

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Ил Акад

**Језик и стил Јована Мосха и
Aporhthegmata patrum**

докторска дисертација

Београд, 2016.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOSOPHY

Il Akkad

**The Language and Style of John Moschus
and the Apophthegmata Patrum**

Doctoral thesis

Belgrade, 2016.

Ментор:

др Александар Поповић, ванредни професор
Филозофски факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије за оцену и одбрану докторске дисертације:

др Александар Поповић, ванредни професор
Филозофски факултет Универзитета у Београду

др Александар Лома, редовни професор
Филозофски факултет Универзитета у Београду

др Душан Поповић, доцент
Филозофски факултет Универзитета у Београду

Датум одбране дисертације:

Резиме:

Бавили смо се језиком и стилем двају веома важних делима позноантичке монашке књижевности, *Луга духовног* Јована Мосха (с. 550 – 619), који је писан током Јованових путовања по важним монашким центрима крајем шестог и почетком седмог века и *Apophthegmata Patrum*, нешто раније збирка изрека пустињских отаца, углавном египатских, која је добила облик у којем је сада познајемо негде почетком шестог века. Писана језиком веома различитим од дела класицистичке (или, можда боље, атицистичке) књижевности истог периода, ова два дела се, уз *Хронографију* Јована Малале (с. 491 – 578), узимају као главни представници књижевности ниског стила, понекад и као, поред папируса, најбољи извори за проучавање говорног грчког језика.

У овом истраживању применили смо компаративни метод. Поредили смо текстове из истог периода (дакле од петог до седмог века), али не нужно истог стилског регистра, с једне стране и, с друге стране, жанровски блиске текстове (што ће рећи рана житија светаца и ранију монашку књижевност) који не морају припадати истом периоду. Овакво испитивање требало би да почне од извесног стандарда и да посебну пажњу обрати на девијације од њега. Међутим, у недостатку граматике језика позноантичке класицизујуће књижевности, остало нам је само да као стандард узмемо класични атички грчки, језички и стилски узор ове књижевности. Да би се избегло да одређене језичке црте које се јављају и у атицистичкој књижевности погрешно идентификују као карактеристичне за дела којима ћемо се бавити у истраживању, било је неопходно поређење са позноантичким атицистичким писцима, за чијег смо главног представника узели Прокопија из Цезареје. С друге стране, да би се утврдило које језичке црте су карактеристичне за *Луга духовни* и *Apophthegmata Patrum*, било је неопходно и поређење како с ранијим жанровски сличним делима, тако и с некњижевним документима – натписима и папирусима – не само из ове епохе него и са ранијима. Ранија, жанровски слична дела овде служе да се утврди које су црте заједничке за дела писана такозваним ниским стилем.

У првој глави износимо историју ова два важна текста, њихову рукописну предају и податке о њиховим издањима.

У наредним поглављима, од другог до шестог, описана је синтакса *Луга духовног* и *Апофтегми* и испитана је историја и распрострањеност најважнијих појава у ова два дела.

У шестом поглављу бавимо се речником карактеристичним за ова два дела. Ту смо утврдили да постоји специфични речник делом заједнички овим двама делима, али и да постоје извесне важне разлике, које би могле бити карактеристичне за свакодневни говорни грчки позноантичког Египта.

У закључном поглављу утврђујемо у којој се мери и на који начин *Луг духовни* и *Апофтегмата патрум* могу користити као извор за говорни језик својих епоха и утврдили да у великој мери треба рачунати са жанровским конвенцијама.

Кључне речи:

Aprophthegmata patrum, Pratum spirituale, позноантички грецитет, стил.

Научна област: Класичне науке

Ужа научна област: Класичне науке

UDK: 811.14'06

Resume:

In this dissertation we have studied the language and style of two very important works of late antique monastic literature, the *Pratum Spirituale* by John Moschus (c.550-634) written during his voyages to the most important monastic centres in the late sixth and early seventh century, and *Apophthegmata Patrum*, a somewhat earlier compilation of sayings of desert fathers, mostly Egyptian, which took its earliest form we know today sometime in the early sixth century. Written in a language very different from the one used in classicist (or, maybe more accurately, Atticist) literature, these two works are, along with *Chronography* of John Malalas (c. 491-578), considered to be the most important representatives of the literature of the low stylistic level, and sometimes together with papyri as the best source for the vernacular Greek of the period.

We have used the comparative method, comparing the texts of the same epoch (that is, from the fifth to the seventh century), but not necessarily of the same stylistic register, on the one hand with the texts of the similar genre (that is the early lives of saints and the earlier monastic literature) but not necessarily of the same period. Such a study should start with a linguistic standard and mark the deviations. However, as there is no grammar for the language of the classicizing literature of Late Antiquity, we had to start with the classical Attic Greek as the linguistic and stylistic model for this literature. In order to avoid erroneously regarding some linguistic traits attested even in the Atticistic literature as characteristic of works under study, we had to compare those writings, taking Procopius of Caesarea as their main representative, with the ancient literary standard. On the other hand, in order to ascertain which traits are typical of the *Pratum* and the *Apophthegmata*, we had to compare them with both the earlier works of similar genres, and non-literary documents – inscriptions and papyri – both earlier and of the same period. Those earlier works should let us ascertain which traits are common to the compositions written in the so called low style.

In the first chapter we have described the history of these two important texts, their manuscript tradition and we have given a survey of the editions

In the next chapters, two to six, we have described the syntax of these two texts and examined the history and distribution of the most important syntactic traits of these two works.

In the sixth chapter we have examined the lexicon of these two texts. We have shown that there is a specific vocabulary common to these two works, and that there are also some

important differences, which could be characteristic of the vernacular Greek of the Late Antique Egypt.

In the final chapter we ascertain how much and in what way the *Pratum Spirituale* and *Apophthegmata Patrum* can be used as a source for the vernacular of their epochs and shown that conventions of the genre should be taken into consideration when dealing with them.

САДРЖАЈ

1	Увод.....	8
1.1	„Душеполезне приповести“ и изреке.....	8
1.1.1	Настанак и историја изрека и душеполезних приповести.....	10
1.1.2	Луг духовни.....	17
2	Заменице.....	21
3	Допуне.....	23
3.1	Глаголи говорења, мишљења, веровања.....	23
3.1.1	Луг духовни.....	23
3.1.2	Аrophthegmata patrum.....	29
3.2	Зависноупитне реченице.....	34
3.3	Глаголи перцепције.....	34
3.4	Глаголи сећања.....	39
3.5	Глаголи хтења.....	39
3.6	Глаголи наређивања, мољења и захтевања.....	46
3.7	Глаголи надања и очекивања; глаголи бојазни.....	50
3.8	Фазни глаголи.....	50
4	Одредбе.....	55
4.1	Финалне одредбе.....	55
4.2	Погодбе.....	64
4.3	Последичне реченице.....	77
4.4	Инфинитивске и партиципске одредбе.....	77
5	Времена и начини.....	79
5.1	Перфекат.....	79
5.2	Футур.....	80
5.3	Оптатив.....	92

5.4	Конјунктив и индикатив	98
6	Лексика	107
7	Закључак	117
8	Библиографија	118
8.1	Извори	118
8.2	Литература	119

1 Увод

1.1 „ДУШЕПОЛЕЗНЕ ПРИПОВЕСТИ“ И ИЗРЕКЕ

Када је тачно настало монаштво на истоку, није сасвим јасно. И св. Антоније и св. Пахомије, родоначелници, први пустињског, а други општежитељног монаштва, имали су претходнике и учитеље. Монаштво се истоком раширило веома брзо. Када је свети Атанасије 340. године путовао у Рим, с њим су ишли и монаси. На Маслиновој гори су постојали манастири већ пре 373. године,¹ настали су, дакле, најкасније петнаест година после смрти светог Антонија. Развој монаштва почетком четвртог века² донео је са собом и новости у књижевности. Поред старих књижевних родова употребљених у нове сврхе и на нове начине (биографија, на пример, у *Житију св. Антонија*), монашки покрет је донео и сасвим нове жанрове – с једне стране правила, с друге стране дела која се баве практичном страном монашког живота (*Практик* Евагрија Понтског, на пример). Блиска овој практичној литератури су дела која дају примере монашког живота. За наше потребе ова се дела могу поделити на душеполезне приповести³ и на изреке. Разлика између ове две категорије је и садржинска и формална. Ова дела, мада их сасвим сигурно нису читали искључиво монаси, па чак ни будући монаси, писана су са сврхом. У Јеронивомом преводу сачувано монашко правило св. Пахомија не спомиње читање за трпезом. Ћутало се, као што су се током службе плели конопи.

---

¹ СНГТУ (1966:48).

² Али не и настанак; отшелника је било и раније, а св. Антоније је свој пут започео почетком седамдесетих година трећег века (СНГТУ 1966:2).

³ Διηγήματα ψυχωφελή. Пратимо терминологију коју је дао HALKIN у ВНС³ III. Он, међутим, узима одвојено категорију *Vitae patrum*. Разлоге да се ове две категорије не раздвајају наводи доста сажето WORTLEY (1996:281-2).

Монаси су, додуше, у пахомијевским манастирима морали бити писмени.⁴ Међутим, већ Августинова *Regula ad servos Dei*⁵ прописује да се за оброком чита. Истина, да се чита *Dei verbum*, што пре звучи као да је у питању Нови или Стари завет, али неће бити да се читало искључиво Свето писмо, посебно не у нелитургијском контексту. Делује вероватно да су се тада, као и данас, за трpezом читала житија и душеполезна књижевност.

Изреке, односно ἀποφθέγματα, преносе речи великих духовника и у њима се често не даје контекст у којем су изречене. Тада оне готово увек почињу са εἶπε ἀββᾶ/ἀμμᾶ/γέρων. Када се даје контекст, старац или одговара на питање, па се то на самом почетку изреке најчешће јасно каже (ἐρωτηθεῖς/ἠρωτήθη) или се контекст даје у облику приче. Овакве изреке често врло подсећају на приповести.

Приповести преносе неки догађај. Наравно, пример који нам дају може бити и сасвим рђав – нешто што у изрекама не бива. Самим тим, у њима се чује и приповедачев глас. Он је тај који ће читаоца упозорити и поучити. Ако приповедач тек преноси нешто што је чуо, то ће нам и рећи, те отуд многе приповести и почињу са διηγήσατο ἡμῖν. Углавном се онда извор и именује. Понекад је, а о томе ће речи бити касније, и онај који причу преноси само посредни сведок, што ће нам и рећи. У приповестима се, чак и више него што је то случај са изрекама, веома пази да се наведу сведоци. Понекад међутим извор остане анониман – тек φιλόχριστός τις, на пример, или γέρων τις. Како се испоставља, иза ових анонимних извора се каткад може крити књижевна референца. Тако Јован Мосхо у свом *Лугу* с. 38, каже како је „неки христољубиви човек“ испричао причу о смрти цара Анастасија. Међутим иза тог непознатог приповедача стоји хроничар Јован Малала, чију причу дату у XVI 20, 22 Мосхо понавља готово дословце.

---

⁴ *Praecepta* 139.

⁵ *Regula* 3.2. *Cum acceditis ad mensam, donec inde surgatis, quod vobis secundum consuetudinem legitur, sine tumultu et contentionibus audite; nec solae vobis fauces sumant cibum, sed et aures esuriant Dei verbum.* P.L. 32 За ову референцу захвалан сам Урошу Рајчевићу.

1.1.1 Настанак и историја изрека и душеполезних приповести

Иако се због дугог времена које дели тренутак записивања изрека од смрти оних којима се приписују мора претпоставити један период усменог преношења, за почетак апофтегматске књижевности треба узети кратку збирку од десет изрека коју је Евагрије Понтски (345-399. године) додао свом *Практику*. Неке од ових изрека понављају се и у каснијим збиркама, али се не спомиње да потичу од Евагрија. Једна се, међутим, коју он приписује неком анонимном монаху и која се тако и понавља у каснијим збиркама, наводи код Паладија (363/4 – с. 425. године) у *Лавсаику* као Евагријева. Паладије је са Евагријем у Египту провео више година и често га спомиње са највећом хвалом⁶ Њихова се блискост може видети и у Паладијевом непријатељском ставу према Јерониму,⁷ који је Евагрија доста оштро нападао⁸ због оригенизма.⁹ У овом миљеу настају и две збирке душеполезних приповести: Паладијев *Лавсаик* и анонимно *Испитивање о египтаским монасима*.

Ова два дела су у својој рукописној предаји доста тешко разлучива. Дело које је као *Лавсаик* у XVI веку издао Росвајде обухватало је и *Испитивање*.¹⁰ Ово је извештај који је о путовању групе монаха по Египту и сусретима са тамошњим

---

⁶ В. нпр. Hist.Laus. 11.5.3. ὁ μακάριος Εὐάγριος, ἀνὴρ πνευματοφόρος.

⁷ Hist.Laus. 36.6.2-5 Ἰερώνυμός τις πρεσβύτερος ᾧκει εἰς τοὺς τόπους ἐκείνους, ἀρετῆ λόγων ῥωμαϊκῶν κεκοσμημένος καὶ εὐφυΐα· τοσαύτην δὲ εἶχε βασκανίαν ὡς ὑπὸ ταύτης καλύπτεσθαι τῶν λόγων τὴν ἀρετὴν.

⁸ Hier. Ep. 133. *Euagrius Ponticus Iberita, qui scribit ad virgines, scribit ad Monachos, scribit ad eam cujus nomen nigredinis testatur perfidiae tenebras, edidit librum et sententias περὶ ἀπαθείας quam nos impassibilitatem vel imperturbationem possumus dicere; quando nunquam animus nullo perturbationis vitio commovetur: et ut simpliciter dicam, vel saxum vel Deus est. Hujus libros per Orientem Graecos et interpretante discipulo ejus Ruffino, Latinos plerique per Occidentem lectitant. Qui librum quoque scripsit, quasi de Monachis: multosque in eo enumerat qui nunquam fuerunt, et quos fuisse describit esse Origenistas: et ab episcopis damnatos esse non dubium est, Ammonium videlicet, et Eusebium et Euthymium, et ipsum Euagrium, Or quoque et Isidorum et multos alios quos enumerare taedium est.* Овај одломак дајемо у целини зато што је и иначе интересантан. Амоније, Евсевије и Ефтимиије су три од четири „висока брата“ који су послужили као повод за покретање оригенистичког спора. Осим ове потоње двојице, сви које Јероним наводи као лажимонахе налазе се међу старцима у збиркама апофтегми.

⁹ Тај спор је имао неколико важних етапа, друга се завршила осудом Оригена, али и Евагрија, Теодора Мопсуестијског и Дидима Слепог на Петом васељенском сабору, а прву етапу је започео Теофил Александријски, вероватно тако што је у ускршњој посланици осудио идеју о томе да је Бог телесан, што је, како то Сократе преноси, силно разгневило египатско монаштво. Суочен са правом побуном, Теофил је сместа променио мишљење и напао противнике антропоморфизма, који су се онда позвали на Оригеново учење. После тога се дебата претворила у напад на Оригена. Једна од последица овог спора је и сукоб Теофила Александријског и Јована Златоустог, који је коначно довео до Јовановог прогонства. CLARK (1992).

¹⁰ BUTLER (1898:7-8)

старцима написао један од њих. Ови су монаси пореклом из Палестине и дуго се сматрало да је аутор Руфин и да је латинска верзија оригинална.¹¹ Међутим, Руфин може бити само преводац.¹² Путовање се десило 394/5 године,¹³ а пошто се Евагрије спомиње као да је још увек жив, или бар као да није умро, вероватно је написано пре његове смрти 399. године. *Лавсаик* је, с друге стране, написао Паладије, по свој прилици после 410. године, пошто спомиње Алариково освајање Рима. Ни једно од ова два дела не раздваја изреке и приповести, а организована су географски, не тематски или хронолошки.

И *Испитивање* и *Лавсаик* су настали пред крај златног доба египатског пустињаштва. Овај је период почео са оснивањем заједнице у Нитријској пустињи западно од Нила, неколико километара јужно од Александрије. Ова некадашња пустиња – данас прилично зелена – пре него што су је населили монаси и пре него што су у њој настали манастири који и данас живе, била је чувена због алкалних језерâ из којих се вадилa кристална сода (натрон – содијум карбонат декахидрат), која се користила за чишћење и била важна за процес балзамовања. У доба царства сода је била државни монопол,¹⁴ самим тим ту су се појавили и кријумчари. Један од њих је био и Антонијев савременик Амун, који умро по свој прилици 337. године.¹⁵ Пошто је пожелео да се повуче из насељених области, сасвим природно вратио се на место које је добро познавао. Тамо се населио око 330. године¹⁶ и нешто касније око њега се скупила прва монашка заједница у Нитрији. Око 338 године, када је Нитрија постала пренасељена, оснива нову, нешто јужније у Келијама.¹⁷ У Скитску пустињу се повлачи и Макарије Египатски отприлике у исто време када и Амун у Нитрију. Скит се налази неких педесет километара јужно од Нитрије и до њега се најлакше стиже Нилом. Данас је то Wadi Natrun, који се због имена често брка са старом Нитријом. Некадашње име Σκῆτις позајмљено је из коптског ⲩⲓⲒⲉⲧ (шихет) „мерење срца“. Цветање ових центара прекинуто је по

---

¹¹ Неки рукописи дело приписују Јерониму, као и сиријски превод који је у седмом веку урадио Анан Ишо, монах из северне Месопотамије (BUDGE 1907:xxvi). Ово, наравно, не може бити тачно.

¹² BUTLER (1898:13).

¹³ BUTLER (1898:10).

¹⁴ CHITTY (1966:12)

¹⁵ EVELYN-WHITE (1932:47)

¹⁶ CHITTY (1966:29)

¹⁷ CHITTY (1966:29)

први пут 407-8 године. када су их похарали Мазики,¹⁸ берберско племе које је иначе живело далеко западније и изгледа раније било подложно Риму.¹⁹ У овом, по свему судећи страшном, упаду страдало је много монаха, међу њима и стари Мојсије Етиопљанин, некадашњи разбојник, који је одбио да бежи пред варварима, пошто их је сматрао достојном казном за злочине које је у младости био починио.²⁰ Још је више монаха избегло, неки све до Палестине. После овог страшног ударца, пустиња је убрзо поново насељена. Један од оних који су Скит касније напустили био је и старац Исаија Скитски.

Са њим се приближавамо претпостављеној првобитној редакцији *Изрека отаца*. Ава Исаија је умро 491.²¹ или 489 године.²² *Аскетик* сачуван под његовим именом записао је његов ученик Петар, такође из Египта.²³ Сачуван је на грчком, сиријском, коптском и арапском.²⁴ Исаија се у монофизитској сиријској цркви слави као светитељ, па није ни чудно што је цео његов корпус ту најбоље и очуван. Чудније је, међутим, то што су му упркос његовом антихалкидонству дела сачувана и на грчком у неколико рецензија. СНИТТУ 1966:74 сматра да је првобитна збирка апофтегми настала међу његовим ученицима. Ово мишљење је претерано,²⁵ иако је једна збирка поникла у овом кругу ушла у традицију и важна је за праћење њеног развоја.

Апофтегме су нам наине – овде ћемо се колико год је то могуће ограничити на грчку традицију – остале у неколико различитих збирки. Упркос ситним разликама, комплетни рукописи дају два типа збирки.

1.1.1.1 Алфabetска збирка

Први тип се састоји из два дела. У првом делу су изреке за које се зна ко их је изговорио и оне су распоређене алфabetски. У другом делу су изреке анонимних старца, распоређене тематски. Ово је алфabetско-анонимна збирка. Она је прва и издата. У Паризу је 1677. године издаје у првом тому

---

¹⁸ СНИТТУ (1966:60)

¹⁹ JONES (1964:652)

²⁰ Arophth. G. Moyses 10.

²¹ СНИТТУ (1971:47)

²² СНИТТУ (1966:104)

²³ СНИТТУ (1971:50)

²⁴ Поред ових верзија постоји и делимични превод на согдијски, језик Самарканда и великог броја несторијанских хришћана у средњој Азији. SIMS-WILLIAMS 1985.

²⁵ GUY (1962:183)

својих *Ecclesiae Graecae monumenta* Жан Батист Котелије (Jean-Baptiste Cotelier). То издање је после прештампано као PG 65 coll.71-441. Међутим, ту се налази само алфаветски део збирке. Анонимне изреке, и то не све, издао је тек Франсоа Нау, француски свештеник, математичар и оснивач едиције *Patrologia orientalis*, почетком двадесетог века. Котелије је за основу свог издања узео некадашњи Codex Regius 2466 из дванаестог века, сада Parisinus Graecus 1599,²⁶ који је поредио са Codex Regius 2615, данас Parisinus Graecus 916, из једанаестог века. Алфаветска збирка почиње прологом у којем се излаже како је састављена. Пошто је први део овог пролога истоветан с оним којим почиње старечник другог типа, биће да је ово рани елемент. Наставак је специфичан и ту се две збирке више не поклапају. У прологу алфаветској збирци каже се да су изреке сакупљене и распоређене алфаветски по имену старца. Оне чији се аутор не зна распоређене су после њих ἐν κεφαλαίοις, што ће вероватно значити да су подељене тематски.²⁷ Тај други део је оно што се назива анонимном збирком, која је издата одвојено од алфаветског старечника, иако представљају једну целину.

1.1.1.2 Систематска збирка

Други тип је систематска збирка. У њој су изреке стараца распоређене у двадесет тематских поглавља иза којих долази још једно у којем нису изреке које се односе на одређену врлину, него су оне које су изrekli „у подвижништву остарели“. У сваком тематском поглављу изреке познатих аутора су распоређене алфаветски по њиховим именима. Изреке за које се не зна чије су долазе иза ових. Ово је иначе збирка коју је познавао патријарх Фотије у деветом веку. Он у кодексу 198 своје *Библиотеке* описује један старечник за који каже да је епитома такозваног Великог лимонара који садржи приче о Антонијевим савременицима и о онима који су живели после њега. Оно је подељено на двадесет и два поглавља, која набраја и која се готово потпуно поклапају с поглављима систематске збирке. Што се тиче имена, Лимонар се углавном односи на каснију Москову збирку, мада је за њу назив Νέος παράδεισος можда и чешћи и Фотије је тако и зове.

---

²⁶ Guy (1962:13)

²⁷ Guy (1962:14)

Међутим, најстарије сведочанство о садржају *Систематске збирке* је латински превод из шестог века. Преводиоци су били ђакони римске цркве Пелагије (који је преводио до 18. поглавља) и Јован (који је наставио 18. и превео до краја). По свој прилици, биће да су у питању папа Пелагије I (556-561. године) и његов наследник Јован III (561-573. године).²⁸ Њихов превод је подељен на 21 поглавље.

Фотије	Пелагије и Јован	Систематска збирка
παραίνεσις εἰς προκοπὴν τελειότητος	De profectu patrum	παραίνεσις τῶν ἁγίων πατέρων εἰς προκοπὴν τελειότητος
τὸ ἀπὸ ἡσυχίας κέρδος	De quiete	ὅτι δεῖ τὴν ἡσυχίαν πάσῃ σπουδῇ μεταδιώκειν
	De compunctione	περὶ κατανύξεως
περὶ ἐγκρατείας καὶ ὡς δεῖ τὴν ἐγκράτειαν μὴ βρωμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν ψυχῆς κινήματων ὁμοίως ποιεῖσθαι	De continentia	περὶ ἐγκρατείας, καὶ οὐ μόνον ἐπὶ βρωμάτων ταύτην παραληπτέον, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν τῆς ψυχῆς κινήματων
πῶς δεῖ ἀσφαλίσεσθαι ἡμᾶς πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς πορνείας ἐπανισταμένους ἡμῖν πολέμους	De fornicatione	Διηγήματα διάφορα πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ἐκ τῆς πορνείας ἐπανισταμένων ἡμῖν πολέμων
περὶ ἀκτημοσύνης καὶ ὡς δεῖ καὶ τὴν φιλονεξίαν φυλάττεσθαι	De eo quod monachus nihil debeat possidere	Περὶ ἀκτημοσύνης, ἐν ᾧ ὅτι δεῖ τὴν πλεονεξίαν φυλάττεσθαι
περὶ ὑπομονῆς καὶ ἀνδρείας	De patientia seu fortitudine	διηγήματα διάφορα πρὸς ὑπομονὴν καὶ ἀνδρείαν ἡμᾶς ἀλείφοντα

²⁸ Rosweyde y PL 73, 49.

ὅτι δεῖ μηδὲν πρὸς ἐπίδειξιν ποιεῖν	De eo quod nihil per ostensionem fieri debeat	περὶ τοῦ μηδὲν ποιεῖν πρὸς ἐπίδειξιν
οὐ δεῖ τινα κρίνειν	De eo quod non oporteat judicari quemquam	ὅτι φυλάττεσθαι χρὴ τοῦ μηδένα κρίνειν
περὶ διακρίσεως	De discretione	περὶ διακρίσεως
περὶ τοῦ δεῖν ἀεὶ νήφειν	De eo quod oporteat sobrie vivere	περὶ τοῦ δεῖν πάντοτε νήφειν
δεῖ ἀδιαλείπτως καὶ ἐν νήψει προσεύχεσθαι	De eo quo sine intermissione et sobrie debet orari	περὶ τοῦ ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι
ὡς φιλοξενεῖν δεῖ καὶ ἐλεεῖν ἐν ἰλαρότητι	De eo quod oporteat hospitem esse et misericordem in hilaritate	ὅτι φιλοξενεῖν χρὴ καὶ ἐλεεῖν ἐν ἰλαρότητι
περὶ ὑπακοῆς	De obedientia	περὶ ὑπακοῆς
περὶ ταπεινοφροσύνης	De humilitate	περὶ ταπεινοφροσύνης
περὶ ἀνεξικακίας	De patientia	περὶ ἀνεξικακίας
περὶ ἀγάπης	De charitate	περὶ ἀγάπης
περὶ διορατικῶν	De praevidentia sive contemplatione	περὶ διορατικῶν
περὶ σημειοφόρων γερόντων	De sanctis senioribus qui signa faciebant	περὶ σημειοφόρων
περὶ πολιτείας θεοφιλοῦς διαφόρων πατέρων	De conversatione optima diversorum sanctorum	περὶ πολιτείας ἐναρέτου
	Septem capitula verborum quae misit abbas Moyses abbati Poemenio. Et qui custodierit ea, liberabitur a poena	
ἀποφθέγματα τῶν ἐν ἀσκήσει γηρασάντων		ἀποφθέγματα τῶν ἐν ἀσκήσει γηρασάντων ἐν

		ἐπιτομῇ εἰς ἄκρον αὐτῶν ἀρετῆν δηλοῦντα
διαλέξεις γερόντων περὶ λογισμῶν		
Ἡσυχίου πρεσβυτέρου Ἱεροσολύμων γνῶμαι		

Ове две гране традиције садрже текст у различитим стадијумима развоја. Као прво, готово да нема два истоветна рукописа. Ово је и највећи проблем са којим се издавачи сусрећу. Збирке апофтегми постоје у веома флуидном облику. Сваки преписивач ће гледати да према својим могућностима дода понешто, понеки ће можда понешто и прескочити, ако му се учини да није погодно за његову заједницу. Нема ничега што би одало такве захвате, пошто нема чврстог оквира. Већ због непоузданих и непотпуних издања, на текст алфabetско-анонимне збирке се не можемо ослањати. Што се тиче тематске, превод Пелагија и Јована (PJ) нам даје бар једну тачку у историји текста. Иако се не може искључити могућност да и ту има додатака и да су, што је и вероватније, преводиоци понешто и изоставили, ипак се може узети да нам латинска традиција даје доста тачан увид у стање у којем се текст половином шестог века налазио. Да је то облик старији од осталих, може се видети и по унутрашњим доказима. Најважнији је изван број изрека приписаних ава Исаији. PJ (као и Athos, Protaton 86, унцијални рукопис из деветог века и Paris. Gr. 917 из дванаестог века) их уопште не познаје.²⁹ Што се тиче осталих рукописа једна група њему приписане изреке ставља на сам крај сваког поглавља, иза анонимних изрека (Paris. Gr. 914 из дванаестог века и Athen. Gr. 500, такође из дванаестог века). Овој је сродна група рукописа који Исаијине изреке смештају на место које им по алфabetу следује међу изрекама познатих стараца. Остали рукописи садрже још додатака.

1.1.1.3 Однос између две збирке

²⁹ Guy (1962:183); Guy (1993:30)

Насупрот Бусеу³⁰ који сматра да је систематска збирка, у оном облику који латински превод претпоставља, прерада алфабетске збирке (у свом издатом облику, непотпуном и застарелом), Жан Клод Ги (Jean-Claude Guy), издавач систематске збирке, сматра да су обе збирке у свом данашњем облику прераде једне раније.³¹ Овим би се објаснило зашто је први део пролога истоветан, као и – што је много битније – њихове сличности које не могу бити последица паралелног развоја, али и разлике које не допуштају да се једна сведе на прераду друге.

Пошто тренутно нема начина да се утврди који је првобитни облик алфабетско-анонимне збирке, испитивање језика Апофтегми ћемо засновати на систематској збирци. Изреке којих нема у РЈ узимаћемо у обзир опрезно, пошто се за њих не може са сигурношћу утврдити време настанка. Тако сасвим сигурно нећемо доћи до првобитног корпуса, али ћемо бар имати *terminus ante quem* за језичке и стилске црте које се ту јављају.

Следеће дело у овој традицији, мада различито формом и у извесној мери садржајем, је *Луг духовни* Јована Мосха. Сличности међу ова два дела су, међутим, далеко веће него разлике. Поред тога што је им је сврха слична, писане су језиком довољно сличним да се може претпоставити директан утицај старијега на млађе. Ове сличности су биле и каснијим компилаторима толико очигледне да постоји велики број рукописа који садрже и једну од збирки изрека и *Луг*, као и оних у којима су поглавља ова два дела комбинована.

1.1.2 Луг духовни

1.1.2.1 Јован Мосх

Све што се о Мосху зна, зна се из његовог јединог сачуваног дела и из анонимног пролога, познатог још од првог, Диковог, издања, али изостављеног из РГ и штампаног опет почетком двадесетог века.³² Родом је

---

³⁰ BOUSSET (1923:9)

³¹ GUY (1962:198-199).

³² USENER (1907:91-93).

био вероватно из Ега у Киликији.³³ Око 578. године улази у манастир св. Теодосија у Палестини.³⁴ Из њега прелази у Фару у Јудејској пустињи и тамо проводи десет година, да би почетком Тиберијеве владавине отишао на пут у Египат. Тамо је са Софронијем, будућим јерусалимским патријархом и својим преданим учеником, провео извесно време. После овог путовања, одлази на Синај и тамо проводи у Елиотској лаври следећих десет година, вероватно између 580/1. и 590/1 године.³⁵ Године 594. са својим игуманом Јован и Софроније иду у Јерусалим на рукоположење патријарха Амоса. Током те посете изгледа да је и Софроније примио постриг.³⁶ До 604. године њих двојица путују северном Сиријом, али због персијског рата прелазе прво у Александрију, па онда 614. у Рим, где Јован и саставља *Луг*.³⁷ Јован умире почетком осме индикције, што може бити или 619. или 634. године, али је потоња година далеко вероватнија, пошто је тада и Софроније рукоположен за јерусалимског патријарха.³⁸ Наиме, Пролог каже да је Софроније испунио Јованову последњу жељу и пренео његово тело у Палестину, у манастир св. Теодосија, где се и данас показује његов гроб.

Луг се по први пут цитира, и то као дело патријарха Софронија, на Другом никејском сабору 787. године.³⁹ Патријарх Фотије у кодексу 199 своје *Библиотеке* преноси биографске податке из Пролога и каже да је у његово време *Луг духовни* постојао у две верзије – једна у 304 и једна у 324 поглавља. Ниједна верзија коју данас имамо не одражава баш такво стање. Рукописа *Луга* има преко стотину, али нису сви потпуни, неки од њих садрже само делове.⁴⁰ Међу комплетним рукописима, изгледа да се разликују три главне групе. Прва и најважнија се означава са φ, и њен главни представник је *Florentinus Mediceus-Laurentianus, Plut. x*, (saec. XII) - F.⁴¹ Другу групу, означену са π, представља *Parisinus Graecus 1596* (saec. XI) - P. У овој групи, Москов текст је

---

³³ PATTENDEN (1975:41). Овог податка нема у Мињовом тексту, али се налази и у F и у словенском преводу.

³⁴ ЗАШЕВ (2005:19)

³⁵ SHADWICK (1974:57)

³⁶ SHADWICK (1974:57)

³⁷ SHADWICK (1974:49)

³⁸ LOUTH (1998:149)

³⁹ PATTENDEN (1975:42)

⁴⁰ PATTENDEN (1975:39)

⁴¹ PATTENDEN (1975:40)

помешан с другим аскетским причама. Можда су то две Фотијеве верзије.⁴² Од традиције коју представља п потиче група која се означава са μ , која даје краћу верзију. Најауторитативнији рукопис је F. На рукописе из ове традиције се изгледа ослања и словенска верзија.⁴³ Издање, међутим, представља далеко већи проблем. *Луз* је на западу постао познат преко превода на латински Амброђа Траверсарија (Ambrogio Traversari), који је сачињен негде у трећој деценији петнаестог века. Траверсари је преводио према рукопису који му је послат са Кипра.⁴⁴ Његов превод је штампан тек 1558 Алојзије Липоман (Aloysius Lipomannus), али је превод на италијански Траверсаријевог превода штампан већ 1475. Прво издање, и то непотпуно – штампано је свега 115 поглавља, грчког текста издаје тек 1624. Фронтон ди Дик (Fronton du Duc). Остатак је године 1681. штампан Жан Батист Котелије (Jean-Baptiste Cotelier) са својим латинским преводом. Ова два издања су заједно штампана у РГ. Упоредо дати латински превод је Росвејдова преправљена верзија Траверсаријевог латинског.⁴⁵ Котелије је за своје издање користио више париских рукописа, не ослањајући се ни на један као главни. Бирао је извор према томе да ли се слаже с Траверсаријевим текстом и колико је читак.⁴⁶ Патенден је, упркос нејасним подацима, нашао да је Котелије користио бар три рукописа, нажалост несистематично.⁴⁷ Пошто је издање толико непринципијелно постављено и некритички штампано, ми смо често посезали за фототипским издањем фирентинског рукописа.

Мосхо је састављајући *Луз* углавном користио усмену локалну традицију и трудио се да својим причама обезбеди уверљивост тако што је поименце наводио своје изворе. Међутим, врло је вероватно да је понегде користио и писане изворе. Додуше, све паралеле које Чедвик наводи,⁴⁸ углавном из Црквене историје Евагрија Епифанијског веома су слабе, често везане само главним актером. На једном месту (197) и сам Мосхо као извор наводи Руфинову *Црквену историју*, где међутим одговарајуће место нисмо успели да

---

⁴² PATTENDEN (1975:40)

⁴³ PATTENDEN (1975:41)

⁴⁴ PATTENDEN (1975:38)

⁴⁵ PATTENDEN (1975:38-39)

⁴⁶ PATTENDEN (1975:43)

⁴⁷ PATTENDEN (1975:44)

⁴⁸ CHADWICK (1974:48)

нађемо. Постоји, међутим, неколико поглавља која се јављају у реч истоветна и у другим делима. Најједноставнији случај је 217. поглавље, које је преузето из систематске збирке *Апофтегми* где је то поглавље 4.10. Друга два места су нешто компликованија. Прво се јавља код Малале XVI 20.22. О овом тексту ћемо нешто више рећи касније, а засад се задовољавамо констатацијом да делује врло вероватно како су Малала и Мосхо одвојено позајмили текст неког трећег извора. Последње место Чедвик није идентификовао. Оно се јавља у *Житију св. Герасима* које је Пападопулос-Керамеус погрешно приписао Кирилу Скитопољском.⁴⁹ Ово житије има карактеристике које указују на то да је састављено дуго после Герасимове смрти. Уместо карактеристичних детаља из његовог живота оно садржи углавном флоскуле допуњене, изгледа, наводима из других дела. Рекли бисмо зато да је овде у питању релативно ран цитат из *Луга* 107, а не извор приче. У *Житију св. Герасима* овај део почиње са: καθὼς εὔραμεν τῶν ἀκουσάντων τὸ σύγγραμα „Како смо нашли записано од стране оних који су чули“. То место се скоро сигурно односи на *Луг*. Додуше, постоји извесна вероватноћа да је и оно независно позајмљено из неког трећег, непознатог, извора, мада унутрашњи језички разлози ничим не потврђују ову претпоставку.

Тим унутрашњим језичким разлозима ћемо се овде и бавити. Разлике између Мосховог језика и језика непознатих састављача *Апофтегми* постоје, али су мање значајне од сличности. Међу тим сличностима треба разликовати оне које су одлике нижих регистара позноантичког грчког, од оних које су карактеристичне само за ова два дела. Ипак, чак и кад се говори о цртама које потичу из свакодневног језика, треба бити веома опрезан. Мосхо пише готово два века после настанка *Апофтегми*, али им је у много чему језички далеко ближи него Леонтију Неаполитанском, који припада следећој генерацији. Бар неке од тих црта биће свестан стилски избор, прорачунат да подсети на старе, већ широко познате и превођене изреке. А и те изреке нису писане, то се види и по карактеристикама посведоченим у папирусима, али које се избегавају у

---

⁴⁹ GRÉGOIRE (1904). Грегоар налази да није чудно што је Пападопулос-Керамеус помислио да је ово Кирилово дело и даје низ сличности између, на пример, Живота св. Ефимија и овог дела. Није нам, међутим, никако јасно како ова двојица научника нису видели упадљиве стилске разлике. Кирил, мада ни сам није сасвим несклон уходаним формулама, не саставља Житија готово искључиво од њих.

тексту *Апофтегми*, сасвим наивно и неуго. То што често такав утисак остављају, пре ће бити одраз вештине аутора, једног или многих.

2 ЗАМЕНИЦЕ

Пошто су се најважније промене у заменичком систему десиле давно пре времена којим се бавимо, углавном ћемо се ограничити на појаве касније од новозаветног грчког и на оне које су најтипичније за наша два дела.

Грчки је прешао са трочланог система показних заменица на двочлани, у којем постоје само проксимална и дистална, тако што је заменица ὅδε, ἥδε, τόδε престала да се користи као показна. У Новом завету, ове заменице скоро да и нема.⁵⁰ На њено место долазе οὗτος и делом αὐτός, сада као слаба показна заменица. Αὐτός задржава своје старе функције и у *Апофтегмама* и у *Лузу*. Функционише као заменица идентитета, исто као француско *même*. Међутим, сада се у значењу „исти“ јавља у предикативном положају:

- 1) καθημένου ποτὲ αὐτοῦ τοῦ Ἀββᾶ Ἀρσενίου εἰς τὸν Κάνωπον...
Кад је једном овај исти ава Арсеније боравио у Канопу... *Αποφθ.*
2.10.2

Ово је једна од изрека из низа посвећених ава Арсенију, тако да аутор није хтео да каже да је Арсеније лично боравио, него да је у питању исти онај Арсеније о којем се већ говорило. Најчешће се, ипак, ова заменица користи као лична заменица за треће лице. “Ὁδε, међутим, није сасвим нестало. Разлике у употреби ове заменице између *Апофтегми* и *Луза* веома су интересантне. С једне стране, у *Апофтегмама* се још увек користи заменица ὃ δεῖνα. “Ὁδε је свих осамнаест пута колико се јавља очито показна заменица. Два су случаја гранична:

- 2) λέγει αὐτῷ λογισμός· ὕπαγε, παράβαλε τῷδε τῷ γέροντι.
каже му помисао: иди, посети овог старца. *Αποφθ.* 11.111.13
- 3) ὕπαγε πρὸς τόνδε τὸν ἀρχιμανδρίτην καὶ εἴ τι σοι (sic!) λέγει, ποιήσον.
Ἀπεκάλυψε δὲ ὁ Θεὸς τῷ ἀρχιμανδρίτῃ λέγων· ἴδου ὃ δεῖνα

---

⁵⁰ BLASS ET AL. (2001:35)

ἀναχωρήτης ἔρχεται πρὸς σέ.

Иди код овог архимандрита и шта год ти каже, учини. А Бог откри архимандриту и рече му: ево тај и тај пустињак долази к теби.

Apophth. 15.70.5-7

У *Лузу*, међутим, ὁ δεῖνα не постоји. Иако на неколико места ὅδε има своју показну функцију, оно најчешће значи „тај и тај“, онда када се зна ко је у питању, али аутор не жели да буде експлицитнији.⁵¹ Понекад, мада не често, заменица τοιοῦτος има значење заменице οὗτος, чињеница коју спомиње и SOPHOCLES 1887 s.v. Најчешћа релативна заменица је ὅς, чија је ретка алтернатива, посебно често у женском роду, заменица ὅστις. Члан се јавља као релативна заменица спорадично.⁵² Будућа релативна партикула ὅπου се не појављује ни у *Апофтегмама* ни у *Лузу* директно.⁵³ Међутим, јавља се у нешто класичнијем руху, као ἐνθα у инструменталном значењу у 2949b (92).⁵⁴ Као неодређене заменице јављају се старо τίς, τί и ново εἷτις, εἴτι. Τίς (као уосталом и потὲ) више није енклитика. Она стоји готово увек на почетку реченице. Ово није ни новост ни карактеристика наша два дела, није карактеристика чак ни нижих регистара. Примера за ову појаву има већ у класичном језику.⁵⁵ У шестом веку ни Прокопије се не устручава да почне реченицу неодређеном заменицом.⁵⁶ Као уопштавајућа неодређена заменица εἷτις је углавном заменила ὅστις. Ова заменица се јавља изгледа већ у Новом завету, Мат. 18.28, на пример.⁵⁷ Јунгвик сасвим оправдано одбацује могућност да је εἷ τίς ἄν дорски утицај на којну. Интересантна иновација су заменице негативног поларитета. То су τίς и τίποτε/τίποτου, „неко, нешто“, које међутим када им претходи негација у реченици значе „нико, ништа“. Οὐδεὶς οὐδεμία су ретке, посебно у косим падежима, али οὐδέν није, ако постоји разлика, делује као да је οὐδεὶς нешто чешће у *Апофтегмама*. Μηδεὶς је чак и ређе, а μηδέν није ништа

⁵¹ MIHEVC-GABROVEC (1960:44). Она међутим не спомиње ὁ δεῖνα.

⁵² MIHEVC-GABROVEC (1960:46).

⁵³ Pace MIHEVC-GABROVEC (1960:47)

⁵⁴ NICHOLAS (1998:204).

⁵⁵ SCHWYZER (1950:214).

⁵⁶ *De bellis* 1.14.55; 3.2.27, на пример.

⁵⁷ LJUNGVIK (1932:9).

ређе него οὐδέν. Женски род обе ове заменице је готово непосведочен осим неколико акузатива.

3 ДОПУНЕ

Пошто су баш промене и несигурности у врсти допуне толико типичне за наше текстове, основна потешкоћа у овом опису је како распоредити материјал. Уколико бисмо га распоредили према морфолошким категоријама, различите алтернативе у истој функцији би се нашле раздвојене – допуне за глаголе хтења биле би подељене, на пример, на одељак о инфинитивским допунама и на одељак о допунама са конјунктивом. Распоред према типу допуне, с друге стране, довешће до тога да разнородне алтернативе стоје заједно – инфинитиви би се нашли у истој групи са конјунктивским допунама – претећи тако да опис постане прост попис. На крају смо одлучили да допуне распоредимо према глаголима уз које стоје, а одредбе према својој функцији. Њих смо поделили прво по форми на реченице с једне стране и партиципске и инфинитивске клаузе с друге стране. Оне допуне које се не одликују ничиме у језику наших аутора, нисмо обрадили. Истине за вољу, о временским реченицама би се могли понешто рећи, али у контексту позног грчког, дакле прешироком за нашу садашњу тему.

3.1 Глаголи ГОВОРЕЊА, МИШЉЕЊА, ВЕРОВАЊА

3.1.1 Луг духовни

Код Мосха је неуправни говор права реткост. Чак и када прича нешто из треће руке, Мосхо у управни говор унесе пренете речи првобитног извора:

- 1) Ὁ αὐτὸς πάλιν ἀββᾶς Ἀθανάσιος διηγήσατο, ὅτι ἀκήκοεν τοῦ ἀββᾶ Ἀθηνογένους τοῦ ἐπισκόπου Πέτρου, λέγοντος, ὅτι „Ἐν τῇ χώρᾳ σου Στυλίτης ἦν, καὶ πάντες οἱ ἐρχόμενοι πρὸς αὐτὸν κάτω ἐστῶτες ἐλάλουν αὐτῷ διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν κλίμακα. Εἶπότε εἶπεν αὐτῷ ἀδελφὸς, ὅτι 'Θέλω σοι εἰπεῖν λογισμὸν', ἔλεγεν αὐτῷ καὶ αὐτὸς πρᾶεῖα τῇ φωνῇ· "Ἐλθὲ εἰς τὸ κουβούκλιον“.

Овај исти ава Атанасије је приповедао да је чуо ава Атиногена, епископа Петра, како прича: „у твом крају је живео један столпник

и сви који су му долазили су с њим причали стојећи испод стуба пошто није имао мердевине. Ако би му некада неки брат рекао: „Хтео бих да ти испричам помисао ‘, овај би му говорио смиреним гласом: „дођи до подножја стуба““ *Pratum* 2993(129)

Овде је навођење троструко и Мосхо ни ту није подлегао искушењу да пређе у неуправни говор. Најчешће кориштен глагол говорења је λέγω који према статистици коју даје Јернеја Кавчич⁵⁸ има реченичку допуну шестоструко чешће него инфинитивску (125:25). Најчешће се иза њега налази управни говор уведен са ὅτι recitativum.⁵⁹ Ова конструкција се често налази у папирусима:

2) Ἰ[ο]υλία Ἀσιατικῶ
τῶ ἀδελφῶ καὶ συν-
πολείτη πλεῖστα χαίρεν·
εὐχαριστῶ σοι κατὰ πάντα·
ἔγραψες λέγων Ἰουλίῳ ὅτι ' πέν-
ψω σοι τὸν χαλκόν. ' ἀκούσας ἐ-
ξουθενῆ σε καὶ λέγει ὅτι ' ἀπολοῦ. '
εἶρηκε καὶ χεῖρω· <έ>μοὶ παραχρᾶ-
ται. ἄσπ<ασ>αι τοὺς <σ>ε φιλοῦντας
πάντας. ἄσπασαι Ἦρωναν
καὶ εἶπον αὐτῶ ' πένψον τὸν
παῖδα. '

Јулија Азијатику свом брату⁶⁰ и суграђанину све најбоље.

Много ти хвала на свему. Писао си и рекао Јулију: „Послаћу ти новац“. Кад је то чуо, стао је да те грди и рекао: „Цркни!“. Рекао је

---

⁵⁸ Кавчић (2005:35)

⁵⁹ О ὅτι recitativum в. BLASS ET AL. (1961:247); објашњење „Da die indirekte Redeform volkstümlichen Erzählern und so auch den ntl Erzählern nicht liegt, folgt auf ὅτι gewöhnlich nicht nur Ind. statt Opt., sondern auch genaue Nachbildung direkter Redeform...“ („Пошто неуправни говор народским, па онда исто тако и новозаветним приповедачима не лежи, иза ὅτι не само што стоји обично индикатив уместо оптатива, него се јавља и тачни одраз директног говора...“) је априористичко. Ако је народским писцима згодније да пишу у неуправном говору то још не значи да сваки писац који више воли неуправни говор лошије влада језиком којим пише.

⁶⁰ Не морамо претпостављати да је Азијатик заиста Јулијин брат. У питању је учтиво обраћање DICKEY (2010:334).

он и горе. Злоставља ме. Поздрави све који те воле. Поздрави Херона и реци му „пошаљи дете“. (O.Did 360 88 - 96 н.е)

3) ἀλλὰ καὶ λέγει, ὅτι οἱ ἀπὸ Λυσίδος
[πα]ρακαλοῦσιν διδόναι τριάκοντα [ὀ]λ[ο]κοττινα(*) ὑπὲρ τῶν δυοῖν
τῶν ζῶων καὶ μήτε
τὰ ζῶα λάβουσιν. καὶ ὁ [σπ]αθάριος οὐκ ἠνέσχετο λέγων, ὅτι εἰ μὴ
λάβω ἑκατὸν
ὀλοκοττινα.

Него каже да су Лисиђани молили да дају тридесет солида за две животиње и да им не узму животиње и спатариие није хтео ни да чује и рекао је да: „ако не узмем сто солида!“ . (SB 6.9616 23-26, 550-558 н.е)

Међутим, ова конструкција, иако на први поглед стилски слаба, није страна ни класичној прози – чита се не само код Платона, него и код Тукдида и Ксенофонта.⁶¹ У шестом веку додуше вероватно не припада рафинираном стилу. Код Прокопија Цезарејског се не налази.

У малом броју случајева у којима се λέγω конструише с акузативом с инфинитивом, још је на снази правило по којем се у случајевима у којима је инфинитивска клауза и главни глагол имају исти субјекат сам инфинитив без акузатива, за разлику од, на пример, латинског у којем се и у таквим ситуацијама користи акузатив с инфинитивом.

4) λέγει μὴ δύνασθαι αὐτὸν ὑπομεῖναι
Каже да га не може чекати. *Pratum* 2948d (91)

5) ἔλεγεν μὴ δύνασθαι καθίσαι
Говорио је да не може становати. *Pratum* 3048a

Други најчешћи глагол говорења, φημί, налази се у двојакој улози. С једне стране он је прост синоним за λέγω и није предвидиво када ће се који користити у истој функцији. С друге стране, постоји функција у којој може стајати само φημί. Он обележава управни говор и то је сасвим класична

---

⁶¹ KG 367.4

употреба. ТАΒΑΣΧΟΝΙΤΖ (1943:74) налази у позном грчком, нарочито код Малале, још једну функцију овог глагола која произлази из ове. Користи се као маркер дискурса и служи томе да се аутор дистанцира од истинитости исказа. Ово се код Мосха не налази, али и δῆθεν се среће само два пута, оба пута одређујући цео исказ:

6) ὡς δῆθεν μὴ θέλων δοῦναι αὐτῷ τίποτε

„као да, наводно, неће да му да ништа“. *Pratum* 3076b (193)

7) Καὶ φρονίμως χρησαμένη, κατὰ μικρὸν δέδωκεν·ὡς δῆθεν ἀπὸ
τούτου καὶ τοῦ ἄλλου δανειζομένη, ἕως πάντας ἐπλήρωσεν·

И користећи се (новцем) разумно, мало помало га је давала,
као да је, наводно, позајмљивала од овог или оног, све док
није исплатила све (дугове). *Pratum* 3069b (189)

У примеру 6) у питању је епископ који се претвара да младом осиротелом наследнику некада богатих родитеља неће дати помоћ коју је из скромности прикрио као дуг који им је дуговао. Епископ је цео компликовани план и смислио да би момку помогао, а ово је део његовог наводног двоумљења да ли би новац и вратио. У примеру 7) жена је новац нашла и пазила је да се не види да је изненада дошла до богатства. Нека нам се опрости ова дигресија. Њена важност постаће јасна када се ова места упореде са причама које се приписују Мосху, али их нема ни у PG ни у рукопису F.

Трећи важан глагол говорења је διηγέομαι „приповедати“. Он због свог значења ни у класичном језику не тражи акузатив с инфинитивом, него, као и код Мосха, често захтева изричну реченицу са ὅτι/ὡς.

Што се тиче глагола мишљења, νομίζω стоји и са ὅτι реченицом и са акузативом и инфинитивом.⁶² Делује као да је у питању слободна варијација. Једино што се може рећи, иако је узорак доста мали, то је да су већи изгледи да ће акузатив с инфинитивом имати партицип него да ће га имати индикатив.⁶³

⁶² Pace МІНЕВС-САВРОВЕС (1960:76).

⁶³ Од неких 26 пута колико се овај глагол појављује, у партиципу стоји десет пута, у индикативу (или инфинитиву) стоји дванаест пута. Остала четири појављивања су посебни случајеви – или немају допуну, или су у значењу „традицијом прихватати“ или се користе као реченички прилози, као οἶμαι у класичном језику. Од овога партицип седам пута регира

Узорак је врло мали, па није мудро извучити далекосежне закључке, али тенденција је и даље упадљива. Није, такође, јасно зашто је до овога дошло. Објашњења може бити неколико. Или је по среди стилски ниво, под претпоставком (засад неутврдивом) да су партиципске клаузе стилски маркиране, или је у питању то што су те клаузе одредбе околности, везане сасвим лабаво за главну реченицу, па је непожељно да у њима стоји финитни глаголски облик. Уосталом, свако објашњење би морало да сачека да се обави истраживање на много ширем корпусу. Док се не види како ту ствари стоје, ни један закључак не може бити релевантан.

Следећи важан глагол мишљења је λογίζομαι „мислити“. Ствари су ту нешто компликованије, пошто он има више значења и, самим тим, више различитих конструкција. Прво је значење добро потврђено од класичних времена, то је „рачунати, убрајати“. Друго значење је „мислити“ и тада захтева ὅτι реченицу.

- 8) Καὶ τότε μὲν ἔασεν αὐτὰς ἐν τῷ ἀρμαρίῳ, λογισάμενος, ὅτι κατέρχεται ὁ πιστικός, καὶ μεταλαμβάνει αὐτάς
И тад их остави у орману, мислећи да ће доћи слуга и да ће их узети. *Pratum* 2937 (79)

Из овога произилазе „питати се“, са зависноупитном реченицом (а о њиховим особеностима ће речи бити касније) и „планирати“.

- 9) Ἐλογισάμην οὖν βαλεῖν αὐτῷ μετάνοιαν
„Планирао сам да пред њим учиним метанију“. *Pratum* 3016 (151)

У овом последњем случају као допуна стоји акузатив с инфинитивом.

Као што би се досад већ могло и претпоставити и γινώσκω далеко чешће захтева ὅτι реченицу. Од неких седамдесет пута колико се овај глагол јавља, свега на два места регира акузатив с инфинитивом. Оба пута стоји у аористу, мада се не може тврдити да те две чињенице имају везе. Једном, за разлику од осталих овде набројаних глагола, иде са партиципском допуном. Уз ἀγνοέω акузатив с инфинитивом никада не стоји.

акузатив с инфинитивом и три пута изричну реченицу. Индикативи од дванаест пута три пута регирају инфинитив и осам пута реченицу.

Што се тиче глагола веровања, овде вероватно треба направити разлику између ситуација у којима се верује да нешто јесте и оних у којима се верује да ће нешто бити. Класични језик ту, ако је судити по одредници у LSJ, зачуђујуће не прави разлику, иако би се очекивало да дели рекцију са ἐλπίζω. Међутим, код Прокопија из Цезареје се управо то и догодило. Он врло ретко користи πιστεύω „веровати“, код њега овај глагол готово увек значи „уздати се“, али на једном месту (колико смо у стању да установимо једином) на којем је употребљен у значењу „веровати“ стоји с инфинитивом футура:

10) καὶ αὐτὸ οἱ πάλαι ἄνθρωποι φυλακτῆριον μέγα σφίσι τε αὐτοῖς καὶ τῇ πόλει πιστεύοντες ἔσεσθαι θήκην αὐτοῦ ξυλίνην τινὰ πεποιημένοι κατέθεντο.

„стари су, пошто су веровали да ће бити моћна амајлија за њих саме и за њихов град, направили за њу некакву дрвену кутију и посветили је. *De bellis* 2.11.15

Није лоше напоменути да је у питању честица Часног крста. Код Мосха овај глагол увек захтева изричну реченицу са ὅτι. Поред ових значења πιστεύω τί τινι се као и у класичном језику јавља као „поверити“, и то често у пасивној конструкцији чији је субјекат онај коме се поверава, опет као у класичном језику. Ипак, овај се глагол најчешће налази одвојен од остатка реченице, у чисто перформативној функцији, као перлокуционизам⁶⁴, што ће рећи да увери саговорника у истинитост исказа или, можда пре, да увери саговорника у искреност говорника. У Новом завету се јавља у облику πίστευσον ὅτι (Јо. 4.21), али у каснијим текстовима и то не само онима за које би се могло рећи да су отворени према колоквијализмима,⁶⁵ него и у романима, јавља се парентетично:

11). Θεόθεν οὖν κινηθεὶς ὁ Ἐφραίμιος ἀποκρίνεται αὐτῷ, λέγων· Πίστευσόν μοι, οὐ μὴ σε ἐάσω, ἕως ἂν πάντα κατὰ ἀλήθειαν εἴπῃς τὰ περὶ σοῦ
Покренут од Бога, Јефрем му одговори: „Веруј ми, нећу те пустити све док ми не будеш право рекао све о себи.“ *Pratum* 2888c (37)

⁶⁴ AUSTIN (1962:108).

⁶⁵ На пример Sophr. *Vita Mariae Aegyptiacae* 3716.76-3717.1; Leon. Neap. *Vita Joannis Eleemosynarii* 389.34

12) πίστευσόν μοι, Κλειτοφῶν, καίομαι.

Веруј ми, Клитофоне, горим. Ach.Tat. *Leucippe et Clitophon*

5.15.5

Истини за вољу, постоји и једна потврда која би могла бити необично рана:

13) Ἐτεόκλε<ι>ς, πίστευσον, οὐ φανήσομαι·

σὲ δ' ἐξελέγξω πάντοτ' ἠδίκηκότα.

Етеокле, веруј, нећу се показати такав. Увек ћу доказивати да си згрешио. Tr.Gr.Fr. fr.665.9

Додуше, кад се узме у обзир да овде стоји и πάντοτε, не без преседана у класичном језику, али ипак ретко и атицистима неприхватљиво, као и то да неколико редова више за σαυτῆ стоји αὐτῆ, рекло би се да је ово ипак касније дело и да аутор није много марио за атицистичке норме.

3.1.2 Απορρηγmata patrum

По својој природи, апофтегме су још мање склоне неуправном говору. Најчешћи глагол говорења је λέγω, управо, толико чест да није било могуће проверити сва места на којима се појављује.⁶⁶ Међутим, када се ово узме у обзир остаје чињеница да је рецитативно ὅτι далеко ређе него код Мосха. Поред тога, нисмо успели да нађемо ни један једини случај у којем као допуну има акузатив с инфинитивом.

Што се тиче глагола φημί, он се користи тек мало ређе него код Мосха. Најобичнија улога му је да означи управни говор, мада врло ретко као синоним за λέγω са рецитативним ὅτι:

14) Ὁ δὲ ἔφη· Ὅτι τὸ σῶμα τῆς γυναικὸς πῦρ ἐστὶ, καὶ ἐκ τοῦ

πλησιάσαι σοι ἔρχεται μοι ἄλλης γυναικὸς ἐνθύμησις.

А он рече: „Женско тело је ватра и од тога што сам се теби

приближио, јавља ми се сећање на другу жену.“ Απορρηγ 4.43.8

⁶⁶ И издавач је, изгледа, посустао. У индексу овог глагола уопште нема, као ни глагола φημί.

У оним случајевима када уводи неуправни говор, φημί захтева *ὅτι* реченицу. Као ни код Мосха никада се не налази у значењу „тврдити, потврђивати“.

Што се тиче глагола мишљења, νομίζω значајно чешће стоји са *ὅτι* реченицом него с акузативом с инфинитивом. Међутим, правилност која се могла видети код Мосха овде не постоји.

15) Εἶπεν ἀββᾶ Ἡσαΐας· Μέγα εἶναι νομίζω καὶ τίμιον τὸ τὴν
κενοδοξίαν νικῆσαι καὶ τὸ προκόψαι εἰς γνῶσιν Θεοῦ.
Рече ава Исаија: „Мислим да је велика и часна ствар да се
победи гордост и да се напредује у познавању Бога“. *Apophth.*
8.6.1-2

16) Τί γάρ, νομίζεις περὶ τοῦ μακαρίου Ἰωσήφ ἀπλῶς εἶναι τὸ
πρᾶγμα;
Шта, мислиш ли да је ствар са блаженим Јосифом
једноставна? *Apophth* 5.52.15.

Има и значења којих код Мосха нема.

17) ἰδοὺ νόμισον ἡμάρτηκα, τί ἐκέρδησα ἐκ τούτου;
Ево, узмимо, погрешо сам. Шта сам тиме добио? *Apophth.*
5.32.

18) Μετασχημαστισθεῖς εἰς αἰθιόπισσαν κόρην ἦν ἐώρακά ποτε ἐν τῇ
νεότητί μου ἐν τῷ θέρει καλαμωμένην, ταύτην ἔδοξα
ἐπικαθεσθῆναί μου τοῖς γόνασι καὶ ἐπὶ τοσοῦτόν με ἐκίνησεν
ὥστε νομίσει με συγγενέσθαι μετ' αὐτῆς.
Претворио се у младу црнкињу коју сам видео некада у
младости како лети скупља трску. Учини ми се да ми је села
на колена и толико ме је узбудила да сам мислио да спавам с
њом. *Apophth.* 5.54.46-50

Како стоји у 17), „претпоставимо“, „на пример“, потпуно је неklasично. Неприхватљиво је, изгледа, и код оних писаца који више држе до класицизма. Међутим, слична се конструкција може наћи код Отаца:

19) Μὴ τὰ πάντα τῆ ἡδονῆ, δός τι καὶ τῆ ψυχῆ. Καὶ δύο σοι νόμισον εἶναι θυγατέρας· τὴν εὐπάθειαν τὴν ἐνθάδε, καὶ τὴν ζωὴν τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Εἰ μὴ θελήσης τὰ πάντα δοῦναι τῆ κρείττονι, μέρισον γοῦν ἐξ ἴσης τῆ τε ἀκολάστῳ παιδί καὶ τῆ σώφρονι.
Немој све да даш задовољству, дај нешто и души. И замисли да имаш две кћери: овдашње задовољство и живот на небесима. Ако не желиш све да даш бољој, онда подели на равне части незајажљивој и целомудреној. *Bas.Caes. Homilia dicta tempore famis PG 31 325.39-43*

Али и код аутора који пишу прозу нешто стручнију (или бар оних који желе да мислимо да је њихово дело стручно):

20) Νόμισον εἶναι καμάραν ἐπικειμένην τῆ ἐκκλησίᾳ ἐπὶ ἀνατολὴν μὲν κατὰ τὸν τύπον τῆς ἐώας, ἄρκτον δὲ ἐκεῖσε καὶ μεσημβριαν ἐνθάδε καὶ δύσιν ἐκεῖ, εἶτα τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα καὶ μέλλοντα δύνειν, οὐχ ὑπὸ γῆν δύνοντα, ἀλλὰ τὰ βόρεια μέρη διατρέχοντα καὶ ὥσπερ ὑπὸ τινα τοῖχον κρυπτόμενον, μὴ συγχωρούντων τῶν ὑδάτων φανῆναι αὐτοῦ τὸν δρόμον, καὶ τρέχοντα κατὰ τὰ βόρεια μέρη καὶ καταλαμβάνοντα τὴν ἀνατολὴν πάλιν.
Замисли да је као нека купола која стоји на цркви на истоку, иста каква је на западу; да је онуда север и југ овде и запад тамо, па онда како сунце залази и треба да зађе, али не тако што залази под земљу, него обилази север и као да се сакрива под неким зидом - пошто воде не допуштају да му се види пут – и замисли како жури преко севера и опет стиже до истока.
Cosm.Ind. Top. 10.33

Овакво νόμισον се може наћи већ код Менандра:

21) πανήγυριν νόμισόν τιν' εἶναι τὸν χρόνον ὃν φημι τοῦτον, τὴν ἐπιδημίαν ἄνω· ὄχλος, ἀγορά, κλέπται, κυβεῖαι, διατριβαί. ἂν πρῶτος ἀπίης <καὶ> καταλύσεις βέλτιον. ἐφόδι' ἔχων ἀπῆλθες ἐχθρὸς οὐδενί.

ὁ προσδιατρίβων δ' ἔκοπίασεν ἀπολέσας
κακῶς τε γηρῶν ἐνδεής που γίνεται,
ῥεμβόμενος ἐχθροὺς εὖρ', ἐπεβουλήθη ποθέν,
οὐκ εὐθανάτως ἀπῆλθεν ἐλθῶν εἰς χρόνον.⁶⁷

Сматрај да ти је ово време о којем говорим, боравак на
горњем свету, некакав вашар – гужва, крађа, превара, дангуба.
Ако одеш рано боље ћеш отпутовати, имаћеш попутнину,
нико те неће мрзети. А онај који се задржао, уморио се,
пропао је, ружно стари, упада у недаће, у својим лутањима је
створио непријатеље, неко му је некада сместио. Када му је
дошло време није лепо отишао. Men. fr.416b

Ови примери, иако врло блиски употреби коју смо нашли у
Aprophthegmata, ипак нису сасвим исти. У свима νόμισον уводи метафору,
углавном продужену, готово алегорију. Поред тога, оно је главни глагол
и остатак реченице зависи од њега. У Апофтегмама, оно стоји независно
од остатка реченице. Сад, ова апофтегма постоји и у анонимној збирци и
ту гласи нешто другачије: ἰδοὺ νόμισον ὅτι ἡμάρτησα, τί ἐκέρδησα
ἐκ τούτου. Ипак, сви рукописи сисетематске збирке дају исто читање.
Пошто је то и *lectio difficilior*, чини нам се да га не треба доводити у
питање. Тачних паралела, мада мало, ипак има:

22) λέγει αὐτῷ πάλιν ὁ Συμεών· „νόμισον ἀπέθανον· οὐκ εἶχες
φροντίσαι ἑαυτοῦ κατὰ μόνας ὦν; πίστευσον, εἰ μὲν ἔρχη, εὖ καὶ
καλῶς, ἐπεὶ ἐγὼ οὐ μένω.“

Каже њему опет наш Симеон: „замисли да сам умро – зар не
би онда кад останеш сам, морао да се стараш за себе? Веруј
ми, ако доћеш, дивно и красно, јер ја овде нећу остати“.

Leon.Near. *Vita et miracula sancti Symeonis Sali*. 143.9-10.

Како то већ бива са позноантичком хагиографијом, читање, наравно, није
сигурно. Међутим, сам издавач, RYDÉN (1963:195), иако у самом тексту
штампа νόμισον ὅτι ἀπέθανον, у индексу даје предност овом читању које

⁶⁷ SANDBACH (1972) спаја ἐνδεής που γίνεται ῥεμβόμενος. Како сам каже у SANDBACH I GOMME (1973:711), питање је укуса, али читање које је он усвојио је ређе.

прихвата и ТАВАСНОВИТЗ (1943:1f.). У папирусима нисмо нашли сличну употребу. Међутим, у латинском од Августових времена постоји врло слична употреба.⁶⁸ Управо, латински познаје оба овде споменута случаја – и *puta(te)* са акузативом с инфинитивом и овако парентетично. Наравно, због места из Менандра јасно је да је у случају када стоји са акузативом с инфинитивом или са *ὅτι* реченицом посреди морао бити паралелан развој, међутим, употреба у којој *νόμισον* стоји парентетично и уводи пример могла је настати под утицајем латинског. То би објаснило и зашто стоји тако ниско на класицистичкој скали – искључиво у управном говору. Ово је, наравно, само могућност и далеко је од незамисливог да се ова употреба самостално развила, као што ће се, уосталом, развити и у српском.

Што се тиче примера 18), навели смо га пошто је овде помало нејасно шта се хтело рећи. Превод који је дат уз издање каже: *Il se transforma en une jeune Éthiopienne que j'avais vue une fois dans ma jeunesse en train de glaner à la moisson. Il me semblait qu'elle s'était assise sur mes genoux, et elle m'excitait au point du croire que j'avais commerce avec elle.* Ово нема много смисла. Ова реченица би била много смисленија ако би се узело да *νομίζειν* значи „планирати“.

Λογίζομαι се користи исто као у *Лузу*. Изричне реченице са *ὅτι* су чешће, али и акузатив с инфинитивом је добро посведочен.

Γινώσκω у целој систематској збирци свега једном реџира акузатив с инфинитивом, али три пута захтева партиципску допуну.

23) Καὶ εἰπὼν τὸ ἀμήν, ἔγνω εἶναί με ἄνθρωπον 20.16, 26

И изговоривши амен, схвати да сам човек

24) Ἦδει γὰρ ὅτι ἐγίνωσκεν αὐτὸν ὄντα μανιχαῖον, καὶ ἐλογίζετο

μήποτε οὐδὲ ἀνέχεται δέξασθαι αὐτόν.

Знао је да он зна да је манихејац и мислио је да неће пристати чак ни да га прими. *Apophth* 13.12.7

⁶⁸ OLD s.v.

25)“Ὅταν ἐν τούτοις ἴδῃς ἑαυτόν, μοναχέ, γίνωσκε σαυτὸν εἰς βάθη
κακῶν καταστήσαντα.

Кад се затекнеш у овом, монаше, знај да си се довео до понора
зала. *Aporphth.* 3.56.3

26)Καὶ γινώσκοντες αὐτὸν μέγαν ὄντα τῷ βίῳ ἐλογίσαντο ὅτι ἐν
ἀκακίᾳ καὶ ἐν ἀφελότητι λέγει.

Знајући да је био велик по начину живота, мислили су да ово
говори безазлено и простодушно. *Aporphth.* 18.4.6-8

Разлика у значењу се не види.

Што се тиче глагола πιστεύω, у *Aporphthegmata* је упадљиво одсуство
његовог пасива. Пошто се код, на пример, Малале и у Маврикијевом
Стратегику радо тако користи када значи „поверити“, вероватно је у
питању само контекст, а не намеран избор или то да је аутору (ако је,
разуме се, икада било једног аутора) таква конструкција била страна.
Перлокуционо πίστευσον је, с друге стране, врло често.

3.2 ЗАВИСНОУПИТНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Доста стабилне у свом развоју од покласичних времена, зависноупитне
реченице показују врло мало варијација у различитим регистрима. Оне које су
најважније, непромењене су бар од новозаветног језика. Као део тенденције
да се објекатске реченице јасније означе, оне које почињу само упитним
заменицама и прилозима⁶⁹ могу да се уведу чланом.⁷⁰ Друга битна појава је то
што се повремено, под не сасвим јасним условима, уместо дубитативног
конјунктива јавља инфинитив.⁷¹

3.3 ГЛАГОЛИ ПЕРЦЕПЦИЈЕ

У класичном грчком, глаголи перцепције, осим глагола слушања, допуштају
четири врсте допуне. Прве две се користе у случају директне перцепције.
Објекат је или предмет или ситуација⁷². Ако је у питању ситуација, глагол

⁶⁹ Дакле, реченице од оне врсте која се данас радо назива Wh-questions.

⁷⁰ За Нови завет BLASS ET AL. (2001:140); За општи преглед у покласичном грчком JANNARIS (1897:474).

⁷¹ MAYSER (1934:54) BLASS ET AL. (2001:186).

⁷² Тако преводим „state of affairs“. В. RIJKSBARON (1984:3).

поред директног објекта захтева и партицип. Ако су субјекат глагола и његов објекат истоветни, објекат се не исказује, а партицип се слаже са субјектом. Када је у питању индиректна перцепција, постоје две могућности. Прва је изрична реченица, друга је акузатив с инфинитивом. Међутим, избор допуне условљава како ће се глагол тумачити:

27) ἐώρων οὐκέτι ἄνευ ναυμαχίας οἷόν τε εἶναι ἐς τὴν Χίον βοηθῆσαι
Схватили су да без поморске борбе неће моћи да помогну на Хију.
Thuc. *Hist.* 8.60

28) εἶδον αὐτοὺς πελάζοντας.
Видели су их како се приближавају. Xen. *Cyr.* 1.4.20.

29) ὀρῶντες ὅτι μόνος ἐφρόνει οἷα δεῖ τὸν ἄρχοντα.
Пошто су видели да само он размишља достојно заповедника. Xen.
An. 2.2.5.

30) τοὺς προδότας γὰρ μισεῖν ἔμαθον.
Научио сам да мрзим издајце. Aesch. *Prom.* 1068.

31) καὶ τοῦτο, ἔφη μανθάνω ὅτι ἔστιν τὸ περὶ τὰς τραγωδίας τοιοῦτον.
Схватам и то да ствари тако стоје кад је трагедија у питању. Plat.
Rep. 394b

32) ἱκανοὶ γὰρ αὐτοὶ οἰόμενοι εἶναι ἅμα τ' ἂν ἔμαθον ἥσσους ὄντες καὶ ἀποτετειχισμένοι ἂν ἦσαν, ὥστε μὴδ' εἰ μετέπεμψαν ἔτι ὁμοίως ἂν αὐτοὺς ὠφελεῖν.⁷³

Пошто су сматрали да су довољно снажни, истовремено би и схватили да су слабији и били опседнути, тако да им не би био толико користан све и да су послали по њега.⁷⁴ Thuc. 7.42.3

Глагол ἀκούω (као и остали глаголи слушања) има нешто комплекснију рекцију. Када има прост објекат, он разликује извор звука у генитиву од самог

---

⁷³ Овај одељак би могао бити и интерполирани фрагмент из сицилијанског историчара Филиста (KORFF 1976). Захваљујем професору Александру Ломи што ми је скренуо пажњу на овај чланак.

⁷⁴ Код Тукидида се партиципска допуна налази само двапут, оба пута се односи на субјекат главног глагола. Изгледа да и иначе код њега чешће стоји тако него са новим субјектом.

звука који стоји у акузативу. Када је објекат клауза, онда је разлика између генитива с партиципом и акузатива с партиципом разлика између директне и индиректне перцепције. Поред партиципских допуна, ἀκούω може захтевати и изричну реченицу или акузатив с инфинитивом, међутим међу њима по свој прилици нема разлике у значењу.⁷⁵

33) ἤκουσα... αὐτοῦ καὶ περὶ φίλων διαλεγομένου.

Чуо сам га и како разговара о пријатељима. Хеп. *Мет.* 2.4.1.

34) ἤκουσε Κῦρον ἐν Κιλικίᾳ ὄντα.

Чуо је да је Кир у Киликији. Хеп. *Ап.* 1.4.5.

35) ἰδεῖν ἐπέθυμει ὁ Ἀστυάγης τὸν Κῦρον, ὅτι ἤκουεν αὐτὸν καλὸν κάγαθὸν εἶναι.

Астијаг је желео да види Кира, јер је слушао да је племенит. Хеп.

Сур. 1.3.1.

36) τὸν Δαίδαλον, ἔφη, οὐκ ἀκήκοας ὅτι ληφθεὶς ὑπὸ Μίνω διὰ τὴν σοφίαν ἠναγκάζετο ἐκείνῳ δουλεύειν...

„Зар ниси чуо“, рече „да је Дедал, када га је ухватио Миној, морао да му служи због своје мудрости...“ Хеп. *Мет.* 4.2.33.

Изричне реченице у оваквој служби врло често стоје са пролептичким објектом. И у каснијем грчком ствари стоје слично, међутим, пошто нам то овде није тема, ограничићемо се на утисак да је избор између акузатива с инфинитивом и изричне реченице можда условљен прагматиком.

Између *Луγα* и *Апофтегми* нема значајних разлика у конструкцијама уз ову групу глагола. Глаголи гледања не стоје с акузативом и инфинитивом. Једине могућности су, дакле, партиципска допуна и изрична реченица. Понегде, међутим, тамо где би се очекивало да стоји партицип стоји изрична реченица:

37) γέρων τις καθήμενος εἰς τὴν Σκῆτιν, εἶδε τὸν διάβολον ἐν νυκτὶ ὅτι σκαλίδα⁷⁶ παρεῖχεν τοῖς ἀδελφοῖς·

⁷⁵ RIJKSBARON (1984:118).

⁷⁶ У Траверсаријевом латинском стоји „quod diabolus viderit noctu sarculos, rastra, et cophinos praebentem fratribus“. У F стоји σκαλίδια, ἄμμας καὶ κοφίνια. ἄμμας у рукопису изгледа, сасвим

Неки старац, који је живео у Скиту, виде ноћу ђавола како даје браћи мотике. *Pratum* 3036с (169)

Са ἀκούω се акузатив с инфинитивом такође не јавља. Иако се још увек прави разлика између генитива с партиципом и акузатива с партиципом, у неким случајевима се акузатив користи уместо генитива. Са λόγος постоји очигледно оклевање, међутим, то ће бити последица разгранате семантике те речи:

38) ἡ δὲ ὡς εἶδεν αὐτὸν καὶ ἤκουσε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ παρ' αὐτοῦ ἐκλάυσε πολλὰ καὶ κατενύγη καὶ εἶπεν αὐτῷ·

А она, кад га је видела и чула од њега реч Божију, расплака се силно и покаја и рече му... *Arophth.* 13.18.17.

39) τί ποιήσω τούτῳ ὅτι ἡδέως ἀκούει μου τῶν λόγων;

Шта да радим с њим кад воли да слуша шта говорим? *Arophth.* 10.73.4.

Ипак, акузатив је далеко чешћи. Поред тога што се партицип глагола εἶμι најчешће изоставља уз ове глаголе,⁷⁷ као, уосталом и у новозаветном грчком,⁷⁸ важно је споменути и да се ἀκούω, а посебно често његов партицип аориста, јавља без објекта. У таквим случајевима значи „пошто је сазнао“. Ово је, у ствари, последица тога што се цела група глагола сазнавања - πυνθάνομαι, αἰσθάνομαι, μανθάνω – користи врло ретко. Изузетак је μανθάνω, али он се јавља скоро искључиво у значењу „учити“, не „сазнавати“. Друга два су врло ретка. Πυνθάνομαι се у целој систематској збирци јавља четири пута, а код Мосха три пута, увек као „распитивати се“, никада као „распитујући се дознавати“. Αἰσθάνομαι је нешто чешће, али је увек у конкретном значењу „осећати“. Улогу коју су вршили у класичном језику су сада преузели ἀκούω и γινώσκω.

Поређења ради, код Прокопија из Цезареје синтакса и семантика ових глагола је у свим појединостима иста као у класичном језику. С друге стране, Малалина

немогуће, као ἄμια(το), са лигатуром на крају. Истине за вољу, лигатура је делимично покривена оштећењем. ἄμμη или ἄμη је релативно добро посведочена реч за лопату.

⁷⁷ KAVČIČ (2005:96)

⁷⁸ BLASS ET AL. (2001:342).

Хроника показује систем врло сличан оном који се види у *Лугу* и у *Апофтегмама*. Волф каже да је партицип уз глаголе перцепције у лошијем положају него инфинитив и изричне реченице,⁷⁹ што није сасвим тачно. Инфинитив је овде угрожен, не партицип. Најчешћа допуна је, осим за глаголе гледања, изрична реченица.⁸⁰ „Гледати“ пак стоји претежно с партиципском допуном. Истина, бројеве како их износи Кавчичева не треба узимати здраво за готово. Малалин текст је веома проблематичан, поред свега и зато што је тешко одлучити да ли у обзир треба узимати делове који су у новом издању на грчки преведени са словенског. Интересантно је упоредити ове резултате с бројкама у HULT (1990:187-190). Она је поредила *Vita Procli* Марина Неаполитанског, *Historia religiosa* Теодорита Кирског, Евнапијеве *Vitae sophistarum*, панегирик Анастасију I Прокопија из Газе, Калиников *Vita Hypatii*, *Vita Porphyrii* Марка Ђакона и Паладијев *Лавсаик*. Њени резултати за ова последња три дела су врло слични ономе што смо видели код Мосха и у *Апофтегмама*. Код глагола гледања претеже партиципска конструкција,⁸¹ с глаголима слушања је најчешћа изрична реченица, партицип је редак.⁸² Глаголи перцепције и сазнања (Хултова уз њих ставља и глаголе који значе „знати“) регирају далеко најчешће изричне реченице, мада Паладије често уз њих користи и партиципске допуне.⁸³ Ни код једног од ова три писца нема глагола πυνθάνομαι.⁸⁴ Нажалост, код ње нема детаљнијих података о семантици. Не зна се кад ἀκούω значи „чути“, а када „сазнати“.

Глагол који делом спада овде, εὐρίσκω, узећемо ипак одвојено. Он у пасиву може да функционише као егзистенцијални глагол. У активу, када значи „схватати“, захтева изричну реченицу:

40) ἐψηφίσαμεν οὖν χρόνον καὶ ἠύραμεν ὅτι εἶχεν ἑπτὰ ἔτη τελευτήσας
 Срачунали смо време и открили да је мртав седам година. *Pratum*
 2945a (87)

⁷⁹ WOLF (1912:79).

⁸⁰ В. табеле у Кавчић (2005:98-110).

⁸¹ HULT (1990:187)

⁸² HULT (1990:188)

⁸³ HULT (1990:188)

⁸⁴ HULT (1990:189)

Када значи „затицати“, „налазити“, онда стоји с партиципском допуном:

41) ἦλθέ ποτε ἄββᾶ Ἀχιλλᾶς εἰς τὸ κελλίον τοῦ ἄββᾶ Ἡσαΐου ἐν Σκήτει καὶ εὗρεν αὐτὸν ἐσθίοντα.

Дође једном приликом ава Ахила у келију ава Исаије у Скиту и затече га како једе. *Apophth.* 4.10.2.

Тако исто и у пасиву:

42) εἰς οὐδὲν θέμενος καὶ τὴν ἱερατικὴν ἀξίαν ὁ δειλαῖος, εὐρέθη ἀντὶ ποιμένος λύκος ἄγριος.

Пошто, кукавац, није марио ни за свештеничко достојанство, откри се да је место пастира дивљи вук. *Pratum* 2897a (43)

У овом примеру опет треба приметити да нема партиципа глагола εἶμι. Овако се конструише и када значи „постојати“.

3.4 Глаголи сећања

Пошто се они понашају као подврста глагола перцепције, изнећемо само необичности у њиховој употреби. Тамо где у класичном језику постоји разлика у конструкцији, глаголи сећања као допуна имају или партицип када значе „сећати се“ или инфинитив, али тада могу да значе „имати на уму“. Тако, на пример, μέμνημαι. Други, као што је μνημονεύω могу стајати и са изричном реченицом. У Новом завету партиципске конструкције више нема. То је изненађујуће, јер најважнији глаголи сећања и у *Лугу* и у *Апофтегмама*, μέμνημαι, μνημονεύω и ἐνθυμέομαι, поред честе изричне реченице имају и акузатив с инфинитивом, када значе „сетити се да се нешто уради“ и партиципску конструкцију када значе „сећати се“. Малала, да га узмемо као тачку поређења, на пример има веома мало глагола сећања. И тамо где стоје, не стоје с клаузама.

3.5 Глаголи хтења

Расправа о допунама уз глаголе хтења згодан је увод у следећа поглавља. Глаголи хтења, (ἐ)θέλω и βούλομαι од Хомера па кроз целу класичну епоху захтевају инфинитивску допуна. Уколико је субјекат допуне исти као субјекат

главног глагола, допуна је прост инфинитив. Ако су субјекти различити, као допуна стоји акузатив с инфинитивом. Међутим, у Илијади стоји и први усамљени траг конструкције која ће у модерном грчком превладати:

43) ἢ ἐθέλεις ὄφρ' αὐτὸς ἔχῃς γέρας, αὐτὰρ ἔμ' αὐτῶς/ῆσθαι δεύομενον
... зар хоћеш дарова сам да имадеш/А ја без њих да седим?⁸⁵ А 133-34.

Ово место је Аристарх сматрао неаутентичним као слабо и недостојно Агамемнона,⁸⁶ међутим, изгледа да није скренуо пажњу на необичну конструкцију глагола ἐθέλω. Она ће се опет јавити тек много касније, у покласичном периоду.

Поред самог инфинитива, рано се појављује и инфинитив са ὥστε:

44) Κύπρις ἠθελ' ὥστε γίγνεσθαι τάδε.

Кипарка је хтела да се ово дешава. Eur. Hipp. 1327.

У неким примерима вероватно још има последичног значења – хтела је па се десило – али у већини примера ὥστε се понаша као партикула уз инфинитив. Очекивало би се да се на ово код Мосха и у *Апофтегмама* често наилази, међутим, нисмо нашли ни један такав случај.

Какве су тачно прилике у папирусима из птолемејског и римског периода, то није сасвим јасно. Мајзер јасно каже да ἴνα реченице могу стајати са глаголима којима се изражава воља, али међу њима не спомиње (ἐ)θέλω и βούλομαι.⁸⁷ (Mandilaras, 1973, str. 329) такође каже напросто да је са (ἐ)θέλω посведочена конструкција са ἴνα. Ми смо нашли да се у 261 папирусу у којем се јављају облици глагола (ἐ)θέλω намерна реченица као допуна среће свега три пута. У поређењу са ситуацијом у Новом завету, ова статистика је необична. Тамо је, наиме, ова конструкција доста учесталија, мада и даље није преовлађујућа.⁸⁸ Сви примери из Новог завета и папируса са јединственим хомерским

---

⁸⁵ MARETIĆ (1948)

⁸⁶ KIRK (1985:67)

⁸⁷ ἴνα im Begehrungssatz statt des Infinitiv bei Verben der Willensäußerung MAYSER (1926:243) „ἴνα у реченицама које изражавају жељу уместо инфинитива код глагола који изражавају вољу“.

⁸⁸ Појављује се бар шест пута, само код Марка трипут.

примером деле то што је субјекат допуне увек другачији од субјекта главног глагола. Обе ове конструкције, али без овог ограничења, у дванаестом веку допушта Евстатије Солунски у коментару уз А 133-34:

ὅτι τὸ ἐθέλειν καὶ τὰ ὅμοια προαιρετικὰ ῥήματα δύο συντάξεις ἔχουσι· μίαν μετὰ ἀπαρεμφάτου ῥήματος, οἷον, αἰροῦμαι λέγειν, ἐθέλω γράφειν, βούλομαι λαλεῖν, καὶ τὰ ἐφεξῆς ὁμοίως· ἑτέραν δὲ μετὰ ἐγκλίσεως ὑποτακτικῆς, οἷον, ἐθέλω ἵνα γράφω, βούλομαι ἵνα λαλῶ καὶ τὰ ἑτέρα ὡσαύτως. ταύτας τὰς δύο συντάξεις ὁ ποιητὴς ἐν μιᾷ ἐννοίᾳ ἐνταῦθα τιθεὶς φησὶν· ἢ ἐθέλεις ὄφρ' αὐτὸς μὲν ἔχῃς γέρας, ἐμέ δὲ ἦσθαι δευόμενον.

Евстатијевом језичком осећању није сметало ἐθέλω ἵνα γράφω, што значи да је разлике између две конструкције нестало пре његовог времена. У стандардном модерном грчком инфинитив одавно више не постоји, међутим у неким периферним новогрчким дијалектима још увек постоје обе конструкције, али распоређене нешто другачије. У Бови, у јужној Италији, „хтети“ може да иде са инфинитивском допуном.⁸⁹ У Офу, источно од Трапезунта, инфинитивска допуна стоји у случајевима када је главни глагол у аористу и када је негиран.⁹⁰

Код Јована Мосха стање је слично као у Новом завету, али је подела на ситуације када главни глагол и његова допуна деле субјекат и оне када га не деле још оштрија. Врло добар пример како се конструкције смењују пружа следећи одељак:

45) Στρατιώτης δὲ πλησίον μου ἔμενεν, καὶ ἠθέλησα ἵνα λάβῃ με εἰς γυναῖκα... Τότε ἐγὼ, ὡς ἤκουσα ὅτι οὐ θέλει με λαβεῖν διὰ τὰ παιδιά...
Војник је живео близу мене и пожелела сам да ме узме за жену... А ја онда, кад сам чула да због деце неће да ме узме... *Pratum* 2929b
(76)

---

⁸⁹HORROCKS (2010:389)

⁹⁰HORROCKS (2010:390)

Само једном смо наишли на намерну реченицу као допуну када су субјекти исти:

46) ἀλλὰ διὰ τοῦτο θέλω ἵνα εἶδω (I. εἶδῶ) τί ἐστίν

Него зато хоћу да знам шта је. *Pratum* 3096c (205)

Додуше, треба споменути да се ова прича налази и у збирци коју је издао NAU (1907:179). Разлике између два текста су занемарљиве, ништа веће него разлике између читања рукописа F и Мињовог издања *Луга*. Тамо ова реченица гласи:

47) ἀλλὰ διὰ τοῦτο θέλω ἵνα μάθω τί ἐστίν.

Опет, у обе верзије прича потиче од анонимног извора којем ју је, наводно, монах о којем се у причи ради сам исприповедао. Не изгледа као да су збирка коју је Нау издао и *Луз* зависни једно од другог пошто не деле много прича, тако да изгледа највероватније да обе збирке овде црпу из неке треће, старије. Што се тиче βούλομαι, он се појављује далеко ређе, неких осамнаест пута у целом *Лузу* и када има допуну, увек дели субјекат с главним глаголом. Ποθέω и ἐπιθυμέω, и иначе ретки, имају инфинитивску допуну. Истини за вољу, (ἐ)θέλω је можда на путу да постане помоћни глагол за футур. Овоме у прилог говори и то што старосрпски прошао кроз сличан процес када је са старог футурског типа *будем*+инфинитив прелазео на нови балкански футур типа *хоћу*+инфинитив, па је зато као волунтативну допуну специјализовао финалну реченицу.⁹¹

Апофтегме показују сличан распоред. Нешто се чешће јавља βούλομαι, али опет кад год има допуну, субјекти су исти. Глагол θέλω, као и у *Лузу*, има као допуну или инфинитив, када дели субјекат са својим главним глаголом, или намерну реченицу, када су субјекти различити. Једини изузетак који се могао наћи је један акузатив с инфинитивом:

48) οὕτως γὰρ ὁ Θεὸς θέλει θλίβεσθαι τὴν ψυξὴν ἵνα πάντοτε ἐπιθυμῇ
εἰσελθεῖν εἰς τὴν γῆν ἐκείνην.

---

⁹¹ Захваљујем се професору Александру Ломи на овом податку.

Тако Бог жели да се душа мучи да би увек жудела да уђе у ону земљу. *Apophth.* 3.45.8

Ово се односи и на глаголску именицу θέλημα, која у неколико случајева има намерну реченицу као допуну:

49) Τάχα οὐκ ἔστι θέλημα Θεοῦ ἵνα μείνω ὧδε.

Можда није божија воља да останем овде. *Apophth.* 7.62.14.

Овога код Мосха нема. Међутим, у *Апофтегмама* се јавља једна друга, веома важна конструкција:

50) θέλεις φάγω ἓνα στάχυ;

Да ли да поједем један клас? *Apophth.* 4.22.4.

У *Лузу* се ова конструкција јавља само једном, у *Апофтегмама* бар пет пута.⁹² Иако ово само по себи није импресивно, важно је што је далеко чешће него ἵνα са конјунктивом. Овај асиндетон има врло добар педигре у класичном грчком, налази се код трагичара, код Ксенофонта, изгледа само у *Memorabilia*, Аристофана и Платона. Он се обично сврстава уз делиберативне конјунктиве⁹³ и, судећи по делима у којима се јавља, посреди је једна колоквијална црта. Она се јавља и у Новом завету. Разлика је првенствено у томе што је глагол у класичном језику претежно βούλομαι, а у новозаветном θέλω.⁹⁴ Што се тиче папируса, нашли смо ову конструкцију нека четири пута. Папируси у којима се јавља немају много тога заједничког осим што су сви писма и, помало изненађујуће, што се сви датирају у други век н.е.⁹⁵

У Малалиној *Хроници*, с друге стране, затичемо врло изненађујућу ситуацију. Као прво, βούλομαι се јавља далеко чешће него θέλω. Као друго, у целој *Хроници* постоји само један, и то не сигуран, случај у којем један од ова два глагола има допуну која не дели субјекат са својим главним глаголом:

51) καί λέγει αὐτῷ, ὅτι· μηδένα ἑάσης ἐνταῦθα εἶναι ἔγγιστά σου δι' ἐμέ, ὅτι ἐπέρχονταί μοι порνεῦσαί με βουλόμενοι.

⁹² Ако се броје и изреке којих нема у PJ, доста је чешћа.

⁹³ KÜHNER I GERTH (1904:221).

⁹⁴ BLASS ET AL. (2001:296).

⁹⁵ o.krok.1.18, P. Baden 2 42, BGU 1 38, P.Strasb. 7 652.

И каже му: не пуштај никога овде у своју близину због мене, јер ће ме напасти и штети да ме наведу на блуд. *Mal. Chron.* 6.14.

Овако схвата и JEFFREYS ET AL. (1986:84).⁹⁶ Словенски превод је врло сличан: и рече емоу: повели да не пристоупитъ никто же близъ к тобѣ мене дела (sic!). Приходатъ бо на ма блоудити хотаще съ мною. Код Малале, и изгледа само код њега, овај је глагол и иначе често прелазан. Сад, Малала иначе није брижљив стилиста и, бар у облику у којем је његова *Хроника* до нас стигла, склон је језичким омашкама. Да није у питању нека његова намера говори и то како је располагао изворним материјалом. У својој шестој књизи која је највећим делом преузета из *Диктиса*, позноантичког романа о Тројанском рату очуваног у латинском преводу, Малала својевољно премешта епизоде, вероватно да би постигао драмски набој, и приповеда их у дигресијама. Проблем је у томе што због измештања у хронологији оне понекад немају никаквог смисла.⁹⁷ Због његове небрижљивости не изгледа вероватно да је успео да намерно избегава незгодну конструкцију кроз цело своје дело. Због ове изненађујуће ситуације, Малала није добра тачка поређења са *Лугом* и *Апофтегмама*.

Далеко је боље поређење са делима Леонтија Неаполитанског. Овде два главна глагола хтења стоје у односу сличном као у *Лугу* и *Апофтегмама*. Такође, θέλω је тај који може да има допуну с различитим субјектом, док се то са βούλομαι не дешава. У овој ситуацији, допуна је ἵνα реченица. Само на једном месту смо нашли да се њоме уводи допуна која субјекат дели с главним глаголом:

52) θέλεις, μάρι ἀββᾶ, ἀντὶ τοῦ γυρεύεις ἵνα ἵστασαι καὶ πωλεῖς τα θεέρμια;

Хоћеш ли, господине ава, да стојиш и продајеш боб⁹⁸ уместо што луташ? *V. SimSal* 146,7.

Ова реченица је ризница колоквијализама. Чак је уместо тада већ нормалног кӯри коришћено сиријско *mry*, међутим, оно се тада већ дуго у сиријском

⁹⁶ "She said to him: Do not allow anyone here near me, for my sake, because they will attack me wishing to seduce me." Превод је нешто другачији пошто прати Диндорфово старо издање.

⁹⁷ Тако је се код њега Ахил и Поликсена у храму срећу тек пошто ју је Пријам понудио као откуп за Хекторово тело. Ова понуда самим тим изгледа сасвим бесмислено.

⁹⁸ Тачније лупин, али ове две биљке су сродне, а лупин је код нас скоро потпуно непознат.

изговарало мар, без завршног –и. Што се тиче ἵστασαι као конјунктива, о томе ће речи бити касније.

Опет, разлика између ове две конструкције се добро види у следећем примеру:

53) θέλω, ταπεινὲ Πέτρε, ἐλευθερῶσαί σε καὶ ἵνα ἔσῃ τοῦ λοιποῦ ὡς ἀδελφός μου.

Хоћу, смерни Петре, да те ослободим и да ми после будеш као брат.

V. Joannis Eleemosynarii 370.35.

Чешће се, не и често – свега три пута, код Леонтија наилази на асиндетон:

54) θέλεις ἐσχάνω σε φίλην καὶ δίδω σοι ἑκατὸν ὀλοκότινα; 155,15.

Хоћеш ли да ми будеш пријатељица, па ћу ти дати сто дуката? *V.*

Joannis Eleemosynarii 155,15.

Сва три примера су у управном говору. У овој реченици има и других колоквијалних црта – последично καὶ и ἐσχάνω, само код Леонтија посведочен презент глагола ἔχω. Леонтије, дакле, обе ове могућности користи сасвим прорачунато - рекло би се - да би му дијалози били живљи и уверљивији.

Инфинтив као допуна још увек није заиста угрожен, мада у његов домен полако почиње да залази ἵνα + конј. С друге стране, акузатив с инфинитивом је скоро потпуно замењен у овој функцији. Ово није никаква новост. Међутим, то што Мосхо очито избегава да користи и асиндетон и ἵνα+конјунктив у функцији самог инфинитива јесте новост. И ранија *Апофтегмата* и од *Луга* нешто каснија Леонтијева житија обе ове конструкције користе чешће. Када се у обзир узме и стање у папирусима, може се закључити да је сам инфинитив још увек прилично стабилан, да је намерна реченица уместо акузатива с инфинитивом добро утврђена и да не делује више превише колоквијално за ону књижевност која не претендује на класичну форму, док су се асиндетон и намерна реченица уместо инфинитивске допуне свакако могле чути, али су биле ипак превише колоквијалне. И док је ситуација у Малалиној *Хроници*

сасвим неочекивана и тешко објашњива,⁹⁹ оно што излази као сигурно из овог прегледа је то да Мосхо овде пажљиво избегава превелик отклон од нормe.

3.6 ГЛАГОЛИ НАРЕЂИВАЊА, МОЉЕЊА И ЗАХТЕВАЊА

Као и код глагола хтења, нормална конструкција у класичном језику је акузатив с инфинитивом. Уосталом, и ови глаголи изражавају вољу, усмерену увек на неког другог. Самим тим, не могу имати просту инфинитивску допуну. Међутим, рано почињу да се јављају и друге конструкције.

55) ἐδέοντο τῶν στρατηγῶν ὅπως ἀπάγοιεν σφέας ὀπίσω

Молили су стратега да их одведу иза. Hdt. 9.117.

56) ὑμᾶς ζητοῦσι ὅπως αὐτῶν μὴ καταψηφίσθηθε.

Моле вас да не гласате против њих. Antiph. 1.12.

57) ...ἀξιοῦν ἵνα βοηθήσῃ.

... да тражи да помогне. Dem. 18.155. (У псефизми)

Ово указује на то да се осећала извесна разлика између ових глагола и глагола хтења. Намерна реченица као допуна још увек није правило, али с временом постаје све учесталија. У птолемејским папирусима су, изгледа, обе опције подједнако заступљене.¹⁰⁰ Мајзер не даје статистику, али с обзиром на природу корпуса, то је и природно. Према примерима које даје, изгледа да се ὅπως чешће користи него ἵνα.

58) σύνταξον Νικοστράτῳ ἐν[τωνώτ]ερον ἵνα ἀναχωσθῆ τὰ κοιλώματα.

Нареди строго Никострату да се закопају јаркови. P.Petr. II 13. 12. ff (258-54 п.н.е)

Међутим, писар је овај текст исправљао. Прво је иза ἐντωνώτερον додао χωρηγεῖν, а онда је прецртао ἵνα и додао ὅπως.¹⁰¹ Дакле по стилском осећању нашег писара, инфинитив боље стоји с глаголима наређивања, а и ὅπως је стилски боље. Новозаветни грчки одражава ситуацију врло сличну оној у

⁹⁹ И надамо се да ћемо се њоме неком другом приликом озбиљније бавити.

¹⁰⁰ MAYSER (1926:315)

¹⁰¹ MAYSER (1926:243)

ранијим папирусима. Αίτεῖν може стајати и са инфинитивом и са ἴνα/ὅπως,¹⁰² као и δεῖσθαι, παρακαλεῖν и ἐρωτᾶν у свом новом значењу „тражити“. Изгледа да је келεύειν јако ретко, а и онда када се јавља стоји искључиво с акузативом и инфинитивом.

У папирусима римског и византијског периода δέομαι, ἐρωτῶ, келεύω, εὐχομαι сви могу стајати и са акузативом и инфинитивом и са ἴνα/ὅπως.¹⁰³

Поред ἐρωτᾶν у свом новом значењу, код Мосха постоји и нова функција глагола келεύω. Иако и Lamprе и Sophocles само императиву приписују ово ново значење, греше. Наиме, императивом κέλευσον/κελεύσατε се заиста исказује учтива молба као у следећим примерима:

59) ὡς οὖν γέγονεν ἐσπέρα ἦλθεν ὁ μαθητῆς αὐτοῦ, λέγων αὐτῷ·
Κέλευσον, πάτερ, εἰς τὸν κανόνα. Ὁ δὲ γέρον ἀπεκρίθη αὐτῷ· Ὑπαγε·
καὶ εἰς τὸν καιρὸν τῆς ἀγίας μεταλήψεως δεῦρο καὶ ἔρχομαι.
Како је дошло вече, дође његов ученик и рече: „Оче, изволите на литургију“. А старац му одговори: „Ти иди и кад дође време за свету причест, дођи и ето ме“. 2988d (127)

60) Ὡς οὖν ἀνῆλθεν πρὸς τὸν γέροντα καὶ ἀνήγγειλεν αὐτῷ περὶ ἐμοῦ,
ποιήσας ὄραν πολλήν, κατῆλθεν, λέγων ἡμῖν· Κελεύσατε.
И кад се попео код старца и јавио му да сам дошао, дуго се задржао,
па се вратио и рекао нам: „Изволите“. Pratum 2952b (93)

Међутим, и конјунктив овог глагола се користи у сличној функцији:

61) Ἐὰν κελεύοις (F κελεύης) δανεῖσαι αὐτὰ, δεῦρο, δάνεισον αὐτὰ τῷ Θεῷ
τῶν Χριστιανῶν
Ако желиш да их (новце) позајмиш, хајде, позајми их хришћанском
Богу.¹⁰⁴ Pratum 3060a (185)

¹⁰² Мада је BLASS ET AL. (2001:320) помало нејасан. αἰτεῖν стоји и међу глаголима који иду искључиво с инфинитивом и међу онима који могу захтевати изричну реченицу.

¹⁰³ MANDILARAS (1973:266). Из неког не сасвим јасног разлога Мандиларас пише келεύομαι. Глагол ἀξιόω који је такође на списку не узимамо, пошто није јасно које од могућих значења је овде у питању.

¹⁰⁴ Ова прича, смештена на Сам, осавремењена је верзија приче о Гиговом прстену. Наравно, морална поука је сада потпуно другачија.

Дакле, овим се глаголом сада тражи извољење упитаног да допусти нешто (изволите, молим вас), док се молба да се нешто учини уводи са ποιήσον/ποιήσατε ἀγάπην. Поред инфинитива, у овој функцији допуна му може бити и делиберативни конјунктив:

62) Κελεύεις, κύριέ μου, ἀπέρχομαι (sic!) ὅπου ἠρμήνευσεν ἡμῖν ὁ λήστης;
Желиш ли, мужу, да одем тамо где нам је објаснио разбојник?
Pratum 3069a (189)

Ипак, због посебног значења, κελεύω у овом значењу нисмо рачунали међу глаголе наређивања.

Изгледа као да инфинитив и намерна реченица стоје у слободној варијацији. Ἵνα је далеко чешће, али се и ὅπως још увек појављује. Понекад наизглед с футуром:¹⁰⁵

63) Ὁ δὲ ἀνὴρ τῆς γυναικὸς ἐπέμενεν ἰκετεύων αὐτὸν, ὅπως ἐπιλεύσει καὶ ἐλεύσει τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.
Женин муж је наставио да га моли да пристане и да се сажали на његову жену. *Pratum* 2912a (56)

Иако облици који у издању изгледају као футур нису то увек, у овом поглављу није немогуће да је заиста ὅπως са футуром посреди. Нешто раније се ту јавља и пасивни футур.

Као варијанта, јавља се и инфинитив са ὥστε:

64) Καὶ ἀπὸ τότε λόγον ἔθηκεν ὁ γέρων ὥστε μηδένα μαθεῖν τὴν ἀγίαν ἀναφορὰν, μὴ ἔχοντα χειροτονίαν...
И од тада, старац је наредио да нико не научи свету анафору ко није рукоположен. *Pratum* 2872a (25)

Када се користи као глагол наређивања λέγειν може као допуна имати намерну реченицу:

---

¹⁰⁵ ΜΙΝΕΥС-GABROVEС (1960:76).

65) εἰσῆλθόν τινες τῶν ἕξω ἐστηκότων, ὡς ὀφείλοντες εἰπεῖν αὐτῷ ἵνα ἐξέλθῃ.¹⁰⁶

Уђоше неки од оних који су стајали напољу и који је требало да му кажу да изађе. *Pratum* 2897b (43)

МІНЕВС-GABРОВЕС (1960:77) као пример за инфинитивску допуну уз λέγω у овом значењу наводи следећу реченицу:

66) Ὁ δὲ εἶπεν· Αὐτὸς εἶπεν καῖναι.

А он рече: „Сам је рекао да се спали“. *Pratum* 3056b (133)

Међутим, пошто је овде неуправни говор у питању, ова реченица није добар показатељ. С друге стране, δηλόω у свом новом значењу „наређивати“¹⁰⁷ иде искључиво с намерном реченицом.

У *Апофтегмама* се среће ситуација потпуно иста као у *Луѓу*. Намерна реченица је чешћа, али се може користити и инфинитив. Најбитнија је разлика у употреби учтивог κελεύω. У *Апофтегмама* је далеко учесталија асиндетска конструкција. Поред тога, κελεύω чешће служи да се њиме изрази молба:

67) καὶ λέγει αὐτῷ ἀββᾶ Μακάριος· Κέλευσον ἵνα κάγῳ βρέξω ἑμαυτῷ. ὁ δὲ εἶπεν· βρέξον.

И рече му ава Макарије: „допусти да и ја себи скувам“. А овај му рече: „скувај“. *Aporhth.* 7.14.11.

68) Πάτερ, κελεύεις λάβω αὐτό; Πρόσεσχεν οὖν αὐτῷ ὁ γέρων θαυμάζων καὶ λέγει· σὺ ἔθηκας αὐτὸ ἐκεῖ;

„Оче, да ли да га узмем?“ Старац га у чуду погледа и рече: „јеси ли га ти тамо ставио?“ *Aporhth.* 4.8.3.

Глаголи наређивања, мољења и захтевања се, дакле, понашају сасвим као глаголи хтења када субјекат главног глагола и зависне клаузе нису исти. Чак се и разлике које у таквим случајевима постоје између *Луѓа* и *Апофтегми* верно преносе и у ову категорију. Нешто је, међутим, као допуна чешћи

¹⁰⁶ У МІНЕВС-GABРОВЕС (1960:76) се мисли на ову реченицу.

¹⁰⁷ „Показивати“, па онда „објашњавати, обавештавати“. Још један пример уплива бирократског језика, у којем се наређује обавештењима, на покласични гречитет.

инфинитив са ὥστε. Ако је веровати Волфу,¹⁰⁸ ни код Малале ствари не стоје битно другачије, осим што је он у стању да направи мешовите конструкције са ἵνα и инфинитивом. Истина, једна од две реченице које Волф наводи као пример не зависи од глагола наређивања:

69) Ὁ δε αὐτὸς θειότατος Λέων βασιλεὺς τὰς κυριακὰς ἀπράκτους εἶναι ἐκέλευσεν ἐκφωνήσας περὶ τούτου θεῖον νόμον, ἵνα μήτε αὐλὸς ἢ κιθάρα ἢ ἄλλο τι μουσικὸν λέγειν ἐν κυριακῇ, ἀλλὰ πάντας ἀργεῖν· καὶ πᾶς ἄνθρωπος ἠνέσχετο.

А овај божанствени цар Лав је наредио да недеље буду нерадне и о томе је изнео божански закон да се ни свирала ни китара ни неки други инструмент не оглашава недељом, него да сви ћуте. И сваки је поштовао тај закон. *Mal. Chron.* 14.39

3.7 Глаголи надања и очекивања; глаголи бојазни

3.8 Фазни глаголи

Глаголи који значе „почињати“ и „завршавати“ у грчком чине малу и веома добро дефинисану групу. Поред значења, њих дефинише и рекција. Сад, управо зато што их је тако лако дефинисати, није сасвим јасно да ли њихове допуне треба третирати уз остале. Из чисто формалних разлога одлучили смо да им је овде најзгодније место.

У класичном грчком ову функцију врше ἄρχω/ἄρχομαι „почињати“ и λήγω παύομαι „завршавати“. Овај потоњи може да буде и прелазан и онда значи „заустављати“. Када имају директан објекат, сви захтевају генитив. Сви деле конструкцију с партиципом, међутим, ἄρχω подноси и инфинитив у нешто другачијем значењу. Разлика је, изгледа, у томе шта је наглашено. Када стоји с инфинитивом, у центру пажње је акција, а кад га допуњује партицип у жижи је само отпочињање. Глаголи сродног значења διατελέω „радити непрестано“ и ἀποκάμνω, ἀπαγορεύω „одустајати“ показују сваки своје карактеристике.

---

¹⁰⁸ WOLF (1912:69).

Διατελέω стоји само са партиципом, али ἀποκάμνω стоји с инфинитивом и тада значи „одустајати, престајати“, док с партиципом значи „умарати се“. Ἀπαγορεύω с инфинитивом значи „забрањивати“, док са партиципом значи „престајати“, али и „умарати се“. Διαλείπω с партиципом значи „радити с прекидима“, али најчешће се користи негирано и значи „радити непрекидно“. Због значења засебно стоји φθάνω, који с партиципом значи „предухитрити, урадити нешто пре“, а са инфинитивом у веома тешко преводивом значењу „предухитрити, предупредити; учинити нешто пре, тако да се друго не деси“ које, наравно, Еурипид користи са одличним ефектом:¹⁰⁹

70) μόλις φθάνει θρόνοισιν ἐμπεσοῦσα μὴ χαμαὶ πεσεῖν

Једва успева да не падне на под, тако што је прво пала на столице.

Eur. Med. 1169.

У папирусима птоlemeјске епохе ἄρχομαι и даље обавља своју стару функцију, али више никако не иде с партиципом, као ни φθάνω. Ово је и логично, таква префињена разлика као у класичном грчком није се могла дуго одржати. Διατελέω с партиципом још увек врши своју стару функцију и стоји с партиципом. Ни код осталих глагола се, изгледа још увек ништа није променило.

У новозаветном грчком, међутим, долази до мало већег помака. Ἄρχομαι као ни у раније периоду више не стоји с партиципом. Неки стари фазни глаголи се више не користе. Тако су нестали διατελέω, λήγω, ἀποκάμνω и ἀπαγορεύω. Φθάνω се јавља у новом значењу „стизати“. Само се код Луке јавља глагол διαλείπω.¹¹⁰ Сада и παύω почиње да показује исту рекцију као ἄρχομαι и да се конструише с инфинитивом.

Дакле, као пуноправни фазни глаголи остају „почињати“ и „завршавати“. Код оба је партиципска допуна у повлачењу. Ово је, како ћемо видети, део једног ширег процеса који је почео у позном грчком. Што се тиче фазалности, и ту је на делу један процес о које ћемо опширније говорити касније. Наиме, у покласичном грчком губи се једна црта типична за класични језик. У њему се

---

¹⁰⁹ LSJ svv.

¹¹⁰ Лк. 7.45.

начин вршења радње нерадо описује прилозима. Уместо тога користе се или предикативни придеви и партиципи или финитни глаголи. Група глагола којима се исказује начин вршења радње, међу њима и фазни глаголи, затворена су категорија, у којој се не јављају нови чланови. Изузетак су, изгледа, глаголи који значе „десити се“. У каснијем грчком се све радије користе прилози. Тако у Новом завету једном стоји (οὐ) διαλείπω, док је ἀδιαλείπτως далеко обичнији начин да се каже „непрекидно“.

Какве су тачно прилике у папирусима римске и византијске епохе, то Мандиларас не каже сасвим јасно. Он спомиње, на пример, како λήγω, ἀποκάμνω и παύομαι захтевају партиципску допуну,¹¹¹ међутим, у тексту се то не види. Он не даје ни један пример за λήγω и ἀποκάμνω, а примери за παύομαι са партиципском допуном сви осим једног припадају птолемејском периоду. Међутим, Мандиларас и сам каже да ἄρχομαι стоји с инфинитивом уместо с партиципом,¹¹² али се ни ту παύομαι не спомиње. Слика која се добија не делује сасвим вероватно.

Код Мосха се λήγω, ἀποκάμνω и ἀπαγορεύω уопште не јављају. Διατελέω никада не стоји са допуном, него стоји у значењу „издржавати“. Ἀρχομαι се јавља само са инфинитивском допуном, док παύομαι стоји само једном с допуном и то партиципском:

71) Σήμερον γὰρ ἡμεῖς οὐ παύομεθα πάντα κρούοντες πυλῶνα...
„Јер данас ми не престајемо да куцамо на свака врата“ *Pratum* 2973a
(110).

Овај се глагол појављује неких седам пута и увек стоји с директним објектом. На једном месту у свом непрелазном значењу има активни облик:

72) τὰ παιδιά σου οὐκ ἀποθνήσκουσιν εἰς τὸ θανατικόν, ἀλλὰ καὶ μετὰ δύο
ἡμέρας παύει τὸ θανατικόν ἀπὸ τῆς Καισαρείας.

---

¹¹¹MANDILARAS (1973:363)

¹¹²MANDILARAS (1973:371)

Твоја деца неће умрети у пошести, него ће за два дана престати куга у Цезареји. *Pratum* 2996c (131)

Глагол *διαλείπω* се јавља и то чешће него у Новом завету. Истина, нормалан начин да се каже „непрестано“ је прилог *ἀδιαλείπτως*, али је и глагол употребљен два пута. Мосхо као да не може сасвим да се одлучи за једну рекцију, тако да *διαλείπω* једном стоји исто као што би стајао у класичном језику, с партиципом,¹¹³ а једном с инфинитивом с генитивом члана¹¹⁴. И овде бисмо рекли да није у питању генитив инфинитива, него тоџ као инфинитивска партикула.

У *Апофтегмама* је ситуација веома различита. С једне стране, исто као и у *Лузу* нема глагола *λήγω* и *ἀποκάμνω*, а *ἀπαγορεύω* се не користи као фазни глагол. *Διαλείπω* постоји и користи се, али у значењу „престајати, али у 11.122.7 стоји *μὴ διαλίπησ...ἐπικαλούμενος*. Тако се налази и *διατελέω* у 4.2.2. “*Ἀρχομαι* се, сасвим очекивано, налази искључиво с инфинитивском допуном. Међутим, прва озбиљна разлика је у употреби глагола *παύομαι*. Као прво, далеко се чешће користи него у *Лузу*. Као друго, упоредо се користе партиципска и инфинитивска допуна, ова потоња углавном са тоџ, што је и очекивано. *Παύομαι* има директни објекат у генитиву када стоји с именицама. Друга велика разлика је то што се у *Апофтегмама* јавља нови глагол у овој иначе затвореној групи. У питању је посебна употреба глагола *βάλλω*. Промене у основном значењу овог глагола нису нове. Од Хомера он стоји негде између глагола *τίθημι* и *ρίπτω*. Тако на пример:

73) τὼ μὲν ἄρα δειλὸν βαλέτην ἐν χερσὶν ἐταίρων.

Ставише ова два кукавца пријатељима у руке. Е 574

У Новом завету ова, раније ипак ретка употреба постаје далеко чешћа, да би касније скоро потпуно преовладала. Ни код Мосха ни у *Апофтегмама* *βάλλω* није обичан начин да се каже бацати. Разлика између *τίθημι* и *βάλλω* није увек сасвим оштра, мада изгледа да се онај први користи пре у значењу поставити, а овај други ставити. Тако:

---

¹¹³ *Pratum* 2857a (6).

¹¹⁴ *Pratum* 2912c (59).

74) Τότε ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ φανεῖς αὐτῷ ἔθηκε τὴν παλάμην ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ καὶ ἤλειφεν αὐτὴν λέγων...

Тада је овај који му се приказао ставио длан на његово срце и помазао га говорећи... *Apophth.* 15.119.30

Насупрот:

75) Ἔλεγον περὶ τοῦ ἀββᾶ Ἀγάθωνος ὅτι ἐπὶ τρία ἔτη ἔβαλε λίθον εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ ἕως οὗ κατῶρθωσε τὴν σιωπὴν.

Причали су о ава Агатону да је на три године ставио камен у уста док није постигао ћутање. *Apophth.* 4.7.1-3.

Разлика овде није у предлогу. Хоће ли се користити ἐν с дативом или εἰς с акузативом у *Λυγυ*, *Αποφθεγμα* и сродним текстовима изгледа као случајни избор. Међутим, постоје и случајеви у којима βάλλω значи потпуно исто што и τίθημι:

76) Ὅταν θέλῃ ἡ μήτηρ ἀπογαλακτίσαι τὸ παιδίον αὐτῆς, σκίλλαν βάλλει εἰς τὸν μασθὸν αὐτῆς.

Кад мајка хоће да одбије дете, ставља морски лук на дојку. *Apophth.* 5.35.2-3.

У неком тешко одредивом тренутку, βάλλω почиње да се користи у одређеним идиомима у значењу „чинити“. Тако је „направити метанију“ μετάνοιαν βαλεῖν. „Певати псалме“ је ψαλμοὺς βάλλειν,¹¹⁵ а „вршити литургију“ може бити βάλλειν σύναξιν.¹¹⁶ Слично се јавља и βάλλειν ἀρχὴν у значењу „почињати“, али не с глаголским допунама. У тој функцији овај глагол стоји сам, а допуњује га инфинитив:

77) Καὶ ὡς ἦλθεν εἰς τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς λύπης ἔβαλε πυρέσσειν.

Кад је дошао у град, стаде га трести грозница од туге. *Apophth.* 2.10.27-28.

---

¹¹⁵ 20.3.64; 10.110.21.

¹¹⁶ 10.150.20.

Осим у *Апофтегмама*, ову употребу смо нашли и на једном месту код Леонтија Неаполитанског:

78) καὶ ἔβαλον τρέχειν ὀπίσω αὐτοῦ καὶ κοσσίζειν αὐτὸν.

И стадоше да трче за њим и да га шамарају. *Vita Sym.* 145.25.

(Sophocles, 1887.) s.v. βάλλω за ово значење наводи само места из *Апофтегми*, али и једно и *Testamenta XII patriarcharum*. Међутим, он га наводи према старом издању у PG:

79) μετὰ ταῦτα ἔβαλον ἐσθίειν.

После овога почеше да једу. PG 2, 1093.

Али у новијем де Јонговом издању стоји

80) μετὰ ταῦτα ἔλαβον ἐσθίειν.

После овога узеше да једу. *Apophth.* 6.4.1

Јасно је како је дошло до ова два читања, али није лако рећи које је боље. Вероватно је боље ἔλαβον, пошто би ἔβαλον у првим вековима наше ере¹¹⁷ вероватно било прерано. Мада на први поглед делује као да је колокација с ἀρχή старија, не постоји ништа што би ту претпоставку поткрепило. Интересантно је, међутим, то што ову употребу Мосхо очигледно избегава. Рекло би се, дакле, да је можда била и превише колоквијална.

4 ОДРЕДБЕ

4.1 ФИНАЛНЕ ОДРЕДБЕ

Грчки има три главне могућности да искаже одредбу за циљ. Прва је финална реченица у неколико могућих облика. Избор везника је ствар периода, дијалекта и ауторове ћуди.¹¹⁸ Тако Тукидид радије користи ὅπως а Ксенофонт ἴνα. Друга је партицип футура, а трећа инфинитив. Поред ових могућности, уз прелазне глаголе може стајати и релативна реченица с футуром.

---

¹¹⁷ CHARLES (1908:IX)

¹¹⁸ Финалне реченице као допуна су друга ствар. Ту је избор нешто затворенији, пошто различите групе глагола захтевају различите везнике и начине.

У недостатку посебне студије о одредбама за намеру у класичном језику, овај преглед мора бити провизоран. На први поглед, дистрибуција финалних реченица као допуна сасвим је јасно дефинисана. Требало би, међутим, узети у обзир да се њихова дистрибуција с временом мењала. Код Хомера је сасвим допуштиво да стоје уз глаголе кретања:

81) αὐτὰρ ἐγὼν Ἰθάκην ἐσελεύσομαι ὄφρα οἱ υἱὸν | μᾶλλον ἐποτρύνω καὶ
οἱ μένος ἐν φρέσι θείω.

А ја ћу отићи на Итаку да бих му сина окуражила и да бих му у срце ставила одважност. α 89-90.

У атичкој прози, оваква конструкција је у најмању руку врло ретка, радо бисмо рекли непостојећа, али би нас неко дубље истраживање могло демантовати. Јавља се, међутим, онда када је глагол кретања у инфинитиву:

82) ἐδόκει αὐτοῖς ἀπιέναι μὴ τις ἐπίθεσις γένοιτο τοῖς καταλελειμμένοις.

Одлучили су да оду да не би дошло до напада на оне које остављају за собом. Xen. An. 4.4.22.

83) Κύρος ἐνταῦθα λέγεται εἶπεῖν ὅτι ἀπιέναι βούλοιο μὴ ὁ πατήρ τι
ᾄχοιτο.

Кажу да је Кир тада рекао да хоће да иде да му се отац не би срддио. Xen. Cyr. 1.4.25.

Тачан облик ове врсте одредбе такође варира. Хомерско ὄφρα се осим у епу и у пародији епа нигде не јавља. Разлика између ὅπως/ὡς и ἵνα је делом хронолошка, а делом стилска. Код трагичара је најчешће ὡς, које од прозних писаца радо користи само Ксенофонт.¹¹⁹ Код ранијих прозних писаца ὅπως, у језику атичке бирократије ὅπως ἄν¹²⁰, стоји чешће него ἵνα. Међутим, ἵνα, које у атичком почиње да преовладава у четвртм веку, не може да врши све његове функције. Уз глаголе настојања и старања оно не стоји. Слично је и са негацијом: *сáмо μὴ* је раније чешће него *ἵνα/ὅπως μὴ*.

¹¹⁹ KÜHNER I GERTH (1904:377).

¹²⁰ MEISTERHANS (1885:212).

Партицип футура с финалним значењем као одредба посебно радо стоји с глаголима кретања и глаголима слања као њиховим каузативима.¹²¹ Код ових потоњих, као и код осталих прелазних глагола, поред партиципа као директног објекта може стајати и релативна реченица с футуром. Ово изгледа као разрешена партиципска клауза.

Трећа главна форма финалне одредбе је инфинитив сврхе. Као инфинитив сврхе се воде и неки адноминални инфинитиви (као онај у ἄξιος θαυμάσαι „достојан дивљења“), али њих ћемо засад оставити по страни. Инфинитив сврхе уз глаголе кретања стоји код Хомера: βῆ δ' ἰέναι Δ, 199. Он се може наћи и касније у атичкој прози, често у ситуацијама у којима би партицип био незгодан. Овај пример из Тукидида добро представља ситуацију:

84) ἀφικνεῖται ἐς Ἑλλήσποντον, τῷ μὲν λόγῳ ἐπὶ τὸν Μηδικὸν πόλεμον, τῷ δὲ ἔργῳ τὰ πρὸς βασιλέα πράγματα πράσσειν.

Дошао је на Хелеспонт, наводно због рата с Персијанцима, а заиста да обави царева посла. Thuc. 1.128.

Тукидид неће кварити паралелизам добре антитезе, а овде би га партицип футура квариро. Међутим, на другим местима се просто не може узимати да је употреба финалне реченице условљено оваквим стилским обзирима. Инфинитив јесте редак али је очигледно сасвим прихватљив:

85) τὸ δὲ ἥμισυ κατέλιπε φυλάττειν τὸ στρατόπεδον

Половину је оставио да чувају логор. Xen. An. 5.2.1.

Финални инфинитив се јавља и са чланом у генитиву. Посебно често када је негиран:¹²²

86) χρῆ... μὴ πρὸς τὸν δῆμον τοὺς λόγους εἶναι, τοῦ μὴ καταφανεῖς γίγνεσθαι τοὺς μὴ πείσαντας τὸ πλῆθος.

Не треба говорити народу да не би они који нису убедили мноштво упадали у очи. Thuc. 5.27.7.

---

¹²¹ RIJKSBARON (1984:125)

¹²²BURGIERE (1960:135)

Овај је генитив вероватно адноминалног порекла,¹²³ ако је судити по случајевима као што је:

87) φρούριον ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀκροτηρίου ἦν καὶ νεῶν τριῶν φυλακὴ τοῦ μὴ εἰσπλεῖν Μεγαρεῦσι μηδ' ἐκπλεῖν μηδένα.

На самом рту је била тврђава и стража од три брода да нико не плови Мегаранима и да нико не испловљава. Thus. 2.93.5.

Одатле је лако замислити како би се почело јављати φυλάσσειν τοῦ μὴ εἰσπλεῖν. Већ смо се сретали са инфинитивом који у његовој функцији подржава нека партикула, у овом случају ὄστε. У новозаветном језику и у папирусима то постаје све учесталије.

Партицип футура је у покласичном језику постао редак.¹²⁴ У птоlemeјским папирусима, он се још увек користи као финална одредба, колико смо видели уз исте глаголе уз које се користио и у класичном језику. Што се тиче облика финалних реченица, он је исти као у класичном периоду.¹²⁵ Финални инфинитив са глаголима кретања, слања и давања чешћи је него у класичном језику.¹²⁶ Инфинитив с генитивом члана се јавља у финалној функцији и онда када није негиран:

88) πᾶν ἐμοὶ ἔσται πεφροντισμένον τοῦ σε γενέσθαι ἄλυπον

Побринућу се за све да би ти био безбрижан. P.Petr. II 13.13.

Новозаветни грчки је далеко склонији финалним инфинитивима него класични. Они могу, али не морају, стајати са ὄστε и са генитивом члана. У истој функцији јавља се упоредо и финална реченица. Партицип футура се, изгледа, уопште не појављује.

Инфинитив са τοῦ и прости инфинитив се јављају углавном у истим контекстима. Више не постоји изражена тенденција да се генитив члана јавља

---

¹²³BURGIERE (1960:135)

¹²⁴MAYSER (1926:220)

¹²⁵ Око детаља је тешко бити сигуран. Старији приручници, који су често и једини, много више пажње посвећују формалним карактеристикама зависних реченица него томе од ког глагола зависе. Тако MAYSER (1934:81) наводи примере за употребу сваког појединог везника у финалним реченицама, али се у сваком примеру наводи само зависна реченица.

¹²⁶MAYSER (1926:296)

у негираним клаузама, мада још увек, изгледа, посебно радо стоји иза глагола спречавања¹²⁷:

89) ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρειν.

гле, изиђе сијач да сије. Мт. 13.3

90) οὐκ ἦλθον καταλῦσαι ἀλλὰ πληρῶσαι.

нијесам дошао да покварим, него да испуним. Мт. 5.17.

Као и скоро све покласичне карактеристике и ова се објашњава као семитизам, овде као калк за јеврејску конструкцију у којој предлог *l-* стоји с инфинитивом.¹²⁸ Ова је претпоставка сасвим сувишна. Као што смо видели у примеру 88), ова конструкција је позната у египатским папирусима писаним сасвим идиоматским грчким. У питању је нормалан развој, а не позајмљеница. У истој функцији се јавља и инфинитив с ὥστε:

91) καὶ ἀναστάντες ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω τῆς πόλεως καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἕως ὀφρύος τοῦ ὄρους ἐφ' οὗ ἡ πόλις ὠκοδόμητο αὐτῶν ὥστε

катакрημνίσαι αὐτὸν· αὐτὸς δὲ διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο.

И уставши истјераше га напоље из града, и одведоше га наврх горе гдје бијаше њихов град сазидан да би га бацили одозго. Али он прође између њих, и отиде. Лк. 4.39-40.

На ово не треба гледати као на посебну употребу последичног инфинитива или, још мање, последичних реченица. У питању је, како се то сасвим јасно види из ранијих примера, инфинитив уз који ὥστε стоји просто као партикула. Мешања последичних и финалних одредби у покласичном грецитету има, али оне углавном иду у другом смеру. Исто важи и за инфинитив са τοῦ. То што потиче од генитива поимениченог инфинитива у највећем броју случајева

---

¹²⁷BLASS ET AL. (2001:206)

¹²⁸ BLASS ET AL. (2001:206). С друге стране, у *Септуагинти* заиста често тоῦ стоји где и јеврејско לְ. Ту већ не можемо оспоравати утицај изворног текста, али утицај се, као и кад су неке друге појаве у питању, види пре у учесталости с којом се ова партикула користи него у самој чињеници да се користи.

више се не види. Уз финални инфинитив сада могу стајати две различите факултативне партикуле.¹²⁹

Која је разлика између ове три варијанте и да ли је уопште има, то није јасно.

Постоје још две могућности. Прва је веома ретка, толико, управо, да је спомињемо само због тога што ће се јављати и касније, мада никада често. Наиме, уместо старог партиципа футура, у новозаветном грчком се, колико ми знамо, на једном месту јавља финални партицип презента:

92) ἀπεστάλακαμεν οὖν Ἰούδαν καὶ Σιλᾶν καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου
ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτά.

Посласмо дакле Јуду и Силу који ће то и рјечима казати. Дап 15.27.

Предлошко-падешке конструкције у функцији одредбе циља постоје и раније и двоумимо се да ли им овде треба посветити пажњу. Међутим, оно што се донекле променило у односу на класични језик, то је учесталост с којом се јављају. Релативно је често εἰς τό с инфинитивом, πρὸς τό много ређе.¹³⁰ Како ствари стоје с осталим глаголским именицама није лако наћи.

Код Мосха се партицип футура, слободно можемо рећи, не користи. Партицип презента као финална одредба постоји, али је редак:

93) καὶ ὅτε ἐν θλίψει γίνομαι, ἔρχεται παραμυθούμενός με, καὶ παρέχει μοι
ἀνάπαυσιν.

И када сам у муци, долази да ме теши и пружа ми одмор. *Pratum*
2893d (40)

Сад, овакви примери су ретки и партицип у њима, у ствари, може да се разуме као општа одредба околности која се онда може тумачити и као финална

---

¹²⁹ Овде нећемо узимати у обзир мешовите конструкције посведочене у папирусима и понеком књижевном тексту, као што је καὶ ἄλλοτε γεγράφηκα ὑμῖν ὥστε πέμψεται εἰς Παραμυθῖν Verl. Gr. Urk. III 874 „и иначе сам вам писао да се пошаље у Парамутис“. Изгледа да је ово појава довољно ретка да се може сматрати једноставном грешком у писању. Друга могућност је да је у питању хиперкорекција – ἴνα с конјунктивом се довољно често користи као поредбена допуна да није тешко замислити зашто би неко такве реченице избегавао чак и тамо где треба да стоје.

¹³⁰BLASS ET AL. (2001:207)

одредба. Не бисмо рекли да је ово повезано са заменом футура индикативом презента.

Инфинитив и финална реченица и даље стоје као слободне варијанте. Истина, када се субјекат главног глагола и зависне реченице разликују, постоји тенденција да се користи реченица, а не инфинитив, али када је субјекат исти, оба типа допуне су допустива:

94) καὶ διὰ τοῦτο ἦλθον ὧδε, ἵνα κλάσω τὰς ἀμαρτίας μου
и зато сам дошао овде да бих оплакивао своје грехе. *Pratum* 3005a
(143)

95) περὶ τοῦτου ἀκούσαντες φιλόχριστου ἦλθον δοῦναι αὐτῷ τὴν ἀγάπην.
Пошто су то чули христољубиви дођоше да му дају милостињу.
Pratum 2861b (13)

Везник за финалне реченице је далеко чешће ἵνα него ὅπως. Иако у тексту издања понегде стоји облик који изгледа као индикатив футура, рекли бисмо да је у питању само правописна алтернатива за конјунктив сигматског аориста.

Инфинитив може стајати сам, а може имати и неку уводну партикулу:

96) Ὅτε ἡμῖν νεώτερος, ἐπόθουν ἀπέρχεσθαι πρὸς τοὺς μεγάλους καὶ
ὀνομαστοὺς γέροντας, ὥστε εὐλογεῖσθαι καὶ ὠφελεῖσθαι παρ' αὐτῶν.
Кад сам био младић, жудео сам да идем код великих и чувених
стараца да би ме благословили и да бих од њих добио духовну
корист. *Pratum* 3000b (137)

97) τέλος πάντων ἀνέστημεν κοιμηθῆναι, καὶ ὡς ἦλθον τοῦ ἀσπάσασθαι
αὐτήν, ἀνέκραξε μεγάλη τῆ φωνῆ μετὰ δακρύων.
На крају поћосмо да спавамо и кад сам дошао да је поздравим, она
стаде гласно да виче, сва у сузама. *Pratum* 3061d (186)

Међутим, инфинитив се с партикулама користи далеко ређе него без њих.

Генитив инфинитива (о њему више изнад) се повремено јавља као финална допуна с глаголима кретања:

98) καὶ ἀναστὰς πάλιν τοῦ εἰσελθεῖν, οὐκ ἠδυνήθη.

уставши поново да уђе, није могао. *Pratum* 2904d (49)

Уз ὥστε с инфинитивом, може се наћи и на ἐφ' ᾧ:

99) Καὶ κρούσαντος τοῦ κανονάρχου τὸ ξύλον, ἐφ' ᾧ πάντας τοὺς ἀδελφοὺς συναχθῆναι καὶ προπέμψαι τὸν τελευτήσαντα...

Кад је канонарх ударио у клепало да би се сва братија сакупила и испратила преминулог... *Pratum* 2860b (11)

100) καὶ ἐλθόντες εἰς πανδοχεῖον κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ, ἐφ' ᾧ ἀναπαῖναι αὐτοὺς (ἦν γὰρ καύσων) εὔρον ἐκεῖ τρεῖς νεωτέρους ἀπερχομένους εἰς Αἴγας, ἔχοντας μεθ' ἑαυτῶν μίαν πόρνην.

И кад су по божијем промислу стигли у свратиште да би се одморили (а беше жега), нађоше тамо три младића на путу у Еге, с којима је путовала једна проститутка. *Pratum* 2880a (31)

Овај везник се налази само у овој функцији и осим на наведеним местима, може се наћи још свега два пута. На први поглед изгледа као да је у питању просто грешка. 'Еφ' ᾧ у класичном језику уводи једну посебну подврсту следичних реченица којима се казује под услов под којим актер врши радњу главног глагола:

101) τὴν Βοιωτίαν ἐξέλιπον Ἀθηναῖοι πᾶσαν σπονδὰς ποιησάμενοι ἐφ' ᾧ τοὺς ἄνδρας κομοῦνται.

Атињани су напустили читаву Беотију пошто су склопили мир под условом да им се врате заробљеници. *Thuc.* 1.113.

102) αἰρεθέντας ἐφ' ᾧ τε συγγράψαι νόμους.

Изабране да напишу законе. *Xen. Hell.* 2.3.11.

У истој функцији се може наћи и ὥστε. Овде би се, дакле, на први поглед помислило да је Мосхо из неког разлога искористио рећи од два везника, не схватајући исправно његову функцију. Међутим, ова употреба се у шестом веку сматрала сасвим прихватљивом и у вишим књижевним регистрима, како то сведочи и Прокопије Цезарејски:

103) ὁ δὲ ταῦτά τε αὐτῷ ξὺν προθυμία πολλῇ ἐδίδου καὶ Πρόβον τὸν Ἀναστασιου τοῦ βεβασιλευκότος ἀδελφιδοῦν, ἄνδρα πατρίκιον, ξὺν χρήμασι πολλοῖς ἐς Βόσπορον ἔπεμψεν, ἐφ' ᾧ στράτευμα Οὐννων χρήμασι ἀναπέισας Ἰβηρσι πέμψη ἐς ξυμμαχίαν.

A он му је то давао веома ради и послао је Проба, нећака некадашњег цара Анастасија, човека патриција, са много новаца на Босфор да би убедио новцем хунску војску и послао је Грузинима као савезнике. Proc. *De Bellis* 1.12.6-7.

У класичном језику уз овај везник стоје или индикатив футура (Тукидид га посебно радо користи) или инфинитив. Код Прокопија индикатив футура или конјунктив. Јасно, оваква финална употреба је код Прокопија знатно ређа него класична употреба. Код Мосха уз ἐφ' ᾧ стоји искључиво инфинитив. Ово, рекли бисмо, не би требало уврстити међу колоквијалне или вулгарне црте у *Лугу*.¹³¹

Разлика у употреби између *Луга* и *Апофтегми* има изненађујуће много. Прва која се може приметити је то што у *Апофтегмама* нема ἐφ' ᾧ конструкције, разлог за то постаје очигледан када се обрати пажња на ὥστε с инфинитивом. Наиме, оно се користи готово искључиво као допуна, понекад и у функцији адноминалног инфинитива и само једном (10.149.8) као финална одредба. Опет, будући да је посредни конструкција која је постојала много раније и постоји и касније, то неће бити случајно.

У употреби је и τοῦ с инфинитивом:

104) Καὶ καθίσαντες τοῖς ἵπποις κατέδραμον τοῦ καταλαβεῖν αὐτήν.

И седећи на коњима, сјурише се да је ухвате.¹³² *Aporhth*. 7.17.34.

---

¹³¹ *Race* ΜΙΝΕΥС-GABROVЕС (1960.107) BLASS ET AL. (2001:123) се не односи на ово ἐφ' ᾧ, него на примере као што је: καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διήλθεν ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον Рим 5.12. „и тако смрт уђе у све људе јер сви сагријешите“. Управо ова релативна конструкција је збуњивала тумаче јако дуго и Вуков превод је врло проблематичан. Јероним преводи in quo.: црквенословенски превод гласи: „и тако смрт во вся чловѣки вниде, въ немже вси согрѣшиша“. Захваљујем професору Александру Ломи на овом цитату.

¹³² Ево и једног датива без предлога где му у класичном језику не би било место.

Још једна значајна разлика је учесталост с којом се користи везник ὅπως. Мада и даље ређи него ἴνα, вишеструко је чешћи него у *Лузу* или корпусу Леонтија из Неаполиса.

4.2 Погодбе

Код погодбених реченица је посебно важно почети од класичног грчког. Ваљало би у обзир узети ситуацију не само у атичком грчком, него и у осталим дијалектима, посебно у јонском, међутим, прегледа грађе је мало и нису лако доступни. Поред тога, може се претпоставити да у оним натписима који дају највише материјала – законима и одлукама – могу да се јаве првенствено евентуалне погодбене реченице.¹³³ За полазну тачку, узећемо Гринбергов преглед.¹³⁴ Његова систематизација је згодна полазна тачка утолико што почива на чисто формалним критеријумима. Он разликује три основна типа: посебни, општи и противчињенични,¹³⁵ сваки у три времена.

	посебни		општи		противчињенични	
	<i>протаза</i>	<i>аподоза</i>	<i>протаза</i>	<i>аподоза</i>	<i>протаза</i>	<i>аподоза</i>
Прош- лост	εἰ+ ind. praet.	отворена	εἰ+opt.	Ipf.	εἰ+ind. aor.	ind. aor.+ ᾗν
Садаш -њост	εἰ+ind. praes.	отворена	εἰ+conj	Ind. praes.	εἰ+ ipf.	ipf.+ ᾗν
Будућ -ност	εἰ+ ind. fut	отворена	εἰ+conj	Ind. fut.	εἰ+opt.	opt.+ ᾗν

Табела 1) Према GREENBERG (1986:249)

Наша табела се унеколико разликује од Гринбергове. Као прво, није потребно рећи да је у питању индикатив имперфекта. Као друго, направили смо разлику између садашњег индикатива и индикатива презента, пошто се у првом случају може радити и о индикативу перфекта. За аподозу се овде каже да је отворена зато што у њој поред индикатива свих времена може стајати и

¹³³ Тако у CLAFLIN (1905:78)

¹³⁴ (Greenberg, 1986, str. 249)

¹³⁵ Counterfactual. Нажалост, бољег превода нема.

императив, хортативни конјунктив и оптатив жеље.¹³⁶ Што се тиче функције, прва колона је, бар за садашњост и прошлост, јасна. Овим погодбама се не претпоставља ништа о истинитости тврдње.¹³⁷

Општи услови се, изгледа, у језицима света ретко исказују посебним видом погодбених реченица. Грчки је ту, рекло би се, изузетан.¹³⁸ То објашњава и зашто су ове реченице описане тако касно.¹³⁹ Ова група је и обликом и значењем нешто разнороднија и од прве и од треће. Што се тиче општих погодбених за садашњост, KÜHNER I GERTH (1904:474) инсистирају на њиховој временској димензији. Као пример наводе следећи случај:

105) οἱ δυστυχοῦντες ὁπόταν μὲν ὑπὸ χειμῶνος πονῶσιν, εὐδίας
γενομένης παύονται· ὅταν δὲ νοσήσωσιν, ὑγιεῖς γενόμενοι σώζονται·
ἐὰν τὲ τις ἄλλη συμφορὰ καταλαμβάνη αὐτοὺς, τὰ ἐναντία
ἐπιγιγνώμενα ὀνίνησιν. *Antiph.* 2.β, 1

Ми ћемо са Швицером¹⁴⁰ рећи да се баш овде добро види разлика између временског и погодбеног значења. Хладно је свакоме и то доста редовно. Свако се такође разбољева, мада је то већ ређе. Те друге недаће вероватно не захвате баш сваког, али када се деси, онда му баш њихова супротност користи. RIJKSBARON (1984:70) опште погодбене дефинише тиме што се односе на уобичајено стање ствари, немају посебну временску референцу и тиме што се услов стално изнова испуњава тако што понављање ситуације у протази подразумева понављање ситуације у аподози. Разлика је, како каже, између ових реченица и временских евентуалних у томе што се ситуација у временским увек понавља, а у погодбенима не. Другим речима, ако се нешто деси, сваки пут се се оствари и последица. Ако упаднемо у воду, сваки пут изађемо мокри. Конјунктив у оваквим реченицама Рејксбарон назива (дистрибутивно-) итеративним. Прошло време ових реченица је једноставно

---

¹³⁶ GREENBERG (1986:251)

¹³⁷ SCHWYZER (1950:654), RIJKSBARON (1984:68).

¹³⁸ GREENBERG (1986:255). Додуше, опште погодбене се могу наћи и у латинском GREENOUGH (1871)

¹³⁹ V. GOODWIN (1873). Ово, како сам каже, није први пут да скреће пажњу на постојање општих погодбених, али их је тек у другом издању (1865) своје синтаксе одвојио од посебних погодби.

¹⁴⁰ SCHWYZER (1950:684).

овако условљено понављање, али у прошлости. Јасно, граница између погодбених и временских итеративних реченица није увек оштра:

106) ἦν ἐγγὺς ἔλθῃ θάνατος, οὐδεὶς βούλεται θνήσκειν.

Ако се приближи смрт, нико не жели да умире. Eur. Alc. 671.

Међутим, будуће време и посебних и општих погодбених реченица је проблематично. Разлика се најчешће описује као разлика између живе и мање живе погодбе¹⁴¹ или као разлика у емфатичности¹⁴². RIJKSBARON (1984:68) каже да реченице с футуром у протази често показују да се испуњење услова сматра непожељним објашњава то тако што се њима често показује скептицизам. Управо супротно је објашњење које нуди GILDERSLEEVE (1876:9), који говори о строгом, профетском тону ових реченица. Он је приметио да се у трагедији оне налазе неупоредиво чешће него у прози и да се њима веома често изричу претње. GREENBERG (1986:253) који цитирајући CLAPP (1896:87), спомиње и случајеве у којима се овај облик погодбених реченица користи и да се њиме нешто пријатно обећа, јасно даје предност том објашњењу и каже да је суштина претње (и обећања) баш то што је могућност да се услов оствари већа од нуле.

Што се тиче противчињеничних погодби, будући тип је опет најмање јасан. Ту није сигурно ни да је у питању противчињенична погодба ни да се мора односити на будућност. Она је будућа утолико што се не односи ни на садашњост ни на прошлост.

У птолемејским папирусима овај систем је у великој мери добро очуван. Како то изгледа у Мајзеровој граматизи,¹⁴³ ново је што се у општој будућој погодби сада може наћи презент:

107) ἐὰν δέ τι ἀνθρώπινον πάθω, καταλείπω...

У случају да ме задеси људски усуд, остављам... P.Petr. III 6(b) 6

---

¹⁴¹ GOODWIN (1889:165).

¹⁴² DUKAT (1983:381).

¹⁴³ MAYSER (1926:280-284).

108) οὐ δίδωσιν, ἄμ μὴ σὺ γράψῃς...

Не да, ако ти не будеш написао... PSI IV 230

Ови примери, међутим, још увек не показују прави футурски презент. У оба случаја се сада извршава (односно не извршава) радња условљена будућим деловањем. Ова појава је условљена природом документа и тако сродна епистологографском имперфекту. Новост је, међутим, замена конјунктива глагола εἰμί његовим имперфектом.¹⁴⁴ Ово је првобитно морфолошка забуна, настала из два разлога. Први јој је узрок епентетско *v* које се јавља у трећем лицу једнине конјунктива.¹⁴⁵ Други узрок је забуна између другог лица једнине конјунктива презента ἦς и новог имперфекта ἦς. Вероватно је хиперкорекција што се у оваквом контексту често јавља ἦσθα.¹⁴⁶

Још је честа и посебна будућа погодба и примери који се за њу дају¹⁴⁷ су и даље махом претње. Највећа промена се десила у оним типовима који захтевају оптатив. Будуће противчињеничне погодбе су скоро нестале,¹⁴⁸

До почетка наше ере, систем се већ значајно променио. У Новом завету посебне погодбе, укључујући и будуће, још увек функционишу по правилима која су била на снази у класична времена. Општи прошли услов (то јест итератив) се изгледа више не јавља. Постоје временске итеративне реченице у којима почетком наше ере уместо оптатива стоје индикативи прошлих времена с ἄν,¹⁴⁹ тако још од хеленистичких времена.¹⁵⁰ Садашње и будуће опште погодбене се нису мењале. Што се тиче противчињеничних погодби, њихово садашње и прошло време сада могу да стоје без ἄν. Улогу будуће погодбе уместо потенцијалног оптатива врше футур, перифразе с глаголима хтења и делиберативни конјунктив.¹⁵¹ Изгледа да нема ни индикатива презента и

---

¹⁴⁴ MAYSER (1926:285).

¹⁴⁵ GIGNAC (1981:405).

¹⁴⁶ Тако Јоб 22.3.

¹⁴⁷ MAYSER (1926:283).

¹⁴⁸ MAYSER (1926:289), HARSING (1910:38) броји свега две.

¹⁴⁹ BLASS ET AL (2001:185).

¹⁵⁰ DEBRUNNER (1921).

¹⁵¹ BLASS ET AL. (2001:182).

индикатива футура са *ἐάν*¹⁵² ни *εἰ* с конјунктивом.¹⁵³ Дакле, број различитих облика погодбених реченица се сада своди на шест.

Код Мосха се у погодбеним реченицама оптатив јавља само једном:

- 109) *Τοιγαροῦν ὅσον ἐκ τῆς τοῦ ἀγγέλου φωνῆς ἐνι στοχάσασθαι, τὴν μὲν σφραγίδα τοῦ βαπτίσματος ἔχοντες, ἐπειδὴ ὅλως εὐεργετηθῆναί τι νομίζοντες, εἰ τὸ βάπτισμα λάβοιεν, ἐβαπτίσθησαν*
Дакле, колико се може назрети из анђеловог гласа, они који носе печат крштења, пошто су потпуно уверени да им је донео извесну корист, ако су примили крштење, јесу крштени. *Pratum 3088a (198)*

Овде је у питању вероватно општа погодба за садашњост „ако се крстимо, спасени смо“, али зависна од глагола у историјском времену и зато с косим оптативом. О косом оптативу више у поглављу о оптативу.

Везници *εἰ* и *ἐάν* се користе без видне разлике. У посебним погодбама стоје уз индикатив потпуно равноправно:

- 110) *εἰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τοσαύτην δόξαν ὁ Θεὸς χαρίζεται τοῖς δούλοις αὐτοῦ, ποῖαν ἄρα ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, ὅτε καταλάμψει τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὡς ὁ ἥλιος*
Ако на овом свету Бог дарује толику славу својим слугама, колику ли ће онда у будућем веку, када ће њихово лице сијати као сунце?
Pratum 2921 (69)

- 111) *εἰ οὖν ἀρέσκει σοι ὁ τόπος, ἔμμεινον τῷ δόγματί σου* 2873 (26)
Ако ти се свиђа ово место, остани при својој вери.

- 112) *ἐὰν οὖν οὐ θέλεις πολεμῆσαι καὶ ἀντιπολεμηθῆναι, ὕπαγε, κοιμοῦ καὶ οὐ πολεμῆσαι.*¹⁵⁴

---

¹⁵²BLOSS ET AL. (2001:190). С тим што је по RADERMACHER (1925:105) у Јо. 5,15 *ἐὰν οἴδατε* у питању конјунктив.

¹⁵³BLOSS ET AL. (2001:190).

¹⁵⁴ У издању стоји *πολέμησαι*, погрешно. Треба *πολεμεῖσαι*, са реституисаним *-σαι*. Дали смо компромисно читање.

Ако не желиш да ратујеш и да се опиреш, иди спавај и нећеш ратовати. *Pratum* 3017(152)

Ово још не значи да εἰ и εἰάν сасвим слободно варирају. У уопштеним будућим погодбама далеко чешће стоји εἰάν, међутим постоји и два примера за εἰ:

113) εἰάν ταπεινώσης με, πολλῶν κακῶν αἴτιος γίνη

Ако ме понизиш, бићеш крив за многа зла. *Pratum* 2892(39)

114) εἰάν μὴ σὺ αὐτὸς ὀρέξης τὴν χεῖρα καὶ ἀναστήσης με, οὐ δύναμαι ἐγείρεσθαι (F. εἰάν μὴ σὺ αὐτὸς δόξης μοι χεῖρα καὶ ἀναστήσης με, οὐ δύναμαι ἐγερθῆναι)

Ако ми не будеш ти сам пружио руку и усправио ме, нећу моћи да устанем. *Pratum* 3009(146)

115) εἰ μὴ μεθ' ἡμῶν κοινοῦσης, οὐ σώζει.

ако не будеш у заједници с нама, нећеш се спасти. *Pratum* 2872 (26)

116) ἡ δὲ γνοῦσα ὅτι διὰ εἶναι αὐτὴν αἰρετικὴν, κωλύεται εἰσελθεῖν, καὶ ὅτι εἰ μὴ προσέλθῃ τῇ ἀγίᾳ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, οὐς εἰσέρχεται, ἔπεμψεν εὐθέως εἰς τὸν διάκονον.

А она, пошто је схватила да јој се не дâ да уђе јер је јеретик, и да, ако не буде приступила светој саборној и апостолској Цркви Христа, Бога нашега, неће ући, посла одмах код ђакона. *Pratum* 2904(48)

У овим примерима се добро види и замена футура презентом и општа забуна између облика конјунктива и индикатива. Ово ни најмање не олакшава анализу. Као што је већ речено, треба увек претпоставити да је у питању конјунктив, да би се облик анализирао као футур потребни су јаки разлози.

Слично и у уопштеним садашњим погодбеним реченицама:

117) εἴ τις εἰάν προσκομίσει (F. προσκομίση) ἐν τῷ κοινοβίῳ ὑμῶν, ἔχετε ἐκεῖ γέροντα ὀνόματι Πατρίκιον.

Ако икада неко врши проскомидију у вашем манастиру, имате тамо старца по имену Патрикије. *Pratum* 2956(96)

118) ἂν πάσας τὰς ἀρετὰς ποιήσει ἄνθρωπος, καὶ μὴ ὀρθῶς δοξάζει, εἰς τὸν τόπον τοῦτον ἔρχεται (F. ἂν πάσας τὰς ἀρετὰς ποιήσῃ ἄνθρωπος, καὶ μὴ ὀρθῶς δοξάζῃ, εἰ τὸν τόπον τοῦτον ἔρχεται)

Ако човек испуњава све врлине и не верује правилно, долази на ово место. *Pratum* 2873(26)

Види се да се ἂν анализира као εἰ+ἂν, као и то да се за ἂν као варијанта, и то чешћа, користи εἰ+ἂν. О реду речи ћемо говорити нешто касније

Уопштени прошли услов још увек постоји као категорија, међутим, гради се другачије него у класичном језику (оптатив више није жива категорија) и с нешто варирања.

119) ἔλεγον δὲ ἡμῖν καὶ τοῦτο περὶ αὐτοῦ, ὅτι εἰ ἐθεώρει πτωχὸν ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν, εἰ μὲν ἦν τυφλὸς, ἐδίδου αὐτῷ ἀπὸ χειρὸς· εἰ δὲ ἦν βλέπων, ἐτίθει ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ἢ εἰς βάσιν κίονος, ἢ εἰς σκάμνιον, ἢ εἰς βαθμίδα τοῦ ἱερατείου τὰ φολερὰ, κάκειθεν ἐλάμβανεν αὐτὰ ὁ πτωχός.

О њему су нам причали и ово: да би, ако би видео како сиромах иде према њему, ако је слеп, давао из руке. Ако није слеп, стављао би новац испред њега или код основе стуба или на клупицу или на степенице храма и сиромах би их одатле узимао. *Pratum* 2913 (61)

120) ἂν μὴ τις παρέβαλεν αὐτοῖς, οὐ μετέλαβον (F. μετελάμβανον) τροφῆς τὸ σύνολον

Ако нико не би одсео код њих, уопште не би јели. *Pratum* 2902(54)

121) ἀλλ' εἰ ἄρα τίποτ' οὖν εἶπει, διὰ ψήφου ἐδήλου (F, ἀλλὰ εἰ ἄρα τιποτοῦν εἶθελεν (l. ἤθελεν) εἶπεῖν, διὰ ψήφου ἐδήλου)

Ако би ишта рекао, исказивао би знаком. *Pratum* 2917 (67)

Примери 119) и 120) су норма, 121), како стоји у издању би било врло изузетно. Читање F. је боље и из њега се оно које је штампано лако може објаснити (узгред, ово би била индиректна потврда да је у заједничком предлошку обе традиције стајало εἶθελεν, по аналогiji с другим глаголим који

почињу на ε-). Ипак, пошто немамо увид у остале рукописе, наводимо и ово место.

Што се тиче противчињеничних погодбених реченица, њих има врло мало у поређењу с осталим типовима. Нашли смо свега две.

122) ἐν ἀληθείᾳ λέγεις τέκνον, εἰ ἡμεθα ἀληθινοὶ μοναχοὶ, οὐκ ἄν τοῦτο ἐποιήσαμεν.

Истинито збориш, дете, да смо истински монаси, ово не бисмо учинили. *Pratum* 3109(218)

123) εἰ ἐφυλάττομεν τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ταῦτα εἶχον ἡμᾶς φοβεῖσθαι

Ако бисмо се држали заповести нашег Господа, Исуса Христа, оне би се нас плашиле. *Pratum* 2865 (18)

У 122) је у питању противчињенична погодбена реченица за прошлост, док је у 123) највероватнија интерпретација будућа. Када се у обзир узме ситуација у новозаветном грчком, ἄν је највероватније факултативно. Међутим, у будућој погодби се види модално прошло време ἔχω футурске перифразе. Ово је конструкција која ће само добијати на важности.

Најчешћа форма погодбене реченице у Апофтегмама је садашња општа погодба. Разлог је сама природа текста, саветодавна и понекад нормативна.

Посебне погодбе стоје и са εἰ и са εἰάν, изгледа без разлике:

124) εἰάν οὐκ ἔνι Σατανᾶς, οὐκ ἔστι πολὺ

Ако нема Сатане, није превише. *Apophth.* 4.45.7

125) εἰ τὸν ὀνειδισμόν τῆς μητρὸς οὐκ ἤνεγκα, πῶς τὴν ἐπὶ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀγίων ἀγγέλων αἰσχύνην ἐνέγκω ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως;

Ако нисам поднео мајчину грдњу, како ћу поднети срамоту пред Христом и светим анђелима на дан суда? *Apophth.* 3.28.24

Будуће и садашње опште погодбене се формално не разликују, пошто се футур практично скоро и не користи.

126) ἔάν ὑπὲρ τὸ μέτρον τείνω, κλᾶται τὸ τόξον.

Ако будем натезао преко мере, сломиће се лук. *Аporhth.* 10.3.7

127) εἰ τοιούτοις περιπέσης, τί ποιήσεις μὴ ἔχων τινὰ γινώσκοντά σε ἵνα σου φροντίση;

Ако ли допаднеш таквих ствари, шта ћеш чинити без икога ко те познаје да се брине о теби? *Аporhth.* 7.8.8

128) Ἐάν καθίσης εἰς τόπον καὶ ἴδῃς τινὰς ἔχοντας παράκλησιν, μὴ προσχῆς αὐτοῖς, ἀλλὰ ἔάν ἐστὶν ἄλλος πτωχὸς αὐτῷ πρόσεχε ἕως ὄτε οὐκ ἔχει ἄρτον, καὶ ἀναπαύει.

Ако си негде и видиш неке људе којима није тешко, не посвећуј им се, али ако је у питању сиромах, њему се посвети, све док не буде имао хлеба и док се не буде одморио. *Аporhth.* 10.144

129) ἔάν ἐστὶν ἐργάτης ἄνθρωπος δύναται καθ' ἡμέραν καὶ καθ' ὥραν βάλλειν ἀρχήν.

Ако је човек прегалац, може сваког дана и часа отпочети. *Аporhth.* 11.69.3

130) ἔάν οἶδε μοναχὸς τόπον ἔχοντα проκοπήν, τὰς δὲ χρείας τοῦ σώματος μετὰ κόπου, καὶ διὰ τοῦτο οὐχ ὑπάγει ἐκεῖ, ὁ τοιοῦτος οὐ πιστεύει ὅτι ἔστιν Θεὸς,

Ако монах зна место на којем има напретка, али се телесне потребе с муком могу испуњавати и зато не иде тамо, такав не верује да има Бога. *Аporhth.*

Дали смо нешто више примера да бисмо илустровали различите могућности. Примери 126) и 127) су будуће погодбе. Везници εἰ и ἔάν се користе потпуно равноправно. Футур у аподози је редак, али се повремено ипак јавља. Примери 128), 129) и 130) су опште погодбене реченице за садашњост. Међу многобројним таквим реченицама, баш смо њих изабрали јер показују још једну касну, али добро посведочену карактеристику. Наиме, у њима се οἶδε¹⁵⁵ и ἐστί користе као конјунктиви.

---

¹⁵⁵RADERMACHER (1925:105)

Опште погодбене реченице за прошлост имају претерит у протази и аподози.

131) ἔλεγον περὶ τοῦ ἀββᾶ Τιθῆ ὅτι εἰ μὴ ταχέως κατέφερε τὰς χεῖρας αὐτοῦ ὅτε ἴστατο εἰς προσευχὴν, ἠρπάζετο ὁ νοῦς αὐτοῦ ἄνω. Εἰ οὖν συνέβη αὐτὸν ἀδελφῶ συνεύχεσθαί ποτε, ἐσπούδαζε ταχέως καταφέρειν τὰς χεῖρας ἵνα μὴ ἀρπαγῆ ὁ νοῦς αὐτοῦ καὶ χρονίση.

О ави Титоју су говорили да би му се, ако не би брзо подигао руке када би стајао да се моли, ум отимао на више. Ако би се десило да се некада моли с неким братом, журио је да брзо подигне руке да му се ум не би отео и да не би тако предуго провео. *Аporhth. 12.13*

Што се тиче противчињеничних погодби, будуће с оптативом се просто не јављају. У садашњим и прошлим ἄν може бити, али не мора.

132) εἰ μὴ Ναβουζαρδὰν ὁ ἀρχιμάγειρος ἦλθεν, οὐκ ἂν ἐνεπρήσθη ὁ ναὸς Κυρίου ἐν πυρί.

Да није дошао Невузардан, заповедник страже, не би изгорео храм господњи у ватри. *Аporhth. 4.32.2*

133) εἰ εἶχομεν παλαίωμα, ἐβάλωμεν ἐπάνω αὐτοῦ 14.27,18

Да имамо неко старо одело, ставили бисмо преко њега.

134) Τέκνον, μὴ θλίβῃς, εἰ ἤθελεν ὁ Θεὸς ἵνα φάγω μέλι, μέλι εἶχες βαλεῖν

Дете, не мучи се, да је Бог хтео да поједем мед, ти би ставио мед.

Аporhth. 4.72.17

135) εἰ γὰρ ταῦτα ἀκριβῶς ἐωράκεις, σκωλήκων εἰ ἔγεμε τὸ κελλίον σου

ὥστε σε ἕως τραχήλου ἐν αὐτοῖς εἰσδεδυκέναι, ὑπέμεινας ἄν μὴ ἀκηδιάσας.

Да си их јасно видео, све и да ти је ћелија пуна црва тако да стојиш у њима до грла, издржао би и не би пао у униније. *Аporhth. 7.35.4-6*

Као значајне смо навели примере 134) и 135). Први због прошлог времена ἔχω перифразе, други због плусквамперфекта, иначе веома ретког осим код извесних глагола.

Примера за противчињеничну будућу погодбену реченицу нисмо нашли.

Дакле, иако су функције добрим делом остале нетакнуте, могућих форми погодбене реченице је сада мање, противчињенични случај, садашњи и прошли се мешају са прошлим општим погодбама, разлика је само у томе што оне претходне могу, али не морају, имати партикулу ἄν. Разлика између садашњих и будућих општих погодбених реченица се такође губи, пошто је футур готово нестао.

Поређења ради, код Малале се види суштински исти систем. Противчињеничне погодбене реченице садашње и прошле се граде исто, али изгледа да Малала готово и не користи ἄν у аподози.¹⁵⁶ Противчињеничне будуће се јављају четири пута, од тога три пута без ἄν.¹⁵⁷ Прошле опште погодбене садрже индикатив претерита,¹⁵⁸ садашње и будуће у протази имају конјунктив, у аподози презент, мада будуће понекад имају и футур. Εί и ἔάν се користе без разлике.¹⁵⁹ На другом крају језичког спектра стоји Прокопије из Цезареје. Систем погодбених реченица који он користи је ближи класичном језику, али му није идентичан. Посебне погодбе ни досад нису биле проблематичне, а колико смо видели ни код Прокопија у њима нема ничег нечекиваног. Прошле опште погодбе у протази имају εἰ са оптативом, а у аподози имперфекат:

136) ἀλλὰ καὶ εἴ που εἰς ἱερὸν ὡς εὐξόμενός τε καὶ διανυκτερεύσων
ἐνταῦθα ἴοι, οὐδὲν ὁμοίως τοῖς Χριστιανῶν ἤθεσιν ἔπραττεν,
Него ако би и ушао у светилиште да се моли и да тамо преноћи, не
би чинио ништа слино хришћанским обичајима. *Apophth.* 1.25.10

Опште погодбене реченице за садашњност имају ἦν (никад ἔάν) са конјунктивом у протази и индикатив или императив у аподози.

137) μέλει τε αὐτοῖς οὔτε θείων οὔτε ἀνθρωπείων πραγμάτων παρὰ τὸ ἐν
τούτοις νικᾶν, ἦν τέ τι ἀσέβημα ἐς τὸν Θεὸν ὑφ' ὄτουοῦν ἀμαρτάνηται
ἦν τε οἱ νόμοι καὶ ἡ πολιτεία πρὸς τῶν οἰκείων ἢ τῶν πολεμίων

---

¹⁵⁶ WOLF (1912:57). Истина, Волф је радио на старом издању, али нове, подједнако исцрпне студије још нема.

¹⁵⁷ WOLF (1912:60)

¹⁵⁸ WOLF (1912:60)

¹⁵⁹ WOLF (1912:6)

βιάζωνται, ἐπεὶ καὶ τῶν ἐπιτηδείων σπανίζοντες ἴσως κὰν τοῖς ἀναγκαιοτάτοις ἀδικουμένης αὐτοῖς τῆς πατρίδος, οὐ προσποιοῦνται, ἦν γε αὐτοῖς κεῖσθαι τὸ μέρος ἐν καλῷ μέλλῃ.

Не маре ни за божанске ни за људске ствари, осим победе у томе (надметању навијачких скупина), ако неко почини светогрђе против бога, ако законе или државу угрозе унутрашњи или спољашњи непријатељи – јер чак ни када им недостаје најосновније, ни кад им је можда отаџбина угрожена у својим највиталнијим интересима, није им стало, само ако ће њихов тим бити у добром положају. Proc. *De bellis* 1.24.5

Будуће опште погодбене углавном у протази имају ἦν, у аподози футур:

138) ἦν μὴ Καβάδην ἀνέλωσιν, αὐτίκα πράγματα Πέρσαις περιῶν παρέξει
Ако не буду смакли Кавада, одмах ће направити проблеме
Персијанцима. Proc. *De bellis* 1.13.20

Овде међутим већ има интересантних иновација. Као алтернативе, истина ретке, јављају се оптатив уместо конјунктива у протази и, неочекивано, нови аналогијом настали конјунктив футура у аподози¹⁶⁰:

139) ἦν γὰρ μὴ ἐπαξίως τῆς Перσῶν ἀρετῆς ἐν τῷ παρόντι
ἀνδραγαθίζοισθε, κόλασις ὑμᾶς οὐκ εὐκλεῆς περιστήσεται.
Јер ако сада не будете показали храброст достојну персијских
врлина, снаћи ће вас не баш славна казна. Proc. *De bellis* 1.14.19

140) ἐξεπιστάμενοί τε ὡς, ἦν καὶ περιέσωνται τῶν δυσμενῶν τῇ μάχῃ,
λελείψεται αὐτοῖς ἀπαχθῆναι μὲν αὐτίκα ἐς τὸ δεσμωτήριον,
αἰκίζομένοις δὲ τὰ ἔσχατα εἶτα ἀπολωλέναι.
Знајући да ће им, ако и савладају непријатеље у бици, преостати
само да одмах буду одведени у затвор и да буду изложени
најстрашнијим мукама и погубљени. Proc. *De bellis* 1.24.3

---

¹⁶⁰ Читање овде изгледа није уопште проблематично. Премда редак, овај облик није без паралеле у касном грчком.

Што се тиче противчињеничних погодбених реченица, оно чиме се Прокопије највише разликује од *Лука* и *Апофтегми* је то што се код њега може наћи будућа погодба. Међутим, у њој редовно уместо εἰ у протази стоји ἦν. Садашња и прошла периода често у аподози немају ἔν.

Систем погодбених реченица који се види код Мосха и у *Апофтегмама* је у много чему исти као онај у модерном грчком.¹⁶¹ Конјунктив је задржао функције које је имао од класичног периода, али су се функције модалних претерита прошириле и сад означавају понављање у прошлости, могуће и потенцијални модалитет. Није се међутим, десило оно што претпоставља HORROCKS (2010:237), модални имперфекат није преузео у потпуности модалну функцију и потиснуо из ње аорист. У примеру из *Vita Hypatii* који он томе у прилог наводи,¹⁶² имперфекат има очекивано несвршено значење. Аорист се, као што се сасвим јасно види из примера које смо раније навели, користи у модалној функцији. Поред њега, користи се, мада ретко, и плусквамперфекат. Да ли ће се цела погодбена реченица интерпретирати као прошла или садашња погодба зависи од времена у аподози. Међутим, вид односи превагу, као у примеру 133), за који се само у контексту види да се односи на садашњост. Још није установљен кондиционал у противчињеничним реченицама, чиме се овде описани систем највише и разликује од новогрчког. Примери као што је 123) већ се јављају, али још увек су изузетак. Видимо, дакле, почетак процеса стварања кондиционала, али не можемо рећи када ће се тај процес завршити. Сигурно је да је био готов пре настанка Морејске хронике у четрнаестом веку, када је εἴχα+инф. почело да се користи као плусквамперфекат,¹⁶³ али то није довољно прецизно. Волели бисмо да видимо студију која ће посебну пажњу посветити модалним претеритима футурских перифраза.

---

¹⁶¹ MACKRIDGE (1985:301-304); THUMB (1912:194-196)..

¹⁶² Како наводи: εἰν γάρ ἀνήγγειλας, παρεκαλοῦμεν καὶ ἡμεῖς *Vita Hypatii* 98.4, није сасвим тачан, треба εἰ γάρ ἀνήγγειλας καὶ μετενόησας, παρεκαλοῦμεν καὶ ἡμεῖς τὸν Θεὸν ἵνα συγχωρήσας ἰάσηταί σε. То је по нумерацији стандардног издања 28.13. Превод који он нуди: „For if you had appealed to us, we too would have comforted you“, такође није тачан. Треба „Да си рекао и ми бисмо молили Бога да ти опрости и излечи те“.

¹⁶³ HORROCKS (2010:300).

4.3 ПОСЛЕДИЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Од две врсте последичних реченица у класичном језику – оних које имају $\omega\varsigma/\omega\sigma\tau\epsilon$ са финитним глаголским обликом и којима се последица одређује временски и оних које с истим везницима садрже инфинитив и које не одређују последицу временски, него је исказују као могућу,¹⁶⁴ у Новом завету опстаје само ова друга врста.¹⁶⁵ Међутим, као нови начин да се исказе последица јављају се и $\iota\nu\alpha$ и $\theta\tau\iota$ реченице, прве су изгледа далеко чешће,¹⁶⁶ као и у осталим покласичним текстовима.¹⁶⁷ Ове две могућности Мајзер¹⁶⁸ не наводи, па претпостављамо да их у птолемејским папирусима нема. У *Лузу* и *Апофтегмама* правило су $\omega\sigma\tau\epsilon$ реченице с инфинитивом, само врло ретко – у *Лузу* знамо за два места (2884а (34); 2929с (76)), а у *Апофтегмама* само за једно (18.44.6) можемо са сигурношћу рећи да се налазе последичне реченице с $\theta\tau\iota$. Поређења ради, $\iota\nu\alpha$ последичних реченица код Малале нема мало.¹⁶⁹ Изгледа да су у овом погледу наша два дела намерно архаична.

4.4 ИНФИНИТИВСКЕ И ПАРТИЦИПСКЕ ОДРЕДБЕ

Употреба инфинитива с предлозима као временске и узрочне одредбе упоредо с партиципима није ретка у класичном језику, посебно код историчара. Оно што разликује касније текстове од ранијих је што инфинитиви постају све учесталији на рачун везаног партиципа, посебно у хеленистичким канцеларијама.¹⁷⁰ Истовремено, и апсолутне партиципске конструкције такође почињу да замењују везане партиципе:

141) καὶ διαβάνας τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν, ὡς ἀπὸ σημείου ἐνὸς, ἤρξατο φρικτῶν ὁ γέρων καὶ πυρίσσειν.

Пошто је прешао реку Јордан, негде после једне миље, старац поче да осећа хладноћу и грозницу. *Pratum* 2852d (1)

---

¹⁶⁴ RIJKSBARON (1984:63).

¹⁶⁵ BLASS ET AL. (2001:197).

¹⁶⁶ BLASS ET AL (2001:197).

¹⁶⁷ JANNARIS (1897:415-416).

¹⁶⁸ MAYSER (1926).

¹⁶⁹ WOLF (1912:70).

¹⁷⁰ HORROCKS (2010:157).

142) κοιμωμένου μου ἐν τῷ ἱερῷ ἤκουσα τῶν δαιμόνων λαλούντων...

Када сам спавао у светилишту, чуо сам демоне како причају...

Apophth. 5.28.10

Њихово губљење није узроковано тиме што је морфологија активних партиципа посебно комплексна, она је последица процеса који су довели до тога да ослаби веза између партиципских одредби и главне реченице.¹⁷¹ Узрок томе што адвербијални партиципи полако губе синтактичку везу с главном реченицом биће првенствено њихов несигуран положај у реченици. Падеж партицип добија из главне реченице, али не спада ни као атрибут у сферу субјекта ни као предикативни партицип у сферу предиката. Апсолутна конструкција има свој падеж, генитив, у покласичном грчком понекад номинатив и та тешкоћа нестаје.¹⁷²

Инфинитив са предлозима је други начин, старији и чест и у сасвим званичним текстовима, да се тај исти проблем реши.

143) τῶν δαιμόνων τοῦτο ἐστὶ ἔργον ἵνα μετὰ τὸ ρίψαι τὴν ψυχὴν εἰς ἁμαρτίαν, τότε εἰς ἀπόγνωσιν ἡμᾶς ἐμβάλωσιν.

Посао демона је да нас, пошто гурну душу у грех, баце у очајање.

Pratum 2973c (110)

144) ἵνα μηδὲ ἐν τῷ ἐσθίειν με, φησὶν, ἡδονῆς σωματικῆς αἰσθάνοιτο ἡ ψυχὴ μου.

Да ни када једем, рече, моја душа не би окусила телесно

задовољство. *Apophth.* 4.42.4-6

145) διὰ τὸ μὴ θέλειν αὐτὸν ὑμῖν συντυχεῖν

Зато што он није хтео да се сретне с вама. *Apophth.* 8.13.16-17

Сад, поред оваквих конструкција које имају временско и узрочно значење, јавља се, сасвим ретко и поименичени инфинитив без предлога:

---

¹⁷¹MANOLESSOU (2005:258).

¹⁷²MANOLESSOU (2005:264).

146) Τότε ἔγνωμεν ὅτι τῷ εἰσελθεῖν ἡμᾶς εἰς τὸ σπήλαιον ἀνεπάη

Тада смо схватили да се престабио кад смо ушли у пећину. *Pratum*

3037b (170)

Да ли ово просто треба разумети као инструментални датив, потпуно упоредив с латинским аблативом герунда или можда, пошто разлике у изговору неће бити, апсолутни номинатив (*τὸ εἰσελθεῖν), не може се знати. Али ова конструкција делује као далеки претеча апсолутног инфинитива који се среће у позновизантијским вернакуларним текстовима.¹⁷³

5 ВРЕМЕНА И НАЧИНИ

5.1 ПЕРФЕКАТ

Прва потешкоћа у описивању употребе перфекта је то што постоји велика вероватноћа да је просто пренет из могућих књижевних предлогака извесних апофтегми и прича. Друга потешкоћа је то што је често готово немогуће са сигурношћу рећи да ли би на местима где се јавља могао исто тако стајати и аорист. Међутим, за *Луг* и *Апофтегме* ипак подједнако важе неке чињенице. Као прво, перфекат је великим делом изгледа лексикализован, тако да се углавном понављају исти глаголи. Као друго, перфекти често стоје у скупинама. Ако се у једном одељку појави перфекат, може се убрзо очекивати још неки. Дobar пример за то су две приче у *Апофтегмама*, 18.45 и 18.46,¹⁷⁴ које саме имају перфекатских форми готово колико и остатак збирке. Најчешћи облик перфекатске основе у њима је партицип медиопасивног перфекта, што је сасвим очекивано, пошто је он једини до данас остао део глаголског система. Активни партицип је најређи, и перфекти који га најчешће имају су εἶρηκα и ἔώρακα, глаголи којима су и остали облици перфекатске основе необично чести, као и облици глагола ἀμαρτάνω, чији перфекат, међутим, често може да се схвати у изворном перфективном значењу „имам грех на души“. Индикатив медиопасивног перфекта није значајно ређи од активног индикатива, али и ту се неки глаголи понављају далеко чешће од осталих – пре свега перфекат с презентским значењем

---

¹⁷³ BURGIERE (1960:209-210). Он га назива инфинитивом околности.

¹⁷⁴ Ове две приче смо и изузели из бројања баш зато што су перфекти тако необично чести.

κέκτημαι и γέγραμμαι. Нашли смо свега један инфинитив перфекта, медиопасивно συγκεχωρήσθαι 5.46.65.

Код Мосха је такође медиопасивни партицип перфекта далеко продуктивнији. Он често има придевско значење, тако у тексту стоји τεπληρωμένος у потпуно истом значењу као πλήρης. Индикативи, посебно активни јесу чешћи, али глаголи који их творе су углавном затворена група, мада с (δ)έδωκα треба бити опрезан.¹⁷⁵ Оно међутим, где Мосхо показује нешто узнатредовалију синтаксу, то су перифрастични перфекти као што је ἦν τελειωθείς 2857b (7), ἦν ποιήσας 2860c (10) или ἔχει...τελειωθείς 2945d (89). Ова потоња перифраза није никаква иновација, на њу се наилази још код Хесиода,¹⁷⁶ али тек у каснијем грчком ова конструкција постаје честа.

5.2 Футур

Футур као категорија представља посебан проблем. Како каже RIJKSBARON (1984:33), категорије „будућност“ и „чињеница“ нису компатибилне. С друге стране, ВУБЕЕ ET AL. (1994:248) наводе језике који имају посебан футур да означе будући догађај као сигуран. Они разликују - није сигурно с колико разлога - и футур који означава очекивану будућност, која означава догађаје као очекиване или уговорене. Такви футури би у енглеском били, да искористимо њихове примере, *We fly to Irkutsk on Wednesday, We're flying to Irkutsk on Wednesday* и *Maria is to sing in Aida tomorrow night*. Трећи пример је, међутим, деонтички израз који се користи и да искаже дужност, као у реченици *Every student in our schools should begin his character-building upon the Word of God. He is to study for time and for eternity*.¹⁷⁷ Ова конструкција је рефлекс староенглеског флектираног инфинитива, који је означавао првобитно потребу да се нешто чини, па онда очекивану будућност.¹⁷⁸ Поред очекиваног или готово сигурног будућег догађаја, футуром се могу исказивати и обећања, претње или наредбе.¹⁷⁹ Пошто се његово значење делом поклапа са

¹⁷⁵ За списак в. МІНЕВС-GABROVEC (1960:66).

¹⁷⁶ CHANTRAINE (1926:250).

¹⁷⁷ http://www.ellenwhitedefend.com/Family-Education/true_object_of_education.htm

приступљено 16. XII 2015.

¹⁷⁸ MILLER (2001:231).

¹⁷⁹ RIJKSBARON (1984:33).

значењима израза којима се изражава воља или обавеза,¹⁸⁰ они се често почињу користити у функцији футура. Ово вероватно бар делом објашњава зашто је толико нестабилан. Грчки футур је посебно рањив и због тога што је глаголски вид доста необично распоређен. Иако постоји футур перфективног вида, истина редак, свршеност се обележава само у пасиву. Активни и медијални футур не разликују вид, а и дијатезе се код извесног броја глагола који имају искључиво медијални футур, не може разликовати. Ове опозиције су у грчком глаголском систему веома важне и могло се очекивати да ће се успоставити, што се у модерном језику и десило.

У преглед историје грчког футура морају зато ући и различити футурски изрази. Атички је футур морфолошки веома разнородан и сасвим је очекивано да ће таква разноликост проћи кроз период аналошког уједначавања. Ово се, јасно, заиста и догађа у којни.

Први корак је, међутим, парадоксално ширење атичког футура код глагола на -άζω. У атичком су футур на -άω имали глаголи на -άννυμι, који су у хеленистичком грчком променили конјугацијом, βιβάζω и ἐλαύνω готово увек имају контрактни футур. Потврђен је и као споредни облик код κολλάζω, ἐξτάζω, κολλάζω и ἐξετάζω. Међутим, ови споредни облици су потврђени свега по једанпут. Софоклово κατασκευῶσιν (О.С. 406) има потврду у атичким натписима у којима се јављају и σκευάσω и σκευάω, мада се оба облика налазе тек у покласичним натписима.¹⁸¹ Међутим, у египатским папирусима и у *Септуагинти* се јављају и ἐργῶται, κατασκευῶν¹⁸², ἀρπᾶ, ἐκδικᾶται, ἐργᾶ, κοιμᾶ.¹⁸³ С друге стране, почиње нормализација неправилних облика, тако да глаголи τελέω и καλέω добијају футуре τελέσω и καλέσω, а χέω добија контрактни футур χεῶ. Сада се по први пут јавља и нови футур од αἰρέω, ἐλῶ, као и φάγομαι.¹⁸⁴ Јак утицај аорисне основе се, дакле, већ види. У Новом завету, међутим, контрактни футури су ограничени на цитате из *Септуагинте*.¹⁸⁵

---

¹⁸⁰ Изрази којима се исказује воља, обавеза, глаголи кретања зато често постају граматикализовани као футури ВУБЕЕ ЕТ ЕЛ. (1994:258-270).

¹⁸¹THREATTE (1996:527)..

¹⁸²MAYSER (1926:356).

¹⁸³CONYBEARE I STOCK (1905:38)

¹⁸⁴CONYBEARE I STOCK (1905:39).

¹⁸⁵BLASS ET AL. (2001:40)

Међутим, у птоlemeјском периоду све је чешћа футурска употреба презента.¹⁸⁶ Класични језик већ познаје ову употребу, али у неким јасно ограниченим случајевима. Први је употреба презента да после серије футура означи одлучујући тренутак у будућности – употреба честа у пророчанствима, али не и ограничена на њих.¹⁸⁷ Други случај је употреба глагола кретања у футурском значењу - εἶμι¹⁸⁸ је први и најочигледнији пример, будући да је на крају морфологизован као суплетивни футур од ἔρχομαι - посебно код Хомера, мада и касније у атичком.¹⁸⁹ Футурска употреба презента глагола кретања честа је и у другим индоевропским језицима.¹⁹⁰ Објашњење које за ову појаву даје BLASS ET AL. (2001:168), како глаголи кретања већ садрже идеју стицања на одредиште, сасвим је уверљиво. У Новом завету футурска употреба најчешћа је код глагола кретања и, опет, у пророчанствима,¹⁹¹ али у птоlemeјским папирусима и презенте других глагола већ почињу да се јављају у овој функцији:¹⁹²

147) ὀχτεῦομεν καὶ ποτίζομεν εὐθὺς τὰ πρῶτα.¹⁹³

спровешћемо канале и наводнићемо сместа прва. P.Petr. I 29 verso.

Пошто папируси не чине један хомоген корпус, него су пресек најразличитијих текстова насталих под најразличитијим околностима, није ни могуће ни корисно у процентима изразити сразмере у којима стоје облици футура и презенте у функцији футура. Очекивано је да ће синтетичких футура бити увек, али, кад се гледа у спискове које даје GIGNAC (1981:285-289), изгледа да их је мање после трећег века наше ере. Судећи по примерима које за презент у функцији футура даје MANDILARAS (1973:103-107), он постаје све учесталији

¹⁸⁶MAYSER (1926:134).

¹⁸⁷RIJKSBARON (1984:25)

¹⁸⁸ Мада би овај глагол могао бити и посебан случај. SCHWYZER (1950:265) објашњава његово футурско значење тиме што је то презент свршеног вида. Као паралелу даје употребу свршених презентата у футурској служби у словенским језицима. Међутим, примери које даје из немачког и старословенског не буде поверење. Идј није свршен глагол, а и немачки примери er kommt „долази“ и er holt ihn ein „стиже га“ такође тешко могу да се интерпретирају као да имају свршено значење.

¹⁸⁹WACKERNAGEL (2009:206).

¹⁹⁰WACKERNAGEL (2009:207).

¹⁹¹BLASS ET AL. (2001:168).

¹⁹²MAYSER (1934:133-134).

¹⁹³ Биће да се мисли на прве засађене винограде. Из реченице се тешко може схватити шта то треба да се окопа и наводњи.

почев од другог века наше ере. Могли бисмо, дакле, условно да узмемо трећи век као период када се синтетички футур какав знамо из класичног језика губи у нижим регистрима. Уместо њега користи се пре свега презент. Међутим, иако је то најчешћи начин да се искаже будућа радња, није и једини.

Готово истовремено¹⁹⁴ и конјунктив аориста почиње да се користи у функцији футура.¹⁹⁵ Он је ипак далеко ређи него презент у овој функцији. Често се, додуше, каже¹⁹⁶ да је ово појава која се може наћи и раније, у *Септуагинти*, на пример, али, као што ћемо показати, ранији примери по свој прилици не спадају овамо.

У класичном језику постоје две конструкције са οὐ μή. У првом случају, уз ове негације стоји индикатив футура и тада има значење јаке забране. У питању је негација оне врсте нестрпљиве заповести која се изражава негираним футуром: οὐκ ἔρεῖς „па хоћеш ли више рећи“.¹⁹⁷ Како је дошло до овог обрта доста се добро види на следећем примеру:

148) οὐχὶ συγκλήσεις στόμα
καὶ μὴ μεθήσεις αὐθις αἰσχίστους λόγους
Хоћеш ли већ једном затворити уста
и престати да изговараш срамотне речи? *Eur. Hipp.* 498-99.

С друге стране, обрт, οὐ μή са конјунктивом означава говорничково уверење да се нешто неће догодити. Ова конструкција је доста дуговечна и честа је и у *Септуагинти* и у Новом завету,¹⁹⁸ као и у птолемејским папирусима.¹⁹⁹ Поред овог старијег значења, она се може користити и у питањима.²⁰⁰ Повремено, уместо конјунктива, може се наћи и футур, тако нпр. у Мт. 16.22, али то је врло ретка појава. Овде се никако не може говорити о томе да се конјунктив проширио на рачун футура. Стара конструкција с футуром просто више не

---

¹⁹⁴ Опет, гледајући примере у MANDILARAS (1973:246).

¹⁹⁵ У старословенском, а исто тако и у добром делу данашњих словенских језика, вероватно и у прасловенском, презент свршених глагола обавља те исте функције. Хвала професору Александру Ломи што ми је скренуо пажњу на ову чињеницу. Биће да је то типолошка паралела, нешто својствено перфективном глаголском виду.

¹⁹⁶ DIETERICH (1898:244), JANNARIS (1897:555).

¹⁹⁷ DENIZOT (2011:476).

¹⁹⁸ BLASS ET AL. (2001:184).

¹⁹⁹ MAYSER (1926:232).

²⁰⁰ У Новом завету, нпр Јн. 18.11.

постоји у овим текстовима. У питању је једна стара употреба, чија се сфера, истина, проширила. Сад, у *Септуагинти* постоје места на којима се ова конструкција користи наизглед прохибитивно, али бар на једном месту,²⁰¹ у Пост. 3.1 Τί ὅτι εἶπεν ὁ Θεὸς Οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ „је ли истина да је Бог казао да не једете са свакога дрвета у врту?“, на јеврејском стоји негација ׀ с футуром. Ово није конструкција којом се иначе исказује забрана, него се установљује чињеница. Тек, на овом месту треба сасвим сигурно рачунати с тим да се преводилац трудио да преведе што буквалније. Сви примери из *Септуагинте* које дају DIETERICH (1898:244) и JANNARIS (1897:555)²⁰² примери су ове конструкције. То да се почеци употребе, увек спорадичне, конјунктива у функцији футура траже овде, па да се тако, осим евентуалних гласовних промена, и не тражи други узрок,²⁰³ заслужан је, преко ЛОВЕСК (1820:724), граматичар Лезбонакт, који је рекао:

Τῶν δὲ Ἀττικῶν τὸ συντάσσειν τὸ μὴ μετὰ μέλλοντος χρόνου· μὴ πείσομαι. ἐστὶ δὲ τὸ σχῆμα τῶν περὶ Ἀντιφῶντα σπανίως δὲ καὶ Ὅμηρος κέχρηται. ἡμεῖς δὲ τὰς ἐξ ἀμφοτέρων φωνὰς τὴν τε μὴ ἀπαγόρευσιν καὶ τὴν οὐ ἄρνησιν ὑποτακτικοῦς ῥήμασιν συντάσσομεν, οἷον οὐ μὴ διαλεχθῶ σήμερον, οὐ μὴ εἶπω. Ἀνακύπτει δ' ἐκ τούτου τοῦ σχήματος καὶ ἕτερον Δώριον, ὃ γίνεται τῆς αὐτῆς συντάξεως χρεωκοπούμενης, οἷον οὐκ εἶπω σοι ἀντὶ τοῦ οὐκ ἐρῶ σοι, καὶ σήμερον οὐκ ἴδης, ἀντὶ τοῦ οὐ μὴ ἴδης (Α 262) „οὐ γάρ πω τοί{ουτ}ους ἴδον ἀνέρας οὐδὲ ἴδωμαι“. „Становници Атике стављају м̄ са футуром. „нећу послушати“. Ова фигура је типична за Антифонта, а ретко је користи и Хомер. Ми са глаголима у конјунктиву стављамо негацију сложену од обе, и од партикуле за забрану μ̄, и од одричне партикуле οὐ, као на пример „данас нећу разговарати“, „нећу

²⁰¹ Оном које као пример наводи BLASS ET AL. (2001:184). Нажалост, овај рад није ни време ни место за озбиљније испитивање преводилачких техника у *Септуагинти*.

²⁰² С изузетком Јанарисових примера из Теодотионовог Данила 12.10. Међутим, Теодотионов превод је настао негде у другом веку наше ере.

²⁰³ HORROCKS (2010:317) изгледа објашњава мешање футура и конјунктива аориста искључиво фонетским разлозима. Волели бисмо да видимо и неко поткрепљење његове тврдње да је пасивни футур прва футурска парадигма која је нестала. Судећи по ономе што каже GIGNAS (1981:307), први је пострадао футур егзактни. Истина, међу примерима за пасивне основе (неке две стотине) које он наводи, има свега десетак пасивних футура, међутим, не знамо прецизно колико је он у класичним текстовима чест. Оно што знамо, међутим, то је да THREATTE (1996:561) каже да се пасивни футури у атичким натписима јављају ретко од класичне епохе па све до трећег века наше ере. У MANDILARAS (1973) нисмо нашли никакав став о овоме, али биће да је у питању превид, пошто говорећи о пасивним аористима он понавља Жињакове примере, али изоставља све футурске творбе.

рећи“. Од ове фигуре потиче још једна, дорска, која настаје када се користи исти склоп, као на пример: „нећу ти рећи“ уместо „нећу ти рећи“ и „данас нећеш видети“ уместо „(данас) нећеш видети“.

Међутим, изгледи да је један идиом овако јасно дефинисане функције, па био он и веома чест, одиграо одлучујућу улогу у преобличавању једног граматичког система нису велики. То ипак не значи да није одиграо никакву улогу, готово је сигурно да јесте. Међутим, без других важних промена, вероватно је да би једна овако усамљена употреба и сама била заборављена.

Један од важнијих извора за футурску употребу конјунктива аориста су позноантички лексикографи почев од Хесихија. Међутим, премда јесте важећо знати да Хесихије οἴσει глосира са ἐνέυκει, προσφέρει и κομίσει, те да ова појава није фикција или чиста грешка каснијих преписивача, ово нам не казује баш ништа о условима под којима се ова замена дешава, као ни о томе да ли се индикатив презента и конјунктив аориста као глоса за футур било чиме разликују. Зато се опет треба окренути текстовима. Јасно, увек треба рачунати с тим да углавном није могуће разликовати конјунктив аориста и индикатив футура код глагола код којих су то сигматске творбе, па се зато треба ослонити најпре на глаголе који имају јаки аорист или творе времена суплетивно.

Међу примерима које за ἐνέυκω у футурском значењу даје MANDILARAS (1973:246), нема ниједног старијег од другог века наше ере:²⁰⁴

149) ἀνενέυκω δὲ Ἰρακλείῳ ἵνα πέμψῃ πρὸς αὐτούς.

Донећу Ираклију да им пошаље P.Ryl. 233, 8-9 (II н.е.)

150) κατενέυκω καὶ παραδώσω.

Донећу и предаћу. P.Oxy. 1260. 28-9 (286. н.е.)

---

²⁰⁴ А и међу њима има неколико примера који би могли бити пре делиберативни или јусивни конјунктиви.

За ране књижевне примере, нека послуже апокрифна *Acta Thomae*, настала током прве половине трећег века.²⁰⁵ У њима²⁰⁶ се појава може врло добро видети:

151) Ἄρτον ζωῆς ὃν οἱ ἐσθίοντες σε ἀθάνατοι γένωνται.

Хлебу живота, ти кога ће они који једу постати бесмртни.

Acta Thomae 240.6-7.

152) ἀπελθὼν ἀνοίξω τὸν τάφον καὶ λάβω ὀστέον ἐκ τοῦ ἀποστόλου τοῦ

Θεοῦ καὶ προσάψω μου τῷ υἱῷ καὶ οἶδα ὅτι θεραπεύεται.

Отићи ћу, отворићу гроб и узећу од апостола божијег кост и

ставићу је на свог сина и знам да ће бити излечен. *Acta Thomae*

285.6-8.

Није никакво изненађење што облици аорисне основе у овим и другим примерима имају свршено значење, али и сви футури које смо видели га имају. Ово је приметио и HORROCKS (2010:187), говорећи, истина, о једном доста каснијем тексту. Индикатив и конјунктив презента, каже он, и конјунктив аориста и индикатив футура углавном су се стопили због гласовних промена и аналогije. Комбиновани индикатив футура/конјунктив аориста се редовно користио као перфективни футур/конјунктив. Са тим се великим делом слажемо, међутим, не верујемо да су гласовне промене биле толико пресудне.²⁰⁷ Друга и рекли бисмо битнија замерка је то што је овде однос

---

²⁰⁵BREMMER (2001:77).

²⁰⁶ У одличном граматичком индексу у издању, под лемом конјунктив аориста у функцији футура наведена су и места на којима се рукописи не слажу, као и неки облици који никако нису конјунктиви аориста (περιελῶ 225.9 је нови футур, посведочен још у *Септуагинти*), који не морају бити конјунктиви аориста (ἀκούσῃ 193.11 може бити и активни индикатив футура уместо медијалног), као и конјунктиви аориста који би могли имати делиберативно или јусивно значење.

²⁰⁷ Интерпретација података којима располажемо је у најмању руку компликована. Треба само упоредити закључке до којих долазе ALLEN (1968) и THEODORSSON (1974) да би се видело колико. Међутим, чак и ако је рана којна била релативно униформна на целом свом говорном подручју – мада не и у старим грчким земљама – то је јединство морало нестати до почетка наше ере. Поред добро проучених корпуса египатских папируса и атичких натписа, из других крајева грчког света долазе подаци који дају одблесак другачијих локалних говора. У неколико натписа с Балкана, додуше из далеког каснијег периода, влада забуна између π и φ (τύλαξον Сирмијум SEG 39.1096). Да модерни понтски грчки показује трагове стапања η са ε/αι MASKRIDGE (1987:121) добро је познато, међутим, мање је познато да се исто дешава у једној групи грчких натписа из Палестине. Истина, тамо долази, вероватно под утицајем супстрата, и до мешања између ο/ω и α. Могуће је и да се η и φ другачије третирају, сасвим очекивано с обзиром на то да се у атичком током четвртог века мешају η и ε. Да су промене у морфологији условљене искључиво гласовним променама, у овим областима би резултати евентуалног

свршеног и несвршеног значења превише поједностављен. Колико, видећемо на материјалу из *Апофтегми*.

У једном делу примера све је баш онако како Хорокс каже:

153) ἴδου ἄλλα μικρὰ θαλλία εἰσὶν· πλέξω αὐτὰ, καὶ ἐσθίω. Καὶ ὡς ἐποίησε τὰ θαλλία, εἶπε πάλιν· Ἀναγινώσκω μικρὸν καὶ οὕτως ἐσθίω. Καὶ ὡς ἀνέγνω λέγει· ποιῶ μου τοὺς μικροὺς ψάλμους καὶ ἀμερίμνως ἐσθίω. „Ево, има још мало лишћа.²⁰⁸ Исплешћу га и јешћу.“ И кад је завршио с лишћем, рече опет: „Читаћу мало и онда ћу јести.“ И кад је завршио с читањем рече: „Појаћу својих неколико псалама и јешћу без бриге.“
Apophth. 7.34.9-13

Ово је идеалан пример. Једини сигматски облик, подједнако би могао бити конјунктив аориста и футур, мора да се схвати свршено. Постоји извесна количина лишћа која се мора исплести. Презентски облици се сви морају или, бар могу, схватити несвршено, пошто и псалама и текста има неодређена количина. Овакве случајеве није тешко наћи. Случајева у којима облик који може бити једино конјунктив аориста, дакле код глагола с јаким аористом или суплетивном конјугацијом или код пасивних аориста, несумњиво реферише на будућност такође нема, увек је могућа и друга интерпретација. С друге стране, нашли смо само један случај где сигматски футур мора имати несвршено читање:

154) ὁ γὰρ μὴ κλαίων ἑαυτὸν ὧδε, αἰωνίως ἐκεῖ κλαύσεται.

Онај ко себе не оплакује на овом свету, вечито ће се оплакивати на оном. *Apophth.* 15.10.54

Ипак, случајева у којима се презент мора схватити као свршени футур има доста:

стапања категорија били другачији него у остатку грчког света. Да је опстанак оптатива зависио од фонетских чинилаца, он би се без сумње одржао бар до једанаестог века, у Атици и на Пелопонезу вероватно и дуже.

²⁰⁸ Мисли се на палмино лишће, које се делило на нити. Оне су се потапале у воду и уплитале у конопце који су се продавали да би се монаси издржавали.

155) ἐπεὶ αἴρεται μου ἡ κεφαλὴ.

Пошто ће ми бити одрубљена глава. *Apophth.* 6.2.6.

156) καὶ ὁ Θεὸς παρέχει σοι ἀνάπαυσιν καὶ γίνεται σου τὸ κάθισμα ἀτάραχον.

И Бог ће ти дати одмор и твоје станиште ће бити без пометње.

Apophth. 9.11.4-5

157) Δός μοι πρῶτον δοκιμάσω αὐτὸ καὶ οὕτως τὸ τίμημά σου παρέχω.

Дај ми прво да га проценим и онда ћу ти дати твоју цену. *Apophth.*

16.2.2.-3

У *Лузу*, конјунктив уместо футаура није ништа чешћи, али га има. Од места наведених у *ΜΙΝΕΥС-GABPOVEС* (1960:64), нека не спадају овде, него су или оу мј конструкције или делиберативни или јусивни конјунктиви. Међутим, од осам примера које је навела, у четири несумњиво видимо ову појаву:

158) κοιμηθῶ εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ λέοντος καὶ ἐν τῷ ἔρχεσθαι αὐτὸν καὶ

ὑπάγειν εἰς τὸν ποταμὸν πιεῖν ὕδωρ, τρώγει με.

Лећи ћу да спавам на путу лаву и кад буде пролазио и ишао до реке да пије воду, појешће ме. *Pratum* 2960c (101)

159) Μὰ τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐκ εἶπω τινί.

Тако ми онога који живи на небесима, никоме нећу рећи. *Pratum* 2900b (45)

160) Οὐ μόνον ὅσα μοι εἶπης ποιήσω, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀπὸ τῆς σήμερον ἡμέρας οὐκ εἰσέλθω εἰς τὸν οἶκόν μου, ἀλλ' εἰς μοναστήριον ἐντεῦθεν ἀπέρχομαι.

Учинићу не само шта год ми кажеш, него од данашњег дана нећу ући у своју кућу, него одавде одлазим у манастир. *Pratum* 2936b (78)

161) Ναὶ, ὑπάγε ὅπου δέδωκας, καὶ παράσχη σοι μετὰ πάσης προθυμίας.

Да, иди тамо где си дао и даће ти врло радо. *Pratum* 3060c (185)

Међутим, код Мосха није сваки сигматски футур свршен. Списку футура у ΜΙΝΕΥC-ΓΑΒΡΟΥC (1960:64) имамо да додамо само један облик - ἀπολήψονται у 3077c (195). Али неколико облика не би требало да се налази овде: (ἐάν) δαπανήσω 2896c (42), сигурно. Вероватно ни μενῶ 2856a (3), у F μένω, ἀπολεῖς 2892b/c (39), у F ἀπόλεις, облик који је изгледа једина презентска творба овог глагола која се среће и у *Апофтеγмама* и у *Лузу*, па је онда ово далеко вероватније читање. Облик ἕως ἄν θελήσῃ 2888c (37) свакако није футур, али аорисна основа се овде не би очекивала. У F стоји не много мање проблематично ἕως ὅταν θέλῃ, ὅταν овде никако не бисмо очекивали. Поред ових облика које бисмо искључили из списка као као конјунктиве или као недовољно чврсто потврђене, постоје још два места која би требало издвојити. Прво је цитат из Пс. 117.17 у 2975c (97): οὐκ ἀποθανοῦμαι, ἀλλὰ ζήσομαι καὶ διηγῆσομαι τὰ ἔργα Κυρίου. Друго је καὶ περὶ τὴν αὔριον ὁ Θεὸς μεριμνήσει 2876a (28), које је изгледа алузија на Мат. 6.34 μὴ οὖν μεριμνήσητε εἰς τὴν αὔριον, ἢ γὰρ αὔριον μεριμνήσει αὐτῆς· ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἢ κακία αὐτῆς. Пошто се сва ова места искључе као несигурна или ирелевантна, ипак остаје неколико футура несвршеног значења:

162) ἀβάλοι (sic!), πόσα κλαύσομεν καὶ μετανοήσομεν ἐφ' οἷς νῦν οὐ μετανοοῦμεν.

Авај, колико ћемо плакати и кајати се због онога за шта се сада не кајемо. *Pratum* 2975b (110).

163) εἰ ἐν τῷ κόσμῳ τοσαύτην δόξαν ὁ Θεὸς χαρίζεται τοῖς δούλοις αὐτοῦ, ποῖαν ἄρα ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, ὅτε καταλάμψει τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὡς ὁ ἥλιος;

Ако на овом свету Бог дарује толико славу својим слугама, колику ли ће онда тек у будућем веку, када ће њихово лице сијати као сунце? *Pratum* 2924a (69)

164) ...πάντες οἱ ἐξ αἰῶνος γενόμενοι οἱ ἄνθρωποι ἐν τούτῳ τῷ σώματι ἀνίστανται καὶ τὴν σάρκα ταύτην ἀφθαρτον ἔχοντες καὶ ἀνώλεθρον εἰς αἰῶνας βιώσουσιν τὰς ἀμοιβὰς ἀπολήψονται...

...сви људи рођени од почетка света ће устати у овом телу са

непропадљивом и непролазном плоти и живеће заувек и добиће
шта им према заслуги припада... *Pratum* 3077c (195)

Презенти у функцији футура су, као што се већ и из неких досад датих примера види, и у *Лузу*, двовидски, као и у ранијим текстовима. Дакле, једина разлика између *Луза* с једне и *Апофтегми* и других ранијих текстова с друге стране та је што се у *Лузу* јављају облици сигматског футура трајног вида.

Историјом футурских перифраза бавио се MARKOPOULOS (2009). Он прати три конструкције, μέλλω, ἔχω и (ἐ)θέλω с инфинитивом. За нас је посебно важан његов преглед ἔχω конструкције, мада је и μέλλω значајно, пошто су то у периоду којим се бавимо две најважније футурске перифразе. Он је први приметио да као инфинитивска допуна уз μέλλω инфинитиви футура имају несвршено, а инфинитиви презента у већини случајева имају свршено значење.²⁰⁹ Инфинитив аориста је редак, међутим, међу посведоченим случајевима, неких 80% чине инфинитиви јаког аориста.²¹⁰ И у хеленистичком периоду, када је инфинитива футура све мање, а инфинитиви аориста постају све чешћи, инфинитив презента с μέλλω и даље може имати и перфективно и имперфективно значење, док је инфинитив аориста посведочен само у перфективном.²¹¹ Међутим, када говори о перифрастичној конструкцији с ἔχω, Маркопулос испитивање почиње од исхода. Пошто се зна да ће се том конструкцијом у каснијој историји грчког често исказивати будућа радња, он тражи најраније сведочанство за такву употребу. Он претпоставља да се она јавља већ у првом или другом веку наше ере, што је, како сам каже, нешто раније него што се обично сматра.²¹² Маркопулос мисли да се од значења могућности, добро посведоченог у претходним периодима, развило футурско значење, што је ретко али не и непосведочено у светским језицима,²¹³ а да ова конструкција никада није имала иначе очекивано и претпостављено значење обавезе.²¹⁴ Примери које даје као потврду за рани развитак футурске

---

²⁰⁹MARKOPOULOS (2009:30).

²¹⁰MARKOPOULOS (2009:32).

²¹¹MARKOPOULOS (2009:57).

²¹²JANNARIS (1897:553) као најраније наводи примере из трећег века. HORROCKS (2010) ниједном не каже експлицитно кад ова конструкције почиње да се користи.

²¹³BYBEE ET AL. (1994:265).

²¹⁴MARKOPOULOS (2009:68).

функције, међутим, нису ни без текстуалних проблема ни недвосмислени. Прво је место из *Apocalypsis Esdrae*, настале између другог века п.н.е. и другог века н.е.:

165) καὶ ἐξαλείψω τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐκέτι ἦ κόσμος, καὶ εἶπεν ὁ προφήτης· καὶ πῶς ἔχει δοξάζεσθαι ἡ δεξιὰ σου; 27.15

На први поглед, сасвим је непроблематично да се преведе „како ће се прославити твоја десница“. Међутим, следећа реченица је:

166) καὶ εἶπεν ὁ θεὸς (sup. Tischendorf)· ἐγὼ δοξάζομαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων μου.

Тишендорфово издање, засад једино, прављено је на основу једног рукописа, тако да не можемо знати да ли је у тексту већа лакуна. Наравно, то што изгледа као да нешто недостаје у тексту не значи да је пример неодржив, али му свакако смањује доказну вредност. У свим осталим примерима које даје, могуће је интерпретирати ову конструкцију као да носи значење дужности. Баш оно значење за које се очекује да претходи футурском, а које Маркопулос не налази. Чини нам се да је преуранио са закључком о раној употреби.

Подједнако је тешко наћи места која имају значење чистог предвиђања будућег догађаја и у *Апофтегмама* и у *Лузу*. Скоро на свим местима је бар подједнако прихватљиво и значење обавезе или морања. Чисто футурско значење је могуће заговарати на свега неколико места у *Лузу*.

167) Τέκνον, ἄκουσόν μου καὶ βίασον μικρὸν τὸν ἑαυτοῦ λογισμόν, καὶ εἰπὲ τὸ πρᾶγμα. Καὶ ἔχει Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν παρασχεῖν σοι τὴν ἑαυτοῦ βοήθειαν.

Дете, послушај ме и потисни мало своје помисли и реци ми проблем. И Христос, наш Бог, пружиће ти своју помоћ. *Pratum* 2933b (78)

Још једна, чини нам се важна замерка, гледишту да се ἔχω рано користи као помоћни глагол за грађење футура је то што га ниједном нисмо нашли са елипсом допуне, иначе типичном за помоћне глаголе.

Μέλλω футури, нема их много, понашају се исто као у претходном периоду. Имперфекти од ἔχω и μέλλω с инфинитивом користе се у аподози иреалних погодби као будућност у прошлости, тешко је рећи да ли постоји икаква разлика између ове конструкције и једноставног претерита, обе имају значење потенцијала прошлог/иреала.

Постоји још једна, јако ретка могућност да се реферише на будуће време и то је уз помоћ глагола ὀφείλω.

168) ἠκολούθει αὐτῷ ὡς ὀφείλων ἰδεῖν πῶς ἀποκεφαλίζεται.

Пратио га је да би видео како бива погубљен. *Pratum* 2924c (71)

У питању је монах који се својевољно придружио поворци која је водила осуђенике на губилиште. Он није имао никакву дужност да их прати. Зато ово разумемо као да је у питању својеврсна финална одредба.

Дакле, најчешћи начин да се искаже будућа радња је индикатив презента. Постоје још неке ређе могућности, конјунктив аориста и индикатив футура сада сједињени у један начин, једна су од њих. Међутим, као и у перифрастичним структурама, из неког разлога, презентска основа је у футуру двовидска. Рекли бисмо да се разлика у виду ту губи, али пошто аорисна и футурска основа, кад се јаве, могу имати искључиво перфективно значење, неће бити да је тако.

5.3 ОПТАТИВ

Нестанак оптатива је вероватно најчешће обрађивана тема међу онима који се баве покласичним грецитетом. Разлози за његов нестанак не могу бити фонетски, главни формант за оптатив -oi- остао би дистинктиван све до десетог или једанаестог века.²¹⁵ Што се тиче морфологије оптатива, она је можда и играла неку улогу, али би се пре очекивало аналошко преобликовање парадигми, као што се то, уосталом, десило са атематским презентима, него нестанак целе категорије. На крају крајева, када се говори о нестанку оптатива, под тиме се може мислити само на његово губљење у сасвим неформалним језичким регистрима. Оптатив, као морфолошка категорија,

---

²¹⁵HORROCKS (2010:274)..

неће нестати из формалних регистара све до коначног пада Источног римског царства, па ни доста касније.²¹⁶ Учио се, дакле, у школи и могао се чути о свечаним приликама, као и бар сваке недеље у цркви. Говорнику српског језика намеће се аналогија с имперфектом, само што се оптатив вероватно могао чути нешто чешће него данас у Београду имперфекат. Тешко је рећи када се оптатив повукао из нижих језичких регистара. У птоlemeјским папирусима се још увек користи.²¹⁷ А пошто су они писани пре језичке реформе коју је донела друга софистика, треба рачунати да ситуација у њима у извесној мери верно одражава стање у говорном језику. Нажалост, бројеви које Мајзер даје су прост збир, он не узима у обзир тип документа, што би нам веома значило. Потенцијални оптатив не изгледа угрожено,²¹⁸ као ни независни оптатив жеље.²¹⁹ Коси оптатив је у повлачењу,²²⁰ а итеративни готово потпуно нестаје.²²¹ Како се ближимо нашој ери, тако се оптативи све више повлаче, да би у I п.н.е. скоро сасвим нестали.²²² У новозаветном грчком, оптатив се најчешће користи у жељама.²²³ Међутим и ту уместо њега често стоји императив, као, на пример, у Оченашу. Потенцијал се повлачи пред футуrom и конјунктивом.²²⁴

Оптатива у *Лугу* и *Апофтегмама* има довољно мало да се сваки може проверити. Текст из PG се са рукописом F слаже на свега четири места, колико смо успели да видимо. Иако се у рукопису можда крије још понеки оптатив којег у издању нема, то не изгледа вероватно. Наиме, увек је издање оно које има оптатив, који рукопис не подржава. Да није у питању преписивачева антипатија према облицима овог начина потврђује управо то што има места на којима се оба текста слажу у корист оптатива. Што се тиче места на којима се не слажу, из унутрашњих разлога је јасно да је читање погрешно:

---

²¹⁶ Уп. Miklosich-Müller 6 CXXXII из 1647: χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ. Ово је пример нађен сасвим насумце.

²¹⁷MAYSER (1926:288-289).

²¹⁸MAYSER (1926:291).

²¹⁹MAYSER (1926:289).

²²⁰MAYSER (1926:294).

²²¹MAYSER (1926:295).

²²²MAYSER (1926:296) броји свега два.

²²³BLASS ET AL. (2001:311).

²²⁴BLASS ET AL. (2001:312).

169) Λάβε (sic!) τὸ κέρμα, δὸς αὐτῷ· εἰ δὲ μὴ θέλοι (F θέλει), ἐπίδος αὐτῷ τὸ βιβλίον.

Узми новац и дај му. Ако неће, дај му још и књигу. *Pratum* 2997c (134)

170) εἴ τι εἴποι (F εἴπει) μοι, τοῦτο ποιῶ.

Шта год ми каже, то ћу чинити. *Pratum* 2996c (131)

Пошто су у питању опште погодбене реченице за будућност, овде треба да стоји конјунктив. Постоји могућност да је оптатив коришћен као, како то за каснији грчки каже NORROCKS (2010:240), као стилски маркирани еквивалент конјунктива. То, међутим, није вероватно - просто нема разлога да се очекује да управни говор у ова два поглавља буде стилски маркиран.

171) ἤϋξατο τῷ Θεῷ ἵνα μὴ θεωρηθεῖν (F θεωρηθῆ) ἀπ' αὐτῶν.

Помолио се Богу да га не виде. *Pratum* 2908c (53)

Свакако је много боље читање с конјунктивом него само овде посведочен оптатив.

Занимљивије је, међутим, видети у којим се контекстима оптатив несумњиво јавља, пошто се рукопис и издање слажу.

172) καὶ ἐλογίζετο ἐν ἑαυτῷ τὸ τί ἂν εἴη τοῦτο.

и размишљао је у себи шта би то могло бити. *Pratum* 2888a (37)

173) ἠρώτων τὸν ἀδελφὸν τίς εἴη καὶ πόθεν εἴη

Испитивао сам брата ко је и одакле је. *Pratum* 3001b (138)

174) καὶ ὅλως εἰ πάσας τὰς κατ' αὐτῶν ἐπινοηθείσας τῶν κακῶν εἰδέας εἴποι τις...

И уопште ако би неко набројао све облике зла смишљене против њих... *Pratum* 2920b (69)

175) διὰ τὰς ἀναφυσείσας καὶ ἀναφουμένας ἀθέους αἰρέσεις...καὶ τὴν αὐτῶν ἐκείνων εἰ βούλοιντο ἐπιστροφῆν.

због безбожних јереси које су бујале и бујају... и због њиховог повратка, ако то желе. *Pratum* 3105c (213)

За примере 172) и 173) постоји добра паралела у Лк. 22.23. ἤρξαντο συζητεῖν τὸ τίς ἄρα εἶη и није лоша претпоставка да је у питању утицај новозаветног грчког. У поглављу о погодбеним реченицама смо навели као пример 109) и једну општу погодбену реченицу за садашњост у којој стоји коси оптатив. Оваква употреба је ретка и разумно се може претпоставити да је са општим нестанком оптатива и нестала и она. То што се уопште јавља у *Лузу* јесте чудно, али се може претпоставити да би била позната свакоме ко је завршио бар нешто школе. Пример 174) је фрагмент погодбене реченице, аподоза којој нема протазе. Самим тим, тешко је утврдити која је врста погодбе у питању, па онда и зашто у њој стоји оптатив. Пример 175) је, међутим, посебно интересантан, пре свега као место које се тешко уклапа у остатак *Луза*. У питању је кратка констатација како се чуда у Цркви дешавају зато што су се намножиле јереси. Почиње са „Ἐλεγέν τις τῶν ἑρόντων...“, што би знајући Москову прецизност када наводи своје изворе, требало да нам посебно привуче пажњу. Нажалост, у недостатку коментара уз *Луз*,²²⁵ можемо само да скренемо пажњу да је једна прича, 38. поглавље, која почиње тим неодређеним „причао нам је један христољубиви човек“, у ствари цитат из Малалине Хронике 16.20. Бар тако изгледа; Малала је свакако први који наводи ову, касније често навођену причу о цару Анастасију. Уосталом, на самом крају *Луза* већина прича делује као књижевни цитати и почињу на исти или врло сличан начин. Наравно, ово само по себи није довољно да се са сигурношћу тврди да је у питању заиста фрагмент неког другог, изгледа непознатог дела. Оно што чврсто указује у том правцу пре свега су изрази нетипични за Мосха. Ово је једино место у целом *Лузу* где се користи реч τέρας. Поред тога, израз ἀναφρεῖσα αἰρεσις јавља се повремено у теолошкој књижевности,²²⁶ али није ни најмање карактеристичан за душеполезну књижевност. Код Мосха тог израза нема нигде другде. Рекли бисмо, дакле, да се овде ради о фрагменту неког непознатог аутора, који је, ако је судити по наводу из Малале, готово дословно пренет.

---

²²⁵ А надамо се да ћемо једног дана моћи да исправимо тај недостатак.

²²⁶ Тако Теодорит *Historia ecclesiastica* 292.2, акти седмог васељенског сабора АСО 8.230.

Што се тиче оптатива у *Апофтегмама*, рекло би се да су правила за његову употребу сасвим неklasична. Тачније, у малобројним случајевима када се јавља скоро увек је у питању механичка замена за конјунктив.

176) ἐὰν δὲ σωματικῶν μακρὰν εἴη ἔοικεν ἀνδρὶ ἀπέχοντι λάκκου.

Ако је далеко од телесних ствари сличан је човеку који је далеко од језера. *Аporphth.* 2.25.4

177) ἵνα μηδὲ ἐν τῷ ἐσθίειν με, φησὶν, ἡδονῆς σωματικῆς αἰσθάνοιτο ἢ ψυχῆ μου.

Да, каже, моја душа не би осетила телесно уживање чак ни док једем. *Аporphth.* 4.42.4-6

178) ἐὰν δὲ ἄνθρωπος καλὸς εἴη πρὸς τὸν Θεόν τῇ διαθέσει, ἀπλῶς δὲ ἡρπάγη εἰς ἀμέλειαν, ὁ Θεὸς ὁ οἰκτίρμων βαλὼν εἰς αὐτὸν τὸν φόβον αὐτοῦ καὶ τῶν κολάσεων τὴν μνήμην παρασκευάζει αὐτὸν νήφειν καὶ τηρεῖν ἑαυτὸν εἰς τὰ ἔμπροσθεν...

Ако је човек добро настројен према Богу и једноставно западне у небригу, сажаливи Бог у њега стави страх божији и сећање на будућу казну и припрема га да трезнује и пази на себе убудуће...
Аporphth. 11.78.17-21.

179) ἐπὶ ποίοις ἀμαρτήμασιν ἕκαστος αὐτῶν διακεῖται ἵνα καὶ περὶ τούτων μαθὼν πάσης ἀγνοίας ἀπαλαγείην.

У којим се грешкама сваки од њих налази, да бих се, кад и то сазнам, решио сваког незнања. *Аporphth.* 18.46.82-83.

180) Στὰς δὲ ἔξω τοῦ σπηλαίου ἔλεγον ἐν ἑαυτῷ ὅτι δεῖ τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ ἐλθεῖν ὅπου ἐὰν εἴη.

Ставши испред пећине, говорио сам у себи да раб божији треба да дође где год био. *Аporphth.* 20.15.19-20

У примерима 176) и 178) у питању су уопштене садашње погодбене реченице, док су у 177) и 179) реченице финалне. Све четири су у управном говору, па се не може никако радити о косом оптативу. У примеру 180) реченица је уопштена релативна, где оптатива никако не може бити. Јасно, с обзиром на

то да ἐάν углавном преузима функцију ἄν, нисмо узимали у обзир то што се користи погрешна партикула. Ако и кажемо да је оптатив на овим местима стилски обележена алтернатива за конјунктив, то ипак још не објашњава зашто се користи баш на њима. Испоставља се, међутим, да се о сваком од њих може понешто рећи. Пример 179) је из приче која обликом и обимом није апофтегма, него пре душеполезна приповест. Мада је има у латинском преводу, па самим тим спада међу најстарије потврђене елементе збирке, чини нам се да она не спада у првобитну збирку. Да ли је однекуд позајмљена или ју је неки од редактора додао, то не можемо знати, али нам треба још текста да бисмо могли да кажемо ишта више о томе како непознати аутор иначе користи оптативе. Потпуно исто важи и за 180). Питање првобитног порекла поставља се и за 178), пошто издавач каже да се налази и у једној од три *Vitae Pachomii*, мада то не мора да значи да ова апофтегма није извор за текст у *Vita*. Пример 177) такође одудара од свог окружења. Иако јесте кратак и обликом је у потпуности изрека, ипак су лексика и синтакса очито другачије. У најмању руку, ово је једно од два места²²⁷ у целој збирци на којима се јавља медијални аорист глагола ἀποκρίνομαι. Ово је такође и једино место где се јавља конструкција χράομαι ὡς τιμ за „понашати се као да је нешто“. Зато бисмо и за ово место претпоставили да је пореклом из неког другог дела. Једино место за које нема никаквог разлога да се помисли да не припада првобитној збирци је пример 176). Ова се изрека јавља и у алфаветској збирци као Пимен 59. Тамо стоји μακρὸν ἤ. Мада је оптатив овде *lectio difficilior* и самим тим треба да има предност, мора остати нешто сумње кад се у обзир узме ситуација у тексту *Луга*.

Као тачку поређења овде ћемо узети прво Малалину Хронику. Волф је сасвим у праву што језик пете књиге третира посебно,²²⁸ пошто она очигледно веома зависи од *Ephemeris belli Troiani*, романа о Тројанском рату сачуваног под именом Диктиса са Крита, једног од Идоменејевих сапутника. Ова обрада тројанске материје остала је само у непотпуном латинском преводу, изгледа

---

²²⁷ Колико смо успели да утврдимо. У индексу нема глагола ἀποκρίνομαι, као ни осталих веома честих глагола.

²²⁸WOLF (1912:59).

из трећег или четвртог века.²²⁹ Преводаца, који се представља као Септимије, превео је првих пет књига верно, али је преостале четири скратио у своју шесту. Поред неколико папирусних фрагмената, најважнији извор за грчког Диктиса је управо Малалина Хроника. Додуше, већ и кратко поређење са латинским текстом показује да је Малала себи допустио неке слободе у распореду грађе. Овде није место да поредимо текст папирусних фрагмената и Хронике, али пошто је вероватно да је на Малалу бар донекле утицао текст који је имао пред собом,²³⁰ сигурније је просто не узимати у обзир текст пете књиге. Када се отпише још неколико места која су у потпуности преузета из извора, преостају само још два оптатива:²³¹ ὡς δ' ἄν βούληται καὶ αὐτὸς συνείδοι (Dind. 274.15=Thurn 11.6) и ἐμερίμνα πῶς ἄν ἐξέλθοι (Dind. 335.3=Thurn 13.27). У оба ова случаја, оптативи су у неуправном говору. Дакле, опет је то њихово последње уточиште.

Као другу тачку поређења узећемо Леонтија из Неаполиса. RYDÉN (1963:74) је у *Житију св. Јована Милосрдног* нашао свега три оптатива, од којих су два жељна, а један је коси. У *Житију св. Симеона Јуродивог*, нашао је један једини и то у Леонтијевом епилогу.

5.4 Конјунктив и индикатив

Из синхроне перспективе, може се рећи да стандардни модерни грчки има две видске основе, сваку с по једним садашњим и прошлим временом, с тим што се садашње време свршене основе никада не користи у индикативским реченицама и готово никада не стоји без једног од конјунктивских маркера: ας, θα, πρὶν и να.²³² Тако бар MACKRIDGE (1985) описује. Међу овим партикулама, θα је без сумње префикс.²³³ Између њега и глагола не може стајати ниједан елемент, осим енклитичких заменица и, интересантно, негације μή(ν). Πρὶν се користи независно, као прилог, али и као субординатор. Ας се користи као модална партикула за јусивни конјунктив. Να, с друге стране, може бити и

---

²²⁹GAINSFORD (2012:67).

²³⁰ Уколико га је уопште познавао из прве руке. За процену, можда и преоштру, али ипак засновану, тога колико је Малала заиста лично познавао изворе које наводи в. TREADGOLD (2007:248).

²³¹WOLF (1912:60).

²³²MACKRIDGE (1985:274).

²³³JOSEPH (2003:480).

субординатор и маркер за конјунктив²³⁴. Између њега и глагола могу стајати енклитичке заменице и, опет, негација - увек $\mu\eta(v)$. Као конјунктивски маркер, оно стоји не само са садашњим временом обе аспекатске основе, него и са прошлим временима да би се исказао иреал. Исто или врло слично стање се налази и у првим вернакуларним текстовима у једанаестом веку. Дакле, од једанаестог века, грчки језик има синтетички конјунктив, оног типа који је карактеристичан и за остале балканске језике.²³⁵ Ова је једна од промена које највише одвајају средњовековни језик од класичног. Ипак, када се говори о променама у систему начина које су се догодиле између класичног и модерног језика, прво се и најчешће спомиње нестанак оптатива. То је, међутим, само део реорганизације која је почела да се дешава у покласичном језику и која је довела до тога да конјунктив и индикатив презента с једне стране и конјунктив аориста и индикатив футура с друге постану хомофони. Углавном се претпоставља да су за то одговорне гласовне промене које су се догодиле у покласичном грецитету.²³⁶

О судбини монолектичког футура говорили смо у посебном одељку. Њиме ћемо се, дакле, овде бавити само уколико је сасвим неопходно.

Прво треба видети да ли су фонетске промене заиста покренуле ово померање система. У атичком грчком, од првих споменика тог дијалекта којима располажемо, у једној глаголској класи, код глагола на $-\acute{\alpha}\omega$, не постоји разлика између индикатива и конјунктива презента. Код глагола на $-\acute{\omicron}\omega$ та разлика не постоји у целој једнини у активу и у другом лицу једнине у медиопасиву. У медиопасиву се разлика у осталим лицима своди на то што је у индикативу дуго о затворено, а у конјунктиву отворено. Глаголи ове две класе, међутим, изгледа нису били ни довољно бројни ни довољно важни да изврше било какав притисак на систем. Међутим, када се изгубила разлика између η и ϵ , а први трагови тога потичу с краја петог века,²³⁷ у целом презентском систему, с изузетком глагола на $-\acute{\omicron}\omega$, та разлика нестаје и у једнини актива неконтрактних глагола, као и код контрактних глагола на $-\acute{\epsilon}\omega$. У медиопасиву

---

²³⁴ Зашто маркер за конјунктив, а не просто модална партикула в. (Sampanis, 2012., стр. 69)

²³⁵ О балканском конјунктиву в. MIŠESKA TOMIĆ (2006).

²³⁶HORROCKS (2010:129).

²³⁷THREATTE (1996:466).

друго лице јединине постаје исто. Ове промене се виде у правопису натписа, -ει постаје далеко чешће него -η. Међутим, облици који могу бити само индикатив у атичким натписима никада се не користе уместо конјунктива.²³⁸ Ни следећи корак, губитак фонемске дужине,²³⁹ неће одиграти некакву одлучујућу улогу. Овом променом се брише разлика између индикатива и конјунктива у првом лицу множине актива и у првом и трећем лицу множине медиопасива код неконтрактних глагола. Разлике између конјунктива аориста и индикатива сигматских футура нестају упоредо са стапањем парадигми у презенту неконтрактних глагола. Нестанак разлике у функцији између парова партикула као што су ὅταν:ὄτε εἰ:ἔάν²⁴⁰ значајно доприноси томе да облици индикатива замене облике конјунктива.²⁴¹ Због ових промена се за означавање конјунктива све чешће користи субординатор ἵνα, чиме он добија потпуно нову функцију глаголске партикуле.²⁴² Ово, међутим, није сасвим убедљиво решење. Као што ћемо видети, фонетске промене нису биле одлучујући фактор, а ни употреба ἵνα као конјунктивског маркера није тако рана.

Као прво, корисно би било знати која се аспектска основа најчешће налази у конјунктиву у класичном језику. У недостатку ове информације, погледајмо прво којим редом облици индикатива продиру у парадигму конјунктива. Нови завет, наш најважнији књижевни извор за ову промену, има веома компликовану рукописну традицију. Поред сасвим очекиване вулгаризације текста, треба рачунати и са рецензијама које су новозаветни језик приближавале класичном узусу. Сваки облик индикатива уз ἵνα који се налази у тексту – осим у Откровењу – као алтернативно читање има конјунктив. Пошто се не може уздати ни у рукописе, ни у издања у случајевима када треба утврдити разлику која се своди на правописну аномалију, најсигурније би било почети од оних облика који се тешко могу погрешно тумачити. Као прво, то би били облици глагола εἶμι и ἴημι, ἴστημι, δίδωμι, τίθημι. Међутим, ова потоња четири глагола су добила алтернативне тематске облике. Следећи би

---

²³⁸THREATTE (1996:466).

²³⁹HORROCKS (2010:129).

²⁴⁰Ἐάν стоји не само за εἰ, него и за ἄν.

²⁴¹DIETERICH (1898:206), HATZIDAKIS (1892:216).

²⁴²HORROCKS (2010:129).

били облици радикалних и пасивних аориста. Пошто εἶμι полако нестаје из промене глагола ἔρχομαι, с њим не треба рачунати. У целом Новом завету се као симплекс не јавља ниједном, долази у сложеницама код Луке и у Посланици Јеврејима.²⁴³ Разлоге за то није тешко видети. У свим функцијама које је вршио у атичком грчком, овај глагол је у хеленистичка времена добио такмаце и то такмаце који своје облике граде правилно.

Промене које су захватиле аорист глагола δίδωμι веома су интересантне. Као прво, његов конјунктив добија нове облике δοῖς, δοῖ уместо δῶς, δῶ.²⁴⁴ Као друго, после трећег века овај облик је потврђен и то несигурно само једном, у шестом веку.²⁴⁵ Међутим, убрзо почињу да се јављају и облици сигматског аориста код овог глагола. Дитерих прати како се прво, изгледа – не каже ни једном сасвим експлицитно – развио партицип δόσας, па онда негде током првог века наше ере и конјунктив δώσω.²⁴⁶ Током другог века се појављује и индикатив ἔδωσα. То што се ови облици неко време користе упоредо са старима (мада изгледа никада у истом документу), сасвим је очекивано.

Што се тиче глагола εἶμι, почетком наше ере га затичемо у великој промени, која је изненађујуће неравномерна. У Новом завету он у другом и трећем лицу имперфекта има старе активне облике (и ново друго лице ἦς поред старог ἦσθα), док у првом лицу једнине и множине има нове медијалне облике ἦμην и ἦμεθα. Медијални облици за друго и треће лице не јављају се у папирусима уопште, а у књижевности се треће лице ἦто јавља тек код Константина VII Порфирогенита.²⁴⁷ Међутим, Дитерих налази облик ἦτον у једном натпису, како он каже, из римског периода.²⁴⁸ Његов SIG 6267 ће вероватно бити IGUR III 1287, песнички натпис који је изгледа требало да буде у елегијском дистиху. У збирци није датиран, али пошто се покојница одређује као Ἑλλην τὸ γένος, делује вероватно да је пре Константина I, а због фонетике (πέποικε се налази већ у другом веку п.н.е, као и облици као што је μελίτιν који такође постају

---

²⁴³BLASS ET AL. (2001:50).

²⁴⁴MANDILARAS (1973:243).

²⁴⁵P.Oxy 1840.7.

²⁴⁶DIETERICH (1898:221).

²⁴⁷PSALTES (1913:240).

²⁴⁸DIETERICH (1898:224).

чести такође у другом веку п.н.е.²⁴⁹) биће да је настао после другог века пре наше ере. Ипак, ово није једини песнички натпис са обликом ἦτο(v). Овај се облик јавља на још два натписа, IG X,2 2 159 из другог или првог века п.н.е, нађеног код Градишта у Македонији и МАМА I 234, недатираног, али пошто се покојничин супруг звао Фронтон, сигурно из римског периода, из Ликаоније. Оба ова натписа су такође у стиху. Пошто се, дакле, овај облик налази само у метричким натписима, никада у прози, биће да га треба посматрати као одвојен феномен. Слично је и у императиву где у трећем лицу једнине настаје ново активно ἦτω, док је у другом лицу посведочено старо ἴσθι, мада је у текстовима из истог раног периода посведочено и ново ἔσο.²⁵⁰ Изгледа да индикатив презента овог глагола још није почео да се мења. Нови, медиопасивни, облик за прво лице јавља се, изгледа већ у трећем веку наше ере.²⁵¹ Медиопасивни облик за друго лице не јавља се пре петог века.²⁵² Сад, облик који ће у касном средњем веку служити као треће лице једнине и множине овог глагола, ἔνι, наглашени облик предлога ἐν, који се користи иначе као треће лице сложенице ἐνεци, јесте посведочен у Новом завету. Посведочен је он и много раније у функцијама које се преплићу с онима које припадају глаголу εἶμι, пре свега негирано οὐκ ἔνι „није могуће“ према (ἐν)εστι „могуће је“. Изгледа да је релативно рано почело да значи и „постоји“. DIETERICH (1898:225) наводи натпис с краја петог века пре наше ере у којем стоји:

181) τύπο[ι δύ]ο, ἔνι ὀφθαλμοί, χρυσοῦς καὶ ἀργυροῦς.

Две фигурине. Садрже очи, златно и сребрно.

Сад, Дитерих нажалост не наводи који је то натпис. Ово је један од натписа из атинског Асклепијеја.²⁵³ То су врло типски натписи и ἔνι се стално користи да каже шта је на вотивној представи која је остављена:

182) [τύ]ποι ἀργυροῖ, ἔνι προσευχομένη καὶ ἕτεροι

Сребрне фигурине. Садрже молитељку и друге. 177.IV 65

²⁴⁹MAYSER (1926:15-16).

²⁵⁰BLASS ET AL. (2001:72).

²⁵¹GIGNAC (1981:400).

²⁵²GIGNAC (1981:400).

²⁵³ALESHIRE (1989) 177. IV 106

У Новом завету овај облик већ значи „постоји“ и користи се заиста као *verbum substantivum*, док се *ἔστι* користи и као копула. Исти је однос и у *Апофтегмама*:

183) Ἐὰν οὐκ ἔνι Σατανᾶς, οὐκ ἔστι πολύ.

Ако нема Сатане, није много.

Исто је и код Мосха. Међутим, *ἔνι* се овде користи ређе. Још важније, код Мосха се налази први пут један нови идиом:

184) Τί ἔν τὸ ἔχεις, κύριε Μόσχε;

Шта ти је, господине Мосхо? *Pratum* 3064b (186)

Тако само на овом месту. Међутим, и у *Апофтегмама* и на другим местима у *Луку* овај идиом постоји, али у нешто пречишћеном облику. Уместо *ἔν* стоји *ἔστι*, уместо релативног *τό* стоји *ὃ*:

185) τί ἐστὶν ὃ ἔχεις *Pratum* 3100a (207)

186) τί δέ ἐστὶν ὃ ἔχεις *Aporphth.* 19.6.10.

Генерацију после Мосха, код Леонтија Напуљског, *ἔν* је већ сасвим често, мада не у овако пријазном контексту:

187) Οἱ οὖν ἄνθρωποι ἔλεγον τῇ δαιμονισθείσῃ· Τί ἔν; ἀπέδωκέν σοι ὁ θεὸς ὅτι ἐψεύσω. διὰ γὰρ τὸ порνεύειν εἰσέρχεται ὁ κακέσχατος οὗτος καὶ οὐ δι' ἄλλο τίποτε.

Људи су говорили бесомучној: „Шта је? Вратио ти је Бог што си слагала. Овај зликовац улази због блудничења и ни због чега другог“. *Leont. Near. Vita Joannis Eleem.* 388. 4-6

Што се тиче овог облика, најједноставније решење било би да је у питању апокопирано *ἔνι*. Пошто је у питању енклитика, то није сасвим невероватно. Проблем је, међутим, то што за ову апокопу нема праве паралеле. Истина у папирусима су повремено посведочени елидирани облици предлога испред речи које почињу на консонант,²⁵⁴ али они су ретки и изузетни. Овде је, међутим, апокопирани облик правило.

---

²⁵⁴GIGNAC (1975:318).

Да се вратимо на конјунктив. Он се такође с временом мења. Јављају се потпуно нови облици. Ретки, као што су медиопасивно прво лице једнине и множине²⁵⁵ (распоређени исто као што су у имперфекту), и чести као што је 3. лице конјунктива ἦν, посведочено између другог века пре наше ере и четвртог века наше ере.²⁵⁶ Међутим, ниједног од ових облика више нема после четвртог века наше ере.

Конјунктив глагола „бити“ би у грчком морао бити посебно рањив. С једне стране, кратки облици су увек посебно подложни замени, а с друге стране покласични грчки завршава у преисторији започету прерасподелу атематских облика у тематске класе. Међутим, упркос свим променама које настају у промени овог глагола, увек се чува разлика између облика индикатива и конјунктива. Бар до четвртог века можемо рачунати да је у најважнијим цртама стари систем очуван. Прве трагове једног сасвим новог стања налазимо код Паладија, почетком петог века:

188) Ἐγὼ δέ, φησί, ἐστῶσα καὶ ἐκδεχομένη τιμηθῆναι ἢ δοξασθῆναι ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τῇ δόσει, μηδὲν παρ' αὐτοῦ ἀκούσασα, εἶπον αὐτῷ· Ἴνα οἶδας, κύριε, πόσον ἐστί, τριακόσια λίτραί εἰσί.

А ја сам, рече, стајала и очекивала да ће ми због дара указати почаст или да ће ме хвалити и кад ништа од њега нисам чула, рекох: „А да знаш, господине, колико је – има тристо литара.“ *Hist. ad Lausum* 10.3.6-9.

Код њега ово још није правило. Рукописи се на овом месту слажу, као и издавачи. Али друго овакво место у *Лавсаику* нисмо нашли. С временом, међутим, ова појава постаје само учесталија:

---

²⁵⁵MANDILARAS (1973:244). Посведочен је и медиопасивни облик конјунктива у трећем лицу једнине у једној групи натписа из прве половине другог века п.н.е. нађених у Делфима (FD III, 3, 205 из 161/60. п.н.е, SGDI II 1696 из с.150-40. п.н.е. и SGDI II 1799 из 173. п.н.е.). Они спадају у једну велику групу манумисија, писаних, како каже ВУСК (1928:211), језиком који садржи елементе различитих дијалеката – делфског, северозападног грчког, атичког и којне. Самим тим, ове облике не треба узимати у обзир кад се говори о даљем развоју грчког језика. Можда јесу једна ранија паралела, али тешко је поверовати да су послужили као основа за далеко касније посведочене иновације у глаголској морфологији.

²⁵⁶MANDILARAS (1973:244-245).

189) Οἶδας καὶ αὐτὸς σαφῶς, ὁ γενόμενος ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου, ὅτι Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν τῷ ναῷ, ἕάν ἐστι καθαρὸς καὶ ἀγιάζει ἑαυτὸν, ἵνα ἐστὶν εὐχρηστος τῷ ἰδίῳ Δεσπότη.

Добро знаш и само, ти који си постао човек Вишњега Бога, да Дух божији пребива у храму, ако је чист, и да га посвећује да би био користан свом Господу. *Ephraem Syri De virginitate* 188.4

190) Χριστὲ Σωτήρ, δώρησαί μοι αἴτησιν τῆς καρδίας μου, ἵνα ἐστὶν ἡ γλῶσσά μου ὡς κινύρα τῆς χάριτος, ἵνα δυνηθῶ ἀποδοῦναι ἐντεῦθεν τῆς διαθήκης ἐκ τῶν πολλῶν γραμματίων κἂν ὀλίγα ἐγκλήματα.

Христe Спасе, испуни ми молбу мога срца, да мој језик буде као лира²⁵⁷ милости, да бих могао њиме да отплатим за Завет бар понеку тужбу међу својим многобројним дуговима. *Ephraem Syri De passionibus animi* 361.6

У ова два примера добро се види ново стање. У 189) стоји ἕάν ἐστι, садашња општа погодба, грађена баш онако како бисмо очекивали, и ἵνα ἐστὶν, именска реченица као апозиција уз αἴτησιν, на месту на којем би у класичном (или бар нешто класичнијем) тексту стајао акузатив с инфинитивом. Пример 190) још је поучнији. Наиме, δυνηθῶ је облик који ће опстати до дана данашњег. О томе нешто касније. Сад, ова два примера су из грчког Јефрема, једног разноводног и неуједначеног корпуса и скоро никада није могуће утврдити време настанка текстова који се у њему налазе. Оба текста су писана у метру,²⁵⁸ али то ништа не говори ни о њиховом аутору, ни о времену њиховог настанка. Међутим, баш ова ситуација, у којој се не прави формална разлика између конјунктива и индикатива презента с једне и конјунктива аориста и индикатива футура с друге стране, док се конјунктив пасивног аориста једини увек пише са старим дугим вокалом карактеристичним за конјунктив, налази се у релативно добро датираном *Стратегикону*, чији би аутор могао бити цар Маврикије, насталом почетком седмог века. Што се тиче тога да ли ће у овом тексту стајати ἵνα ἐστὶν или ἵνα ᾗ, изгледа да су бар подједнако вероватне обе могућности, ако није

²⁵⁷ Код Даничића „гусле“, нпр. 1Сам. 16.23. Међутим, пошто је у питању врста лире, традиција овде мора да трпи.

²⁵⁸HEMMERDINGER-ILIADOU (1960:806)

ἐστίν чак и чешће. Ипак, између везника и глагола још увек могу стајати елементи који нису енклитичка заменица или негација. Стање у такозваним протобугарским натписима нешто је ближе оном које ће нас затећи у вернакуларним текстовима једанаестог века. С једне стране у натпису 41.4 стоји ἦνα ἐστὶ, док у 47.9-11 пише κὲ ὁ στρατηγὸς Λέον ἦνα ἦν ὑποκάτο αὐτοῦ. Не треба претпостављати да ови натписи савршено одражавају говорни језик, иако је због безмало фонетске ортографије којом су писани лако подлећи искушењу и претпоставити да је тако. Састављач је ипак знао слова и повремено показује знање традиционалног правописа и морфологије. Ове документе треба користити пре свега као сведочанство за синтаксу. Међутим, иако постоји тежња, очигледна у 47.9-11, да се глагол нађе што ближе везнику, ово још није обавезно, као што се види у следећем примеру:

191) ὁ ἄνθρωπος κ(ἐ) κ-
αλὰ ζὸν ἀποθνίσκι κὲ ἄλ-
ος γενᾶτε κὲ ἶνα ὁ ἔσχατον γη-
νομένος²⁵⁹ ταῦτα θεωρὸν ὑπομνή-
σκετε τὸν πύσαντα αὐτό. 56. 24-28

Човек умире и ако добро живи и други се рађа и нека би се онај
који се роди касније гледајући ово сећао онога који га је створио.

Овај конјунктив, било да га разумемо као јусивни, било као жељни – функција у којој је заменио оптатив – свакако је независан, а обликом се не разликује од индикатива. Међутим, иако је ἶνα једини знак да је реченица модална, оно и даље стоји у сасвим лабавој вези са својим глаголом. Дакле, ни у време протобугарских натписа вероватно не треба рачунати с њим као са маркером за конјунктив. Тај корак ће бити начињен у неком тренутку током следећа два века.

Конјунктив ће, дакле, тек нешто пре једанаестог века постати аналитички грађен начин. Између петог века и не сасвим јасног тренутка међу раним деветим и почетком једанаестог века, на снази је систем у којем свака од

---

²⁵⁹ Акценат је у издању, вероватно омашком, погрешан. Међутим, пошто постоји могућност да је Бешевлиев овај облик разумео као медиопасивни партицип перфекта, нисмо га исправљали, мада би вероватно требало.

аспекатских основа има по једно садашње време, које се, међутим, у случају аорисне основе не користи независно у индикативским реченицама. У случају несвршене основе, то садашње време се може интерпретирати на више начина. Реченице јусивне, адхортативне и жељне у којима се ова модална садашња времена јављају, морају бити уведене модалним маркерима, који, међутим, још увек не стоје у тесној вези с глаголом.

Кад погледамо како изгледа ситуација у *Лузу*, прво се примећује оно најмање важно: несигурност у ортографији. Нажалост, ствар је нагађања каква је тачна ортографија рукописа по којима је издање у патрологији сачињено, али и у њему и у рукопису F, на први поглед делује као да је ствар хира који ће се сет наставака писати. Употребе независног конјунктива су се нешто прошириле на рачун императива и оптатива.²⁶⁰ Забрана се често исказује не само конјунктивом аориста са μή, него сада и конјунктивом презента. Треће лице императива се још увек користи, али га често замењује конјунктив. Он долази и уместо оптатива жеље и тада још увек стоји без ἴνα. Адхортативни конјунктив је чест и с њим могу, али не морају, стајати δεῦρο, ἄγε и ἄφερς.

6 ЛЕКСИКА

ἀβάλε савршено одговара дефиницији „лесничко и позно“. Ова је реч посведочена најраније, изгледа, код Алкмана. Међутим, за ту Алкманову употребу и знамо баш зато што се место на којем се налази, fr. 111,²⁶¹ ἀβάλε καὶ νοέοντα наводи у *Lexicum Genuinum* као једини пример за ту реч. Овај је лексикон објашњава као варијацију за узвик βάλε, опет код Алкмана у fr. 26. И једно и друго значе „камо среће“. Могуће је да ипак постоји и независна потврда да ју је Алкман користио у fr. 3.77.²⁶² У том се истом значењу ова реч налази и код Калимаха на месту, fr. 619, ἀβάλε μήδ' ἀβόλησα за које, опет, знамо баш из лексикона под лемом ἀβάλε. „Камо среће“ је значење у којем непознати аутор епиграма 7.699 из Палатинске антологије користи ову партикулу:

---

²⁶⁰ΜΙΝΕΥС-GABROVEС (1960:69).

²⁶¹PAGE (1962).

²⁶² Тако га наводи DGE s.v. ἀβάλε.

192) Ἰκάρου ὤ νεόφοιτον ἐς ἡέρα πωτηθέντος

Ἰκαρίη πικρῆς τύμβη κακοδρομίας

ἀβάλε μήτε σε κεῖνος ἰδεῖν, μήτ' αὐτὸς ἀνεῖναι

Τρίτων Αἰγαίου νῶτον ὑπὲρ πελαγεύς.

Икаријо, Гробе Икаровог горког трка кад се виноу у дотад

негажени ваздух, камо среће да те ни он није видео, камо среће и

да те морски Тритон није пустио над Егејева леђа.

Вероватно све потврде после Алкмана треба приписати филолошкој прециозности, а не некој живој употреби. Међутим, сасвим изненада, ова реч се јавља код Мосха на два места – 2865с (19) и 2936а (78). У Апофтеγμαма је нема, а после Мосха, мада и даље ретка, опет улази у употребу, посебно код Теодора Студита. У поезији и код лексикографа, ова реч је партикула којом се исказује неостварива жеља, па онда стоји са оптативом, модалним претеритом или инфинитивом. Код Мосха је узвик, „авај“, с истом конструкцијом као οὐαί. Тако и после њега, мада често с вокативом, за онога ко страда, или с генитивом, за оно што је несрећу изазвало. Међу каснијим писцима, само се код Арете из Цезареје налази као партикула.²⁶³ У овом случају, тешко је претпоставити да гледамо у једну употребу која је нестала из књижевности, осим код врло учених епиграматичара, али је опстала у свакодневной употреби и променила унеколико значењем. Овде је по среди својеврсна контаминација. Ἀβάλε свој облик дугује класичној традицији, ту нема много сумње, међутим, посредни је позајмљеница из неког арамејског дијалекта,²⁶⁴ није могуће утврдити ког тачно. Као узвик *ḥbāl* (вероватно би тачније било писати *ḥʾbāl*) је потврђено не само у источноарамејским дијалектима, сиријском, јеврејском вавилонском арамејском и мандејском, него и у западним, галилејском, и палмирском.²⁶⁵ У грчком би се очекивало неко *ἄβάλ, али уместо тога налазимо облик који има добре књижевне преседане. Кад бисмо могли да будемо сигурни да је ово заиста први пут да се ἀβάλε користи у позној антици, могли бисмо бити доста сигурни да је Мосхо морао бити далеко боље школован него што би се могло претпоставити према *Лузу*, међутим, пошто то

²⁶³ τοῦτοις ἀβάλε συντάττομην ἐγώ „камо среће да сам и ја међу њима“. *Scripta minora* 20.199.3.

²⁶⁴ Иста реч постоји и у јеврејском, али су слаби изгледи да је позајмљена из њега.

²⁶⁵ CAL s.v. *ḥbl* (cal1.cn.huc.edu)

никако не можемо знати, није могуће закључити ништа са сигурношћу. Ипак, готово је сигурно да та реч свој облик није добила у свакодневном саобраћајном језику у који је арамејска реча морала прво ући. У овом случају имамо посла с јасним трагом нераскидиве повезаности писмености, чак и оне најопштије, и једне старе граматичарске традиције, способне да и сасвим нове појаве одене у старинско рухо и асимилује.

ἄθήρα „каша“. Реч која се иначе релативно често среће у монашкој литератури. Требало би да је, бар тако каже Фотије,²⁶⁶ посведочена у овом облику код двојице аутора из друге половине V в. п.н.е, Хеланика и мимографа Софрона. Порекло ове речи је нејасно, њени алтернативни облици подсећају на једну другу реч нејасног порекла, такође из кухињске сфере - τήραν/τάγηνον, први, јонски, облик је онај који је опстао у модерном грчком. Зато је вероватно сувишно претпостављати као CHANTRAINE (1968) да атичко ἄθάρη претпоставља ранији облик *ἄθάρῃ. По Плинијевом сведочанству, реч је египатска.²⁶⁷ Што не мора да значи да је пореклом из египатског, него може просто значити да се користи у Египту. Гален је употребљава да опише садржај једне врсте чира.²⁶⁸ Не објашњава даље шта је, претпостављајући вероватно да је његовим читаоцима реч сасвим позната. По свој прилици, био је у праву. У египатским папирусима се поред ἄθήρα јављају и ἀθηροπῶλοι.²⁶⁹ С друге стране, о томе да ова реч није више била у широкој употреби могао би сведочити Хесихијев речник, који је наводи с објашњењем да је у питању јело од жита и млека које кувају Египћани.²⁷⁰ На исти закључак наводи и то што је и сâм Софроније у својим Чудима св. Кира и Јована мислио да мора да објасни шта ова реч значи – његово је објашњење нешто другачије: Ἀθήραν δὲ

---

²⁶⁶ Photii *Lexicon* alpha 471 LSJ s.v. за Хеланика и Софрона даје облик ἄθήρα, али патријарх је ту сасвим јасан: ἔστι δὲ ἡ χρῆσις τῆς λέξεως πολλὴ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς, κατὰ μὲν τὸ τέλος διὰ τοῦ η̄ προαγομένη, κατὰ δὲ τὴν μέσην διὰ τοῦ α, κατὰ δὲ πολλοὺς ἄλλους κατὰ μὲν τὸ τέλος διὰ τοῦ α, κατὰ δὲ τὴν μέσην διὰ τοῦ η̄. οὕτως δὲ καὶ Ἑλλάνικος καὶ Σώφρων ἐχρήσαντο. „Реч се код атичана користи често и изговара се с етом на крају, а с алфом у средњем слогу, а код многих други на крају с алфом, а у средњем слогу с етом. Тако су је користили и Хеланик и Софрон.“ Нажалост, водећи се одредницом у LSJ, ову грешку понављају и (Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, 1968) и (Beekes, 2010.).

²⁶⁷ N.H. 22.121.

²⁶⁸ Galenus, *De methodo medendi*, 10.985.

²⁶⁹ P.Oxy.12.1432 (214. н.е), P. Oxy. 44.3189 (III-IV н.е), P. Count. 49 Ro (199-100. п.н.е).

²⁷⁰ Hesychius, *Lexicon* (A-O), alpha 1581

προσαγορεύουσιν τὸν ἄρτον τὸν ἐν χύτραις μετὰ πέψιν ἐψόμενον;²⁷¹ „Атиром називају хлеб који се после печења кува у лонцу“. Дакле, попара. Изгледа да се ова реч слободно може уврстити у египатске локализме. Увек је означавала неко кашасто јело, међутим, изгледа да није увек у питању јело од истих састојака.

ἀδιαλείπτως „непрекидно“. Овај прилог, иначе добро посведочен у хеленистичком грчком, код Мосха је нормалан начин да се каже „непрестано“. То је део шире тенденције да се предикативни партиципи и придеви замене прилошким изразима као одредбе. Фазни глаголи се, јасно, још увек користе, међутим, у поређењу са класичним језиком, далеко их је мање. Од глагола који значе „почињати“ и „престајати“, у Новом завету користе се παύομαι и ἄρχομαι. Код Мосха стање је врло слично, мада се сада у значењу „престајати“ користи и актив παύω. Постоје, ипак, међу *Апофтегмама* и *Лугом* и значајне разлике у употреби ових глагола. У *Апофтегмама* је παύομαι далеко чешће. Док на једином месту где се среће у *Лугу* он стоји са инфинитивом, у *Апофтегмама* тај глагол може стајати и с инфинитивском допуном, углавном у генитиву. Друга веома битна разлика је то што се у *Апофтегмама* у значењу „почињати“ јавља и глагол βάλλω.

ἀκοντίζω - βάλλω - ἀφίημι - ἑάω Чини нам се да ова четири глагола треба третирати заједно. Најмање се променило значење ἀφίημι, који сада најчешће значи „остављати, пуштати“ и врло је блиско значењем глаголу ἑάω, који више не значи „допуштати“, него има искључиво значење „остављати“, дакле као антоним глагола κρατέω „држати“. Βάλλω је доживео највећу промену. Поред „бацати“, које се још увек јавља, он значи „стављати“, иако није потпуно истиснуо τίθημι. Ово значење се јавља код Хомера,²⁷² а нестаје у класичном периоду. Овај глагол постаје део многих идиома у којима изгледа значи „чинити“, међу којима је најчешћи βάλλειν μετάνοιαν „учинити метанију“, али у неким ситуацијама значи и „почињати“. Када је потребно јасно рећи „бацати“, користи се глагол ἀκοντίζω.

---

²⁷¹ Sophronius, *Narratio miraculorum sanctorum Cyri et Joannis* 49.14-16.

²⁷² LSJ s.v.

ἄπαξ У *Аποφтеγμα* овај прилог се користи у синтагмама као што су τὸ ἄπαξ τοῦτο (5.34.11; 6.8.23) „тог пута“ или ἄλλο ἄπαξ (4.72.9) „други пут“ или чак и као прилог за време:

1) Ἀββᾶ Λογγῖνος ἄπαξ κακῶθεις λέγει πρὸς ἑαυτὸν

Када је Ава Лонгину једном учињено нажао, рекао је себи... *Αρορθη*.

4.28.1

Ова употреба је стара, посведочена већ у *Септуагинти*.²⁷³ Посведочена је и у натписима, чувено код нумидског, по својим речима, краљчића, Силка:

2) ἄπαξ δύο ἐπο|λέμησα μετὰ τῶν Βλεμύων καὶ ὁ θεὸς ἔδωκέν μοι τὸ |
νίκημα.

Два пута сам заратио с Блемијима и Бог ми је дао победу. OGIS

201.2-4

као и у папирусима:

3) τω δεσποτη μο(υ) και αγαπητω

αδελφω Αβιννεω πρα(τορι)

Καορ παπας Ερμουπολεως χαιρειν

ασπαζομαι τα πεδια σου πολλα

γινωσκιν σε θελω κυριε

περι Παυλω του στρατιοτη

π[ερι] της φυγης συνχωρησε

αυτου τουτο το αβαξ

επειδη ασχολω ελθιν προ[

σεν αυτε ημερε και παλειν

αμ μη πευδεται (I. παύσεται)²⁷⁴ ερχεται

εις τας χειρας σο(υ) αλλω αβαξ

Мом господару и драгом брату, претору Авинеју, Каор, епископ

Хермупоља поздрави. Поздрављам много твоју децу. Желим да

знаш, господине, о војнику Павлу и његовом бегу. Опрости му овај

---

²⁷³ SOPHOCLES (1887) s. v.

²⁷⁴ DEISSMANN (1908:206).

пут, пошто немам кад да дођем код тебе ових дана. И опет, ако не престане, пашће ти шака неки други пут. P.Abinn 32 (346 n.e.)

Међутим, ἄπαξ се никада не користи овако код Мосха. Управо, једини писац код којег смо нашли да се оно тако користи, а да не знамо да је из Египта је Леонтије Напуљски.²⁷⁵

ἀπλῶς На два места у Лузу 2933d (78); 2949d (92), паралеле нисмо нигде другде нашли, овај прилог у директном говору има чисто дискурсивну функцију, која нема везе с његовим старим и код Мосха и даље коришћеним (мада само једном) значењем „једноставно, просто“. Ова места су:

- 4) ἐκράτησεν τῆς δεξιᾶς μου χειρὸς, καὶ λέγει μοι· Ἀπλῶς, ἄνθρωπε, οὕτως ἔδει σέ με γυμνῶσαι; Οὐκ ἐφοβήθης τὸν Θεόν;

Ухватила ме је за десну руку и рекла: „Стварно, човече, па зар је тако требало да ме разголитиш? Бога се ниси уплашио? *Pratum* 2933d (78)

- 5) Εἶπε, κύρι ἀββᾶ Γεώργιε, ἀπλῶς ἔδοξέν σοι μετὰ τοσοῦτους κόπους καὶ τοσαύτην ἄσκησιν ἔξω με ἔᾶσαι οὗ κτίζεις ναοῦ;

Реци, господине ава Георгије, јеси ли стварно одлучио да ме после толико муке и таквог подвизавања оставиш изван храма који подижеш? *Pratum* 2949d (92)

У оба случаја говорник се обраћа са индигнацијом и негодовањем. Софоклис наводи друго од ова два места, али у значењу које овде не одговара сасвим „really, truly, sincerely“.²⁷⁶ Пошто нисмо нашли ниједно слично место ван *Луза*, ово би могао бити и Мосхов лични печат.

ἀποθεραπεύω овај глагол иначе значи „третирати с поштовањем; лечити“²⁷⁷ и „умиривати; уништавати“²⁷⁸ Међутим, код Мосха се јавља два пута, једном у нормалном значењу „тешити“ (*Pratum* 2860a (9)) и једном у другде забележеном значењу:

---

²⁷⁵SOPHOCLES (1887) s.v.

²⁷⁶ SOPHOCLES (1887) s.v.

²⁷⁷ LSJ s.v.

²⁷⁸ Lampe s.v.

- 6) Ἐγὼ τῇ συνόδῳ οὐ κοινωνήσω ὡς ἔτυχεν. Λέγει αὐτῷ ὁ θεῖος Ἐφραίμιος· Καὶ πῶς θέλεις ἵνα ἀποθεραπεύσω σε, ὅτι χάριτι Χριστοῦ Ἰησοῦ καὶ Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν ἠλευθέρωται ἡ ἀγία Ἐκκλησία ἀπὸ παντὸς ῥύπου αἰρετικῆς διδασκαλίας;
- „Ja neћy тек тако да приступим заједници са сабором.“ Кажe му свети Јефрем: „И како хоћеш да те уверим да је милошћу Исуса Христа и нашег Господа Бога света Црква ослобођена од сваке нечисти јеретичког учења?“ *Pratum 2885a (36)*

Да је глагол говорења, на то јасно указује изрична допуна. Да значи „убеђивати“, то показује контекст. Нисмо нашли ниједну паралелу.

ἀπὸ ὀμμάτων и ἀπὸ κόπου – Ове две синтагме се користе у атрибутој функцији. Ἀπὸ κόπου има историју која се нешто лакше може пратити. У значењу „уморан“, ова синтаγμα се по први пут појављује у *Hippiatrica Berolinensia*:

- 7) τῷ δὲ ἀπὸ κόπου συνεχοῦς ὄντι καὶ διὰ τοῦτο ἰσχνωθέντι βοηθήσεις οὕτως
- Оном који је стално уморан и зато не једе, помоћи ћеш овако... *Hipp. Berol. 68.3.2*

- 8) τοῦ αὐτοῦ περὶ τοῦ μὴ δεῖν ἀπὸ κόπου φλεβοτομεῖν
- Од истог аутора да не треба уморном пуштати крв. *Hipp. Berol. 10.3.*

Потврде су релативно ретке, али изгледа да у петом веку постају нешто чешће. Тако, на пример у Житију св. Порфирија:

- 9) ἀπέλθατε οὖν γενέσθαι ἑαυτῶν (ἐστὲ γὰρ ἀπὸ κόπου) καὶ εὕξασθε ἵνα συνεργήσῃ ὁ Θεὸς τῇ αἰτήσει μου.
- Идите да се саберете, та, уморни сте, и помолите се да Бог помогне мојој молби. *Marci Diaconi Vita Porphyrii 40.13-15.*

У истој функцији јавља се и у *Апофтеγμαма*:

- 10) καταλύωμεν δι' ὑμᾶς ὅτι ἀπο κόπου ἐστέ
- Да се одморимо због вас, јер сте уморни. *Apoth. 10.150.15-16*

11) δὸς αὐτοῖς μικρὰν ἀθήραν, ὅτι ἀπὸ κόπου εἰσιν.

Дај им мало попаре, пошто су уморни. *Aporhth.* 8.20.5-6

Мосхо, међутим, овај израз не користи. Ипак, овај израз је и у његово доба сигурно био сасвим жив, пошто се јавља и у шестом веку, код Малале и Варсануфија и Јована, на пример:

12) καὶ συμβαλόντες ἀπὸ κόπου καὶ ἀσθενέστεροι ὄντες οἱ Ῥωμαίων στρατηγοὶ δέδωκαν νῶτα.

И пошто су се сукобили уморни и слабији, римски генерали се дадоше у бег. *Mal. Chron.* 18.21.12-14

После шестог века, као да нестаје. Ипак, код Суде се јавља једна веома занимљива одредница:

13) Ἀποκόπους· ἐκτομίας· καὶ ἀντὶ τοὺς ἀσθενεῖς κεῖται.

„ἀποκόπους“: Шкопце. Стоји и за слабе. *Alpha* 3364

Ова два значења припадају двама хомонимима, од којих је онај у значењу „евнух“, као и „кршевит (за место)“ и слично далеко старији. Ово друго значење припада нашем новом придеву. Касније, Бергадис користи овај придев поименичен као наслов свог дела,²⁷⁹ штампаног у Венецији 1509. Потпуно паралелан развој доживљава и нешто боље посведочена синтагма ἀπὸ ὀμμάτων. Јасно, ἀπὸ у ове две синтагме нема сасвим исто значење, али биће да је на форимирање бар ове друге утицале синтагме као што је ἀπὸ ὑπάτων, ἀπὸ φιλοσοφίας, у смислу „бивши, који се више не бави“. Ἀπὸ ὀμμάτων би онда, у ствари, био еуфемизам. Најраније је посведочен код Паладија у *Лавсаику*.²⁸⁰ У *Лугу* се јавља двапут,²⁸¹ али је потврђен и код Софронија у *Narratio miraculorum ss Cyri et Joannis*,²⁸² делу писаном с далеко вишим књижевним циљевима. Наставља она да се јавља и касније, међутим, у седмом²⁸³ и раном деветом веку,²⁸⁴ налазе се и две потврде за придев настао стапањем -

²⁷⁹ Да је ова именица изведена из синтагме мисли и (Κριαράς, 1965-1994, σ. s.v.)

²⁸⁰ Нпр. 4.7.1; 4.1.4. за Дидима Слепог.

²⁸¹ 2953 (96); 3036 (169).

²⁸² 28.2

²⁸³ *Germani I Epistulae dogmaticae* 1.120 PG 98 147-221

²⁸⁴ M.-F. Auzépy, *La Vie d' Étienne le Jeune par Étienne le Diacre* [Birmingham Byzantine and Ottoman monographs 3. Aldershot/Brookfield: Variorum, 1997]: 87-177.

ἀπόμματος. Биће да је овај придев, а не синтагма, ушао као калк *aboculus у латински, што је после у романским језицима дало француско aveugle и староиталијанско (a)vocolo.²⁸⁵

Λ. δουλίριον „capistrum, узде“ Ова реч је хапакс. Не јавља се више нигде. SOPHOCLES (1887) s.v. мисли да је у питању метатеза од λουρίδιον или λωρίδιον, могуће деминутива од λῶρος. Међутим, кратко поређење с рукописом показује да тамо стоји δουκάλιον. Ово одмах разјашњава ситуацију. Као прво, ова реч се јавља у *Житију светог Герасима* 182.10, које је погрешно издато под именом Кирила Скитопољског,²⁸⁶ на месту готово у слово идентично овом. По свој прилици, биће да је *Луг* извор за житије, али у то не можемо бити сасвим сигурни. Као друго, ова латинска позајмљеница је већ позната и налази се у (Trapp, 2001-).

κελεφός „губавац“ – Ретка реч, можда сродна са κέλυφος²⁸⁷ „љуска, љуштура“. Ипак, њена дистрибуција је овде занимљивија. Осим у *Апофтегмама*, налази се још и код Епифанија у *Панариону* (3.30.4; 3.63.2) и код Анастасија Синаите у *Питањима и одговорима* (26.2.15) као и код астролога Реторија Египћанина (*Capitula selecta* 189.12). У папирусима смо нашли три потврде, све три из једне групе докумената из седмог века из Хермуполис Магне (P.Sorb 2 69 13.1.6; 64 E 2; 65 A 1). Друга група потврда је из деветог века код Касије (*Ep.* B 4) и у Ахметовом Сановнику (108.1 и 109.2). Код Ахмета, међутим, κελεφός стоји као синоним за λωβός. Постоје још и две касније потврде (*Etym. Gud.* Lambda 375.23; *Bothrus Ad Regem Persarum* 8.1.11). Међутим у *Etym. Gud* ова реч је коришћена као глоса и, као и код Ахмета, она објашњава λωβός „сакат“. Код Ботра κελεφούς стоји као име болести, упоредо са λέπραν. Изгледа да на ова два касна места ауторима није сасвим јасно шта тачно значи. Касији је био потребан синоним за λεπρός, те га је и нашла. Да ли је аутор Ахметовог *Сановника* просто погрешно разумео реч или је за њега она већ носила друго значење, забележено и у Етимологикону, не можемо знати поуздано. Међутим све су раније потврде, с изузетком оне код Епифанија, из Египта.

---

²⁸⁵ MEYER-LÜBKE (1911) s.v. AB OCULIS.

²⁸⁶ GRÉGOIRE (1904).

²⁸⁷ TRAPP (2001) s.v. κέλυφος.

κοπάδιv „комад хране“ - Ова реч, формално деминутив од κοπάς, -άδος „који је окресан, дрво за потпалу“, још је једна од оних која се јавља изгледа искључиво у *Апофтегмама*. SOPHOCLES (1887) s.v. κοπάς налази ову реч и код Паладија у *Лавсаику*, међутим, ми је тамо нисмо нашли.

ποιέω Овде ћемо се бавити само неким идиоматским употребама овог глагола. Он се веома често користи као семантички празан глагол који у комбинацији с именицама врши фактитивну улогу. Међутим, на неке идиоме у којима се јавља треба посебно обратити пажњу. Први је свакако ποιήσον/ποιήσατε ἀγάπην у значењу „смилиј се; молим те“. Овај идиом се јавља искључиво у такозваној монашкој књижевности – душеполозним причама, апофтегмама и житијима – и то раној. У каснијој, пошто истовремено, бар од Кекавмена, ποιεῖν ἀγάπην значи „склапати пријатељство“, овај идиом вероватно треба узети као део свесног напора да се подражавају ранија дела. Дела у којима треба тражити трагове говорног језика има у позној антици релативно мало и скоро сва припадају такозваној монашкој књижевности, што нам углавном знатно отежава покушаје да одредимо место одређеном идиому, али у овом случају, одважићемо се да претпоставимо да је у питању нешто својствено монашком жаргону, пошто му другде нема никаквог трага.

Други идиом на који ћемо овде скренути пажњу има, изгледа, далеко дужу историју. У овом случају ποιέω са јединицама времена значи „проводити време“. Рано се овај идиом јавља код Тукидида „τὴν νύκτα ἐφ' ὄπλοισι ποιεῖσθαι“ 7.28, мада изгледа да чешће почиње да се користи тек у *Септуагинти* (*Изреке* 13.23, на пример). У душеполозној књижевности то је један од два најчешћа начина да се каже „провести одређено време“. Други је ἔχω са временским изразима. Међутим, овај грецизам се изгледа изванредно лако проширио на латинско говорно подручје, и користи се и у делима која нису преводи, као и у натписима.²⁸⁸

---

²⁸⁸DUCANGE (1678) s.v. Facere.

Поредећи *Луг духовни* Јована Мосха и систематску збирку *Изрека отаца*, надали смо се да ћемо утврдити пре свега колико се поуздано можемо ослонити на ова два текста да бисмо дошли до података о бар једном сегменту говорног грчког позне антике. Када смо бирали текстове, први избор је свакако био *Луг*, али пошто је једино издање веома непоуздано, одлучили смо да нам треба тачка поређења. Управо због стања рукописне традиције у којој се поглавља из *Апофтегми* вечито мешају са изводима из *Луга*, узели смо их као текст сродан, тематски и, како нам се чинило, језички да нам послуже као тачка ослонца. Како се испоставило, та је интуиција била сасвим исправна. Управо толико тачна да смо морали унеколико да променимо првобитни приступ. Морали смо узети у обзир да би, да сличности почивају само у верном одразу вернакулара, ово била необична ситуација у којој се он није значајно мењао током нека два века. Поред тог слоја, посреди мора бити и то да Мосхо бар у извесној мери свесно подражава претходној књижевности. Ова монашка, на први поглед припроста књижевност почиње у кругу блиском или бар склоном Евагрију Понтском. Он је, уосталом, и први који је оставио збирку, ма и врло кратку, *изрека отаца*. Ову су традицију наставили Паладије, који њега и Руфина очигледно подржава против Јеронима и непознати монах из Руфиновог манастира, аутор *Испитивања о монасима у Египту*. Међутим, ни једно ни друго дело није још сасвим развило фамилијарни и једноставни тон којим се *Изреке* одликују.

Њихов је стил изграђен од елемената говорног језика, чак с локалним елементима. Ове потоње Мосхо ће избегавати. Међутим, ти су елементи ипак бирани. Неких елемената, као што су $\dot{\nu}\alpha$ последичне реченице, живих од почетка ере готово да и нема. Ипак, оне области где је античка школа била најмање способна да се очитује, пре свега у синтакси начина, добро одражавају стање у вернакулару. То се нарочито често видело у поређењима с Малалином Хроником. Овај тон је постао одлика једне разгранате књижевности, мало пре Мосха ту је Кирил Скитопољски. Нешто после Леонтије из кипарског Неаполиса, Данијел Скитски и један од Анастасија са Синаја. Од половине седмог века, ње неће бити, осим као свесне имитације, на пример у Житију св.

Андреја Јуродивог. Чини нам се да смо овде одредили најважније језичке црте које се понављају у овој књижевности, као и неке којима се бар ова два дела разликују једно од другог. Утврдили смо, такође, у којим се погледима и у којој мери може ослонити на ова два дела да би се утврдило стање у говорном језику, бар једног боље школованог слоја становништва.

8 БИБЛИОГРАФИЈА

8.1 ИЗВОРИ

Ach. Tat. *Leucippe et Clitophon* = E. Vilborg, *Achilles Tatius. Leucippe and Clitophon*, Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1955.

Acta Thomae = M. Bonnet, *Acta apostolorum apocrypha*, vol. 2.2, Leipzig, Mendelssohn, 1903. : 99-288

Apocalypsis Esdrae = C. Tischendorf, *Apocalypses apocryphae*, Leipzig, Mendelssohn, 1866: 24-33.

Apophthegmata patrum (alph) = J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus (series Graeca) (MPG)* 65, Paris, Migne, 1857-1866: 72-440

Bas.Caes. *Homilia dicta tempore famis* = J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus (series Graeca) (MPG)* 31, Paris: Migne, 1857-1866: 304-328.

Cosmae Indicopleustis Topographia 10.33 = E. O. Winstedt, *The Christian Topography of Cosmas Indicopleustes*, Cambridge, Cambridge University Press, 1909.

Ephraem Syri *De passionibus animi* = K.G. Phrantzoles, *Ὅσιου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου ἔργα*, vol. 1, Thessalonica, To Perivoli tis Panagias, 1988 (repr. 1995): 354-361

Ephraem Syri *De Virginitate* = K.G. Phrantzoles, *Ὅσιου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου ἔργα*, vol. 5, Thessalonica, To Perivoli tis Panagias, 1994: 187-197

FD III, 3 = G. Daux, A. Salać *Inscriptions depuis le trésor des Athéniens jusqu'aux bases de Gélon*, [Fouilles de Delphes, III,3.] Paris 1932.

Galenus *De methodo medendi* = C.G. Kühn, *Claudii Galeni opera omnia*, vol. 10, Leipzig, Knobloch, 1825

Hesychius *Lexicon* = K. Latte, *Hesychii Alexandrini lexicon*, 1-2, Copenhagen, Munksgaard, 1:1953; 2:1966: 1:3-492; 2:1-806

Hier. Ep. = I. Hilberg, *S. Eusebii Hieronymi Opera, Epistularum pars III*, Vindobonae, F. Tempsky, 1918.

Hist.Laus. = C. Butler, *The Lausiaca history of Palladius*, vol. 2, Cambridge, Cambridge University Press, 1904 (repr. Hildesheim, Olms, 1967)

- IGUR III = L. Moretti, *Inscriptiones graecae urbis Romae* 3, Rome 1979.
- Leon. Neap. *Vita Sym* = L. Ryden, *Das Leben des heiligen Narren Symeon von Leontios von Neapolis*, Stockholm-Göteborg-Uppsala, Almqvist & Wiksell, 1963.
- Leont. Neap. *Vita Joannis Eleemosynarii* = H. Gelzer, *Leontios' von Neapolis Leben des heiligen Iohannes des Barmherzigen*, Freiburg und Leipzig, Akademische Verlagsbuchhandlung von J.C.B. Mohr, 1893.
- M.-F. Auzépy, *La Vie d' Étienne le Jeune par Étienne le Diacre* [Birmingham Byzantine and Ottoman monographs 3. Aldershot-Brookfield, Variorum, 1997]
- Mal. *Chron.* = I. Thurn, *Ioannis Malalae Chronographia*, Berlin and New York, Walter de Gruyter, 2000.
- MAMA I = W. M. Calder, *Eastern Phrygia*. [Monumenta Asiae Minoris Antiqua 1], Manchester, 1928.
- Men. fr. = F.H. Sandbach, *Menandri reliquiae selectae*, Oxford, Clarendon Press, 1972
- Photii *Lexicon* = Theodoridis, C, *Photii patriarchae lexicon (A—Δ) I*, Berlin, De Gruyter, 1982
- Proc. *De bellis* = G. Wirth (post J. Haury), *Procopii Caesariensis opera omnia*, 1-2, Leipzig, Teubner, 1:1962; 2:1963.
- SGDI II = J. Baunack, *Sammlung der griechischen Dialekt-Inschriften, II. Epirus, Akarnanien, Aetolien*, Göttingen 1885-1899.
- Sofronije *Vita Mariae Aegyptiacae* = J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus (series Graeca)* 87.3, Paris, Migne, 1857-1866: 3697-3726.
- Sophronius *Narratio miraculorum sanctorum Cyri et Joannis* = N. Fernández Marcos, *Los thaumata de Sofronio. Contribución al estudio de la "Incubatio" cristiana*, *Manuales y anejos de "Emérita"* 31, Madrid, Instituto "Antonio de Nebrija", 1975: 243-400
- Testamenta XII patriarcharum = J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus (series Graeca)* 2, Paris, Migne, 1857-1866: 1038-1150.
- Tragicorum Graecorum fragmenta (fr. 665. 9) R. Kannicht and B. Snell, *Tragicorum Graecorum fragmenta*, vol. 2, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1981.
- Vita Hypatii = G.J.M. Bartelink, *Callinicos. Vie d'Hypatios* [Sources chrétiennes 177. Paris, Éditions du Cerf, 1971]
- Vita sancti Gerasimi* = A. Papadopoulos-Kerameus, *Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας*, IV, 175-184, Ἐν Πετροπόλει, 1897.

8.2 ЛИТЕРАТУРА

Aleshire, S. B, *The Athenian Asklepieion* Amsterdam, 1989.

Allen, S. W, *Vox Graeca: A Guide to the Pronunciation of Classical Greek*, Cambridge, Cambridge University Press, 1968.

Austin, J, *How to Do Thing with Words*, Oxford, Clarendon press, 1962.

Beekes, R, *Etymological Dictionary of Greek*, Leiden/Boston, Brill, 2010.

Blass, F., & Debrunner, A, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 182001.

Bousset, W, *Apophthegmata, Studien zur Geschichte des ältesten Mönchtums*, Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1923.

Bremmer, J. N, *The Acts of Thomas: Place, Date and Women*. U J. N. Bremme, *The Apocryphal Acts of Thomas* (str. 74-90). Leuven, Peeters, 2001.

Brooks, E. W, *Vitae virorum apud monophysitas celeberrimorum*. Leipzig, Otto Harrassowitz, 1907.

Buck, C. D, *Introduction to the Study of Greek Dialects*, Boston/New York-Chicago, Ginn and Company, 1928.

Budge, E. W, *The Paradise of the Holy Fathers I*, London, Chatto & Windus, 1907.

Burgiere, P, *Histoire de l'infinitif en grec*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1960.

Bybee, J., Perkins, R., & Pagliuca, W, *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1994.

Chadwick, H, John Moschus and his Friend Sophronius the Sophist, *The Journal of Theological Studies*, 25/1, 41-74,1974.

Chantraine, P, *Histoire du parfait grec*. Paris, Libraire ancienne honoré Champion, 1926.

Chantraine, P, *Grammaire homérique II*, Paris, Klincksieck, 1953.

Chantraine, P, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris, Klincksieck, 1968.

Charles, R. H, *The Greek Versions of the Testaments of the Twelve Patriarchs*, Oxford, Clarendon Press, 1908.

Chitty, D, Abba Isaiah. *Journal of Theological Studies*, 22/1 (1971), 47-72.

Chitty, D. J, *The Desert a City*, Oxford, Blackwell, 1966.

Claflin, E. F, *The Syntax of the Boeotian Dialect Inscriptions*, Baltimore, The Lord Baltimore Press, 1905.

Clapp, E, Conditional Sentences in the Greek Tragedians, *Transactions of the American Philological Association* 22 (1896), 81-89.

Clark, E. A, *The Origenist Controversy: The Cultural Construction of an Early Christian Debate*, Princeton/New Jersey, Princeton University Press, 1992.

Conybeare, F. C., & Stock, S. G, *Selections from the Septuagint*, Boston, Ginn & Company, 1905.

de Jonge, M, *Testamenta XII patriarcharum*, Leiden, Brill, 1960.

Debrunner, A, Das hellenistische Nebensatziterativpräteritum mit an, *Glotta* 11 (1928), 1-28.

Deissmann, A, *New Light on the New Testament, from records of the Graeco-Roman period*, (prev. L. R. Strachan) Edinburgh, T&T Clark, 1908.

Denizot, C, *Donner des ordres en grec ancien*, Mont-Saint-Aignan, Publications des universités de Rouen et du Havre, 2011.

Dieterich, K, *Untersuchungen zur Geschichte der griechischen Sprache*, Leipzig, Teubner, 1898.

DuCange, C, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, Paris, 1678.

Dukat, Z, *Gramatika grčkoga jezika*. Zagreb, Školska knjiga, 1983.

Evelyn-White, H.G, *The Monasteries of the Wadi 'N Natrun II: The History of the Monasteries of Nitria and of Scetis*, New York, 1932.

Gainsford, P, Diktys of Crete, *The Cambridge Classical Journal*, 58 (2012), 58-87.

Gignac, F. T, *A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine Periods I*, Milano, La Goliardica, 1975.

Gignac, F. T, *A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine Periods II*, Milano, La Goliardica, 1981.

Gildersleeve, B. L, On ei with the Future Indicative and ean with the Subjunctive in the Tragic Poets, *Transactions of the American Philological Association*, 7 (1876), 5-23.

Goodwin, W. W, On the Classification of Conditional Sentences in Greek Syntax, *Transactions of the American Philological Association*, 4 (1873), 60-79.

Goodwin, W. W, *Syntax of the Moods and Tenses of the Greek Verb*, Boston/New York/Chicago/London/Atlanta, Ginn and Company, 1889.

Greenberg, J. H. (1986). *The Realis-Irrealis Continuum in the Classical Greek Conditional*. U E. Closs Traugott, A. ter Meulen, J. Snitzer Reilly, & C. A. Ferguson, *On Conditionals* (str. 246-264), Cambridge/London/New York/New Rochelle/Melbourne/Sydney, Cambridge University Press.

Greenough, J. B, On Some Forms of Conditional Sentences in Latin, Greek, and Sanskrit, *Transactions of the American Philological Society* 2 (1871), 159-165.

Grégoire, H, La Vie anonyme de S. Gerasime, *Byzantinische Zeitschrift*, 13 (1904), 114-134.

Guy, J.-C, *Recherches sur la tradition grecque des Apophthegmata patrum*, Bruxelles, Société des Bollandistes, 1962.

Harsing, C, *De optativi in chartis Aegyptiis usu*. Bonn, 1910 .

Hatzidakis, G. N, *Einleitung in die neugriechische Grammatik*, Leipzig, von Breitkoph & Härtel, 1892.

Hemmerdinger-Illiadou, D, *Éphrem grec et latin, y Dictionnaire de spiritualité* 4, 1960, 800-819.

Horrocks, G, *Greek: A History of the Language and its Speakers*, Oxford, Wiley-Blackwell, 2010.

- Hult, K, *Syntactic Variation in Greek of the 5th Century A.D.* Göteborg, Goterna, 1990.
- Jannaris, A. N, *An Historical Greek Grammar*. New York, Macmillan, 1897.
- Jeffreys, E., Michael, J., & Scott, R, *The Chronicle of John Malalas*, Melbourne, Australian Association for Byzantine Studies, 1986.
- Joseph, D. B, *Morphologization from Syntax*, U D. B. Jospheh, & D. R. Janda, *The Handbook of Historical Linguistics* (str. 472-493). John Wiley & Sons, 2003.
- Kavčič, J, *The Syntax of the Infinitive and the Participle in Early Byzantine Greek: An Interpretation in Terms of Naturalness Theory*, Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2005.
- Kiessling, E, *Silloge bizantina in onore di Silvio Giuseppe Mercati*, 1963
- Kirk, G. S, *The Iliad: A Commentary I*, Cambridge, The Cambridge University Press. 1985.
- Kopff, E. C, Thucydides 7.42.3: an Unrecognized Fragment of Philistus. *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 17/1 (1976), str. 23-30.
- Kühner, R., & Gerth, B, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache II 2*, Hannover und Leipzig, Hahnsche Buchhandlung, 1904.
- Ljungvik, H, *Beiträge zur Syntax der spätgriechischen Volkssprache*, Uppsala, Almqvist & Wiksells boktryckeri, 1932.
- Lobeck, C. A, *Phrynichi eclogae nominum et verborum Atticorum*, Lipsia, Weidmann, 1820.
- Louth, A, Did John Moschos really die in Constantinople, *The Journal of Theological Studies*, 49/1 (1998), 149-154.
- Mackridge, P, *The Modern Greek Language*, Oxford, Oxford University Press, 1985.
- Mackridge, P, Greek-Speaking Moslems of North-East Turkey. Prolegomena to a Study of the Ophitic Sub-Dialect of Pontic. *Byzantine and Modern Greek Studies*, 11 (1987), 115-137.

Mandilaras, B. G, *The Verb in the Greek Non-Literary Papyri*, Athens, Hellenic Ministry of Culture and Sciences, 1973.

Manolessou, I, *From Participles to Gerunds*. U M. Stavrou, & A. Terzi, *Advances in Greek Generative Syntax* (str. 241-283). Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2005.

Maretić, T, *Ilijada*, Zagreb, Matica hrvatska, 1948.

Markopoulos, T, *The Future in Greek from Ancient to Medieval*, Oxford New York, Oxford University Press, 2009.

Mayser, E, *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolomäerzeit II 1*, Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter & Co, 1926.

Mayser, E, *Grammatik der griechischen Papyri aus dem Ptolomäerzeit II 3*, Leipzig, Walter de Gruyter & Co.

Meisterhans, K, *Grammatik der attischen Inschriften*, Weidmann, Berlin, 1885.

Meyer-Lübke, W, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Carl Winter, 1911.

Mihevc-Gabrovec, E, *Études sur la syntaxe de Ioannes Moschos*, Ljubljana, Univerza v Ljubljani, 1960.

Miklosich, F, Müller, I, *Acta et diplomata Graeca aevi VI*, Vindobona, 1890.

Miller, D. G, *Subject and object in Old English and Latin copular deontics*. U J. T. Faarlund, *Grammatical Relations in Changes* (str. 223-239), Amsterdam and Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2001.

Mišeska Tomić, O, *Balkan Sprachbund Morpho-Syntactic Features*, Dordrecht, Springer, 2006.

Nau, F, *Histoires de solitaires égyptiens*. *Révue de l'orient chrétien*, 12 (1907), 170-189.

Nicholas, N, *The Story of Pou*, The University of Melbourne, diss, 1998.

- Page, D. L. (1962.). *Poetae melici Graeci*, Oxford, Clarendon Press, 1962.
- Pattenden, P, The Text of 'Pratum Spirituale', *The Journal of Theological Studies*, 26 (1975), 38-54.
- Psaltis, S. B, *Grammatik der byzantinischen Chroniken*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1913.
- Radermacher, L, *Neutestamentliche Grammatik*, Tübingen, Verlag von J.C.B. Mohr, 1925.
- Rijksbaron, A, *The Syntax and Semantics of the Verb in Classical Greek*, Chicago, The University of Chicago Press, 1984.
- Rydén, L, *Das Leben des heiligen Narren Symeon von Leontios von Neapolis*, Stockholm/Göteborg/Uppsala, Almqvist & Wiksell, 1963.
- Sampanis, K, *The Modern Greek Subjunctive Mood and its Semantic Features*, U T. G. Georgia Fragaki, *Current Trends in Greek Linguistics* (str. 66-91), Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2012.
- Schwyzler, E, *Griechische Grammatik II*, München, Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1950.
- Sims-Williams, N, *The Christian Sogdian Manuscript C2*, Berlin, Akademie-Verlag, 1985.
- Sophocles, E. A, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*, New York, Charles Scribner's sons, 1887.
- Theodorsson, S.-T, *The phonemic system of the Attic dialect, 400-340 B.C.*, Gothenburg, Institute of Classical Studies of the University of Göteborg, 1974.
- Threatte, L, *The Grammar of Attic Inscriptions II: Morphology*, Berlin, New York, Walter de Gruyter, 1996.
- Thumb, A, *Handbook of the Modern Greek Vernacular*, (prev. S. S. Angus) Edinburgh, T & T Clark, 1912.
- Trapp, E, *Lexikon zur byzantinischen Gräzitet*, Wien, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2001-.

Treadgold, W, *The Early Byzantine Historians*, Basingstoke and New York, Palgrave Macmillan, 2007.

Usener, H, *Der heilige Tychon*, Leipzig, 1907.

Wackernagel, J, *Lectures on Syntax*, (ur. D. Langslow), Oxford, Clarendon Press, 2009.

Wolf, K, *Studien zur Sprache des Malalas II: Syntax*, München, Akademische Buchdruckerei von F. Straub, 1912.

Κριαράς, Ε, *Λεξικό της μεσαιωνικής Ελληνικής γλώσσας*, Θεσσαλονίκη, 1965-1994.

Зашев, Е, *Λειμών πνευματικός Φοτοτυπно издание*, София, Текст-консулт, 2005

Биографија

Ил Акад рођен је 1982. године у Београду. Основне студије на Одељењу за Класичне науке уписује 2001. године на Филозофском Факултету Универзитета у Београду. Дипломирао је 2007. године на истом факултету. Запослио се на њему 2008. године. Докторске студије уписао је 2010. године.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а _____

број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

_____
_____

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, _____

_____

9 ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ ДОКТОРСКОГ РАДА

Име и презиме аутора _____

Број уписа _____

Студијски програм _____

Наслов рада _____

Ментор _____

Потписани _____

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, _____

_____

Прилог 3.

10 ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, _____

_____

1. Ауторство - Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. Ауторство – без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.